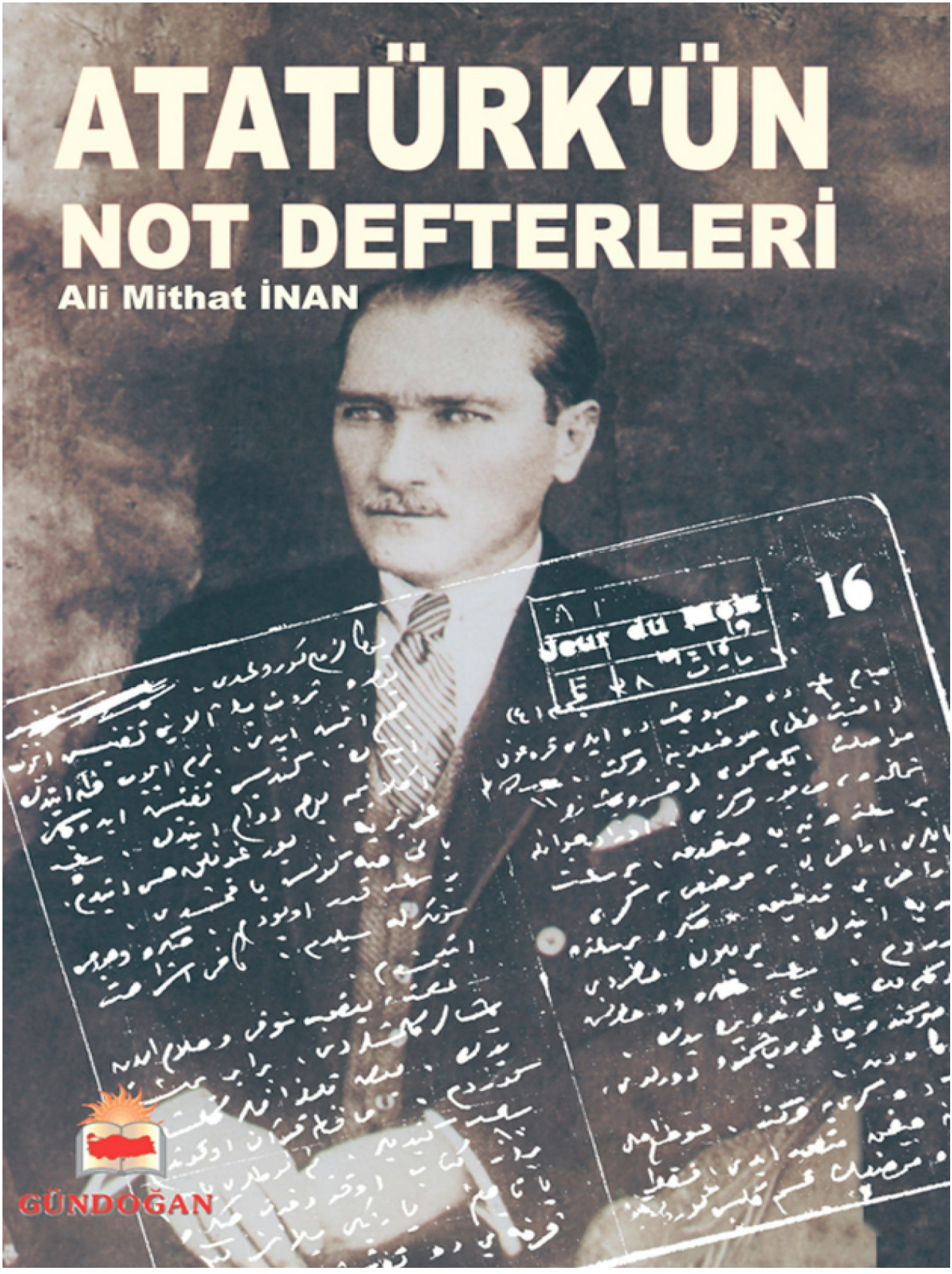
ATATÜRK'ÜN NOT DEFTERLERİ

Ali Mithat İNAN

GÜNDOĞAN

Ali Mithat İNAN

ATATÜRK'ÜN NOT DEFTERLERİ

GÜNDOĞAN YAYINLARI

ALİ MİTHAT İNAN

1940 Şanlıurfa doğumludur. İlk ve orta öğrenimimi Şanlıurfa'da tamamladı.

1965 yılında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin Türkoloji Bölümü'nden mezun oldu. Çeşitli askeri ve diğer okullarda öğretmenlik yaptı. Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etütler Dairesi'nden Albay rütbesi ile emekli oldu. 1987 yılında A.Ü. Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü'nde master yaptı.

1963'ten bu yana çeşitli süreli yayınlarda şiir ve yazıları yayınlandı.

1976 yılında eşi Oya İnan'la birlikte, Harf Devrimi üzerine yazmış oldukları "Cumhuriyeti Yazıda Yaşatmak" adlı kitabıyla Milliyet Karacan Kitap Yarışması'nda İkincilik ödülünü; yine 1980 yılındaki Milliyet Karacan Kitap Yarışması'nda "Türkiye Gündemi ve Varolma Deneyleri" adlı kitaplarıyla birincilik ödülünü aldılar.

1989 yılında "Toplum, İdeoloji ve Gençlik" adlı ilk kitabını Gündoğan Yayınları'nda yayınladı.

1996 yılında, Master Tezi olan "Atatürk'ün Not Defterleri" adlı çalışmasının birinci baskısı yapıldı.

IX'ncu Uluslararası Tarih Kongresi'ne ve I'nci Uluslararası Atatürk Sempozyumu'na birer bildiri ile katıldı. Milliyet gazetesinin 24 ciltlik Ansiklopedisi ile İletişim Yayınları'nın Tanzimat Dönemi Ansiklopedilerine Askeri Tarih Uzmanı olarak çeşitli maddeleri hazırladı.

Halen Ankara Üniversitesi'nde İnkılap Tarihi öğretim görevlisidir.

Ali Mithat İNAN

ATÜTÜRK'ÜN NOT DEFTERLERİ (3. BASKI)

GÜNDOĞAN YAYINLARI

Ali Mithat İnan
Atatürk'ün Not Defterleri
Gündoğan Yayınları: 96.12.03
Atatürkçü Düşünce Dizisi: 01.07.03
Yayına Hazırlayan: Nurten Sıcakyüz
Yayıncı: Eren Gündoğan
Teknik hazırlık: Gündoğan Yayınları
(Tuğba Tuğçe Gündoğan-Döndü Salman)
Kapak Düzenleme: Mehmet Cemal ARPACI

© Gündoğan Yayınları
Birinci Baskı: Mayıs 1996
Üçüncü Baskı: Ocak 2009
Baskı, Cilt: Kilim Ofset /Topkapı-İSTANBUL
ISBN: 975-520-130-0
Gündoğan Yayınları/www.gundogan.com
Ticarethane Sok. 41/30 Sultanahmet / İSTANBUL
0 535 542 27 07—Faks: (0212) 519 94 83
Yazışma Adresi:
e-mail : eren.gundogan@gmail.com
gundoganyayinlari@gmail.com

www.kitapdergisi.net
© Bu kitabın tüm hakları saklıdır.
Kaynak gösterilmeksizin kitabın tamamı veya
bir kısmı hiçbir yöntemle kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayınlanamaz

Bu kitabımı,
Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün
"En büyük eserim"
diye belirttiği Cumhuriyetimizin sürekliliğini,
yine O'nun emriyle sağlayacak olan genç kuşaklara
ve onlardan biri olan oğlum
M. Efe İNAN'a
adıyorum.

İKİNCİ BASKIYA ÖNSÖZ

Atatürk'ün Not Defterleri'nin birinci baskısı okurlar ve bilim çevrelerince gereken ilgiyi gördüğünden kısa bir sürede tükendi.

İkinci baskısı için yeniden incelemelerin yapılışında, genç kuşakların benden istediği bir eklentiyi bu baskıya koymuş bulunuyorum. Bazı Osmanlıca tamlama ve kelimeleri anlayabilmeleri için çoğunlukla metin aralarına parantez içinde kelime ve tamlamaların bugünkü karşılıklarını koydum. Bazı özgün metinleri de daha iyi anlaşılsın diye dipnot olarak tümüyle bugünkü dile aktarmaya çalıştım.

Bunu yaparken M. Kemal Atatürk'ün gençlerce daha iyi anlaşılması ve tanınması amaçlandı. Çünkü bir kimseyi tanımadan O'nun sevmenin olanağı yoktur. Gençlerimiz O'nu tanıdıkça sevenlerin sayısı sonsuza kadar çoğalacaktır. Bugünkü Cumhuriyetçi ve demokrat yaşamımızı O'na borçlu olduğumuzdan hepimiz O'na minnettarız. Ülkesini, ulusunu, inancını, namusunu koruyan ve seven herkesin; ama aklı başında olan herkesin ona minnettar olması bir borçtur.

Ocak, 1998

A. Mithat İNAN

BİRİNCİ BASKIYA ÖNSÖZ

Bu araştırma, içerik olarak bir kişinin not defterlerini; yani özel olarak tuttuğu notları konu almaktadır. Ama bu kişi, Anadolu toprakları üzerinde yaşayan Türk Milleti'nin XX. yüzyılın ilk yarısında yeniden doğuşunu sağlayan onurlu bir Milli Mücadele'nin mimarı, kahramanı, önderi olursa; artık bu defterlerdeki notlar, yalnızca o kişinin değil, Türk Milleti'nin tarihini ve dolayısıyla da dünya tarihini ilgilendiren önemli belgeler niteliğine kavuşmuş olur.

Atatürk'ün el yazısıyla notlar aldığı ve bazen de günlük olarak tuttuğu bu defterler üzerinde yapılan çalışmalarda, her defter tek tek; içerdiği konuları, şu anki durumları ve şekilleri yönünden tanıtılmış, defterlerdeki özel konulara pek inilmeden genel bir inceleme yolu izlenerek, önemli olayları kapsayanlar, diğerlerine oranla daha detaylı şekilde ele alınmıştır.

Defterlerdeki tüm yazıların eksiksiz aktarılması (tıpkı basım) yerine, metinlere ancak gerektiği yerlerde ve tanıtım için gerektiği kadarıyla yer verilerek, bu defterlerin ana hatları ile genel bir tanıtımının yapılması yolu yeğlenmiştir.

Ayrıca bu defterlerdeki satırlar arasında varolan ve Atatürk'ün bir diğer yanını da yansıtan, herkes gibi düşünen, duyan, soluk alan - insanî yanı da sergilenmeye çalışılmıştır.

Bugün Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi'nde özenle korunmakta olan bu defterlerin incelenmesi ve tanıtılmasının yanı sıra, bunların belge özelliklerini en belirgin şekilde ortaya koyabilecek nitelikteki örnekler oluştursun diye bazı sayfaların çevriyazısı da çalışmanın sonuna eklenmiştir. Yeni yazıya aktarılan birçok bölümünün eski yazı tıpkıbasımının kitaba konulmasına gerek duyulmamıştır.

Elbetteki bu çalışma eksiksiz ve kusursuz değildir. Fakat en azından bu çalışmayla; tarih ve özellikle ulusal tarihimizle ilgilenen bilim çevrelerine, şimdiye kadar tanıtılmamış ve üzerinde çalışma ve yorum yapılma olanağı bulunmamış özgün belgeleri içeren 24 adet defterin tanıtımı sağlanmış olacaktır.

Kişisel yorumların yapılması yerine, zaman zaman tarihsel olayların ilintileri sağlansın diye bazı açıklamalar yapılmıştır.

1985-87 yılları arasında bir master tezi olarak tarafımdan hazırlanan bu çalışmanın yayınlanmasından önce 1994'de Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı bu defterlerden 7 adedini "Atatürk'ün Özel Arşivinden Seçmeler III" adıyla çevriyazısı ile birlikte tıpkıbasım olarak yayınlamış, bunun üzerine bu defterlerin her birinin ayrı ayrı olarak veya parça parça yayınlaması yerine ilerideki özgün çalışmalara konu olabileceği düşüncesi, bilim çevrelerine belki katkı sağlar umut ve beklentisi, bu çalışmanın tümünün birden yayınlanmasında bir zorunluluk olduğu düşüncesini ben de uyandırdığından bu kez okurlara ve bilim çevrelerine tümüyle tarafımdan sunulması düşünülmüştür.

Ankara, Mayıs, 1996

A. Mithat İNAN

GİRİŞ

Avrupa kültür ve uygarlığına temel oluşturmuş ve dünyanın kurumsallaşmış en uzun ömürlü imparatorluğu sayılan Roma'nın, cumhuriyet döneminde en yetkili devlet adamı sayılan çift konsülleri, görev sürelerinin bitiminde, uygulamalarından dolayı görevden çekildikten sonra, görevsel sorumluluk nedeniyle, bir bakıma hesap vermek zorundaydılar.

Türk kültür ve uygarlığına temel oluşturmuş ve Türklük tarihinde kurumsallaşmaya olanak hazırlayan Göktürk Kağanları, hatta daha öncekiler de bir yerde Kurultay'a hesap vermek zorundaydılar.

O günlerden bu yana, gerçek devlet adamları, resmen olmasa bile uygulamalarının hesabını meclislere değil de kendi halklarının yararına, dönemiyle ilgili yazılı eser bırakarak, bu geleneği dolaylı biçimde sürdüregelmişlerdir.

Sezar'ın "Galya Savaşları"; Bilge ve Kültigin Kağanların, çağlara kafa tutan taşlara kazıttırarak, gelecek kuşaklara bıraktıkları "Orhun Abideleri"nden; Hitler'in "Kavgam"ına ve büyük Önder Atatürk'ün "Nutuk" adlı büyük eserine kadar uzanan tarihi süreçlemeden de anlaşılacağı gibi, bu tutum bir bakıma ulusa hesap verme, yol gösterme, ışık tutma ve ulusunun devamlılığına katkıyla, inanç vermedir.

Bu eserlerde nerelerden nerelere gelindiği, nelerin yapıldığı veya bir başka deyişle nelerin yapılamadığı ve nelerin yapılması gerektiği anlatılmaktadır. Önderler bu eserleriyle, karizmalarının onlara verdiği yetenekleri sergilemekten, onlarla övünmekten çok, eserlerinin devamlılığını sağlamanın, onları ölümsüzleştirmenin yol ve yöntemlerini açıklayarak böylece gelecek kuşaklara birer belge bırakmayı amaçlamışlardır.

Elbetteki bir lider sadece bu tür eserle değerlendirilip yaşatılamaz. Bu baş eserlerinin yanında, bu eserlerin oluşumunu sağlayan, baş eserlerin birikimlerine temel oluşturmuş, ayrıca lider veya önderlerin bir başka yüzünü, yaşamını ve davranışlarını yansıtan, özel defter, not, hatırat, broşür ve benzeri eserleri vardır.

Çoğunlukla bu eserler kişinin yaşadığı dönemde değerlendirilmemiş, ancak çok uzun bir süre sonra raslantı veya bilinçli olarak ele alınıp işlenmiştir. Yani lider veya o ki şinin çağına ve çağlar sonrasına ışık tutacak bu eserler çoğunlukla daha sonraları tanıtılıp aktarılmıştır.

Çünkü tarihi bir olayın gerçekleşmesinde ve tarihte en büyük neden ve malzeme, elbetteki insandır. İşte bu tarihi olayları yaşayan, oluşturan insanlar arasında çeşitli zamanlarda sivrilmiş, lider veya önder olmuş insanlar ise, tarihin ana malzemesi ve sosyal yaşamın örnek kişisi; üzerinde konuşulan, tartışılan, yorumlar yapılan bir esas öğe; tarihin, edebiyatın, sosyolojinin ve bütün sosyal bilimlerin konuları içinde bir parça olmuşlardır.

Köklü tarihi olan ve çağlara egemen olmuş bir toplumun ise, böylesine ünlü lider, devlet adamı, önder, padişah, hakan ve çeşitli alanlarda sivrilmiş kişilerinin çok olacağı gerçeğinden yol çıkıldığında, Türk Tarihi böylesine anıt kişiliklerin gerçek bir bahçesi görünümündedir.

Her ulusun tarihinde olmasa bile, yer yüzünde uzun süre egemen olmuş ulusların tarihinde böylesine insanlar vardır. Ayr ıca Batı tarih ve edebiyatında, onlar için anıt kişi durumunda olan büyük adamların zengin hatıraları ve not defterleri, günlükleri vb. eserlerinin çok sayıda olduğu da bir gerçektir. Bizde ise, konunun bu yönüyle durum bu noktada değildir. Anıt kişilerimiz çok olmasına rağmen, ne yazık ki yazılı eser, belge ve doküman niteliği taşıyacak olan hatıra, not defterleri, günlükler ve benzerlerine çok az sayıda rastlanmaktadır.

Bunun nedenini uzun boylu aramaya gerek yoktur. Çünkü Türk ulusu, çağların gerisinden bugüne gelinceye kadar, yurt edinme, geçim sağlama ve buna dayalı olarak dünyaya egemen olma amaç ve

ideali; insanlığa hizmet temel düşüncesi doğrultusunda uğraşırken, liderler ve önderler, bu yerleşik olmayan dağdağalı bir yaşayışta, doğal olarak yazılı eser vermeye zaman ayıramamışlardır. Daha kısası, hatıra ve benzeri eserleri yazma zamanı bulamamışlardır. Ancak son iki yüzyıllık tarihimizde ve edebiyatımızda üst düzey devlet adamları arasında ancak bunun birkaç örneğini görmek olanağı vardır. Büyük Reşit Paşa, Talât Paşa, Cemal Paşa, Sait Paşa, Kâmil Paşa, Ahmet İzzet Paşa gibi Osmanlı devlet üst yöneticilerinin "hâtırât"ları, Mahmut Muhtar Paşa'nın "Saray ve Ötesi", Ali Fuat Türkgeldi'nin "Görüp İşittiklerim" ve "Ricâl-i Mühimme-i Siyâsiye"si, Mustafa Kemal Atatürk'ün "Nutuk"u, İsmet İnönü'nün "Hatıralarım"ı, Celâl Bayar'ın "Ben de Yazdım"ını bu türden eserlere örnek verebiliriz.

Türk tarihindeki, zengin anıt kişilikler bahçesindeki diğer lider ve önderlerden yukarıdakiler dışında ne yazık ki bir başyapıtlarının bile bulunmadığı ülkemizde; eser verenlerin de özel ve genele ışık tutacak nitelikteki eserleriyle günlük not defterleri ve benzerlerine şimdiye kadar bilimsel yönde inceleme sırası gelmediği ve bunlarla uğraşılmadığı da, konunun ayrı bir yanıdır. Bu eksiklikten hareketle bizim de dışarıdaki lider ve önderlerden hiç de geri kalmayan lider ve önderlerimizden, bu yönde eser verenlerin yapıtlarını gün ışığına çıkarmak için bugüne kadar yapılan çalışmalar çok az ve konunun önemine göre çok yetersizdir.

Şurası bir gerçek ki artık bu tür çalışmaların yapılması; bilime, özellikle tarih bilimine ve dolayısıyla insanlığa büyük bir katkı olacaktır.

Ülkemizde bu tür başyapıt ve onları bütünleyen hatıra, günlük, risale ve not defterleri üzerine elbette çalışmalar yapılacaktır. Ancak bunlar tam olarak ne kadar işlenir ve gün ışığına çıkarılırsa, tarihin karanlık sayfaları da bir bakıma o kadar aydınlanmış olacaktır.

Mustafa Kemal Atatürk üzerine bugüne kadar, ülke sınırları içinde ve dış ülkelerde oldukça çok yayın yapılmış, Atatürk tanıtılmaya, anlatılmaya, sevdirilmeye ve bazen de yerilmeye çalışılmıştır. Bunların hepsi de aslında, gerçek Atatürk'ün kim olduğu hakkında gelecek kuşaklara karar verdirmek için çok önemli; doğrudan veya dolaylı, yararlı yapıtlardır. Bu tür yapıtlarla bugün elbetteki belli bir yerlere varılmış, yollar alınmış, lider ve karizması çerçevelendirilerek ortaya çıkarılmış, uygulamaları anlatılmaya çalışılmıştır.

Bu eserlere ek olarak bugüne kadar Atatürk'e ait bazı hatıra defterleri, özel notlar, söyleşiler, anılar[1], röportajlar yayınlanmış, bulunduğu yer ve kullandığı eşyalar değerlendirilip müzeler oluşturulmuş, objeler sergilenmiştir.

Bütün bu çabalarla Atatürk; karizması, çevresi, uygulamaları, eserleri, davranış ve yönelişleri, tutkuları, kızgınlık ve küskünlükleri, övünçleri, sözün kısası bütün yönleri ile yorumlanmaya çalışılarak gelecek kuşaklara anlatılmaya çalışılmıştır.

Büyük önder Mustafa Kemal Atatürk'ün daha iyi ve gerçekçi bir biçimde bilinmesi ve şimdiye kadar sergilenmemiş veya eksik bırakılmış yönlerinin de anlatılması için O'na ait yazılı belge ve doküman olarak ne varsa hepsinin ele alınması ve üzerinde çalışılması gereklidir.

"Nutuk", "Söylev ve Demeçleri" röportajları, emir ve önergeleri, söyleşileri ve askerliğe ilişkin eserleri üzerine yoğun çalışmalar yapıldığı halde, O'nun günlük notları ve düşüncelerini yazdığı bu gibi not defterleri üzerinde bütünü kapsayan detaylı bir çalışma yapılmamıştır.

İşte bu nedenle şimdiye kadar tümüyle yayınlanmamış, dolayısıyla üzerinde köklü ve derinlemesine bir çalışma yapılmamış olan ve Büyük Önder Atatürk'ün kendi el yazısı ile tuttuğu Not Defterleri bu çalışmaya konu olarak alınmış bulunmaktadır.

Devlet kuruluşlarında görev yapan ve özellikle Türk Silahlı Kuvvetleri'nde hangi kademede olursa

olsun bulunmuş olan kimselerin günlük kullandıkları bilinmektedir. Akıl defteri niteliğindeki, günlük önemsiz notların yanında, kişinin görev konumuna göre de çoğunlukla çok önemli olayların yazıldığı not defterleri vardır.

Atatürk tarafından da tutulan, bu tür sıradan notların yanı sıra, çok önemli devlet konularının da kısa ve ancak yazarı tarafından rahat anlaşılır nitelikte yazıldığı özel anlamlı not defterlerinin, Atatürk'ten bugüne kalan önemli belgeler arasında mutlaka özgün ve ayrı bir yeri olacaktır.

Özel olarak değil de, genelde ele alınarak değerlendirilen bu defterlerdeki notlarda, çoğu unutulmuş konular; çoğu toprak olmuş, çileli ve zor günlerin insanları; Cumhuriyete ve Türklük uğruna kanını, canını vermiş kurucu ve yöneticiler; bunun yanı sıra bilinen fakat esas yeri, tarihi ve sırası bilinmeyen bazı olaylara rastlamak ne kadar olağansa, onların olaylarla ilintili ve olayların gerçekleşme biçimlerini, bu notlarla bütünleştirerek ortaya koymak da o kadar zor bir iş olacaktır.

Bu ilintileri ve bağları kurma işlerinin zorluğu, çalışmamıza konu olan 24 adet not defterinin hepsini tek tek ele almak olanağını bir yapıt çerçevesine sığdırmayı engellemiştir. Bu bakımdan ayrı ayrı özel araştırma ve incelemelere girmeden, genel açıdan ve önem sırasına göre bile bir seçme yapmadan, bir bütün olarak defterlerin hepsi birden bu çalışmaya esas olarak alınmıştır. Böylece şimdilik ve belli bir çerçeve içinde defterlerin genel tanıtımı ile yetinilmiştir. Geniş yorum, tarih ve sosyoloji incelemecilerine bırakılmıştır.

Defterler incelenirken bir saptamayı burada vurgulamakta yarar vardır. Bu not defterlerinin Atatürk'ten kalan başeser ve diğer eserlerle karıştırılmaması gerekir. Çünkü bu defterlerde, o eserlerde olmayan ayrı bir üçüncü boyut ortaya çıkmaktadır. Her eserde olduğu gibi liderlerin eserlerinde de bir yüzeysel anlatım bir de içerik vardır. Bu ve benzeri eserlerdeki saklı üçüncü boyut ise, bu kısa ve hatta simge biçimine dönüştürülmüş notların derinliklerinde saklandığı anlam ve olay yığınlarında saklıdır. Zamanı, yeri, olayları, kişileri bir iki kelime, ya da bir küçük cümleye sığdıran kısa, çarpıcı ve içindekileri sıkı sıkıya saklayan küçük notları, esas bu açıdan değerlendirmek yerinde olacaktır.

Yalnızca defterleri anlatmak, içindekileri sergilemek; bu üçüncü boyutu ortaya koymadan, hiçbir anlam taşımayacaktır. Konunun en zor yanı da işte bu üçüncü boyutu tesbit ve ortaya koymaktır.

Bu çalışmayla özel olarak ayrı ayrı ve defterlerin içeriklerine inilerek inceleme yapılmayacağı için, genel olarak ne söylenmesi gerekiyorsa o şekilde, yani ana hatları ve en çarpıcı yanları ile bir bütün olarak defterler tanıtılmış, yer yer ancak bu üçüncü boyut arama yolları denenmiştir.

Şimdiye kadar yapılan çalışmalarda, Atatürk üzerine yazılan yanlı eserlerin bir çoğunda bu üçüncü boyutu, kitap yazarları kendi görüşlerine göre yorumlaya çalışmışlardır. Doğrulara ulaşma yerine, kendi doğrularına yakın kendi işlerine geleni destekleyecek yöndeki not, cümle ve sözlerini aktararak Atatürk'ü yanlış yorumlarla genç kuşaklara ulaştırmak istemişlerdir.

Bu defterlerle yorum yapabilmek için, defterlerdeki notlarla tarihsel olayları bütünleştirmek Atatürk'ün yaşadığı dönemi her yönüyle iyice bilmek gerekir. Ancak bu yapılmadan, olayları tarih bazına oturtmadan defterlerin bütünlüğünden yalnızca satır araları alarak Atatürk'ü yorumlamaya girişmenin çok yüzeysel ve yanlış bir işlev olduğu kendiliğinden ortaya çıkacaktır.

Atatürk dönemini yaşamış ve çok yakını olmuş bir yazar olan Falih Rıfkı Atay, bu konuyla ilintili olarak "Çankaya" adlı eserini şu cümleyle bitirir:

"Bir fıkrasından, bir hikâyesinden, bir yazı veya nutkundan hemen anladığımızı sandığımız Gazi, aradıkça yeni bir sır verir. Yaklaşılan bir dağ gibi büyür. Asıl onu elimizle tuttuğumuzu sandığımız zamandır ki, artık, tamamını hiç göremeyiz."[2]

O dönemin yazarlarından Ruşen Eşref Ünaydın da Atatürk'ü anlamak için çok önemli saydığı bir açıklamayı yaparken, O'nu en iyi tanıtacak olan yine O'nun tuttuğu bir defterden şöyle söz eder:

"Tarihin en uzun meydan muharebesidir dedikleri Sakarya'yı, böğrü sancıya sancıya, düşe kalka, bir sivil spor kıyafeti ile idare edip kazandıktan sonra, bir akşam üzeri, kimseye söylemeden; karşıcı, alkışçı beklemeden; başının üstünde taklar ve ayaklarının altında halılar dilemeden, gündelik işini görmekten dönüyormuşsun, kendi kalemi mahsusundan çıkıyormuşsun gibi, yıpranmış bir iç vilayet taksisi sanılacak bir ford otomobilin sadeliği içinde; ellerinde beyaz güderi eldivenler; o sivil kıyafette Çankaya'ya döndün... O kadar ki Hamdullah Suphi, Yakup Kadri ve ben, seni istasyonda karşılamaya yetişemedik. Atları hızlı gidemeyen faytonumuzu Kavaklıdere'de görünce arabanı bir an durdurdun. Seni yolda kutladık. Ardınca köşke çıktım. Eski köşkünün taşlığında gazânı tekrar tebrik ettim. Yapıp başardığın iş, virtüözce çekilmiş bir bilardo vuruşu imiş gibi yarı şaka, yarı ciddi bir tavırla gülümseyerek; "ben galiba gene en iyi şu askerliği yapıyorum" dedin. Sonra cebinden kırmızı maroken kaplı bir küçük defter çıkararak çok ciddi bir sesle:

— Bak buraya, birader! Ben bu muharebede iki şey keşfettim ki bunlardan biri askerlik tarihinde şimdiye kadar formüle edilmemiştir. O da şudur: Daha iyi hamle etmek için iğreti çekilmeler yaptırdığım bir sırada sırt vere vere tâ Ankara kıyılarına geriliediğimizi göz önünde tutarak:

Bu hat da elden giderse, hangi hattı müdafaa edeceğiz? diyen benden teessürle soran bir değerli kumandana, Yusuf İzzet Paşa'ya;

Vatanı korumakta hatt-ı müdafaa yoktur, sathı müdafaa vardır. Bu satıh bir baştan bir başa vatanın bütün yüzüdür. Vatanın bu sathı, en son kayasına kadar düşmanla boğuşularak müdafaa edilecektir, cevabını verdim ve bu formülü bir emr-i yevmi ile bütün orduya tebliğ ettim. İşte, bu, ilk benim keşfim, benim buluşum, benim harp tarihine bir ilâvemdir dedin...

İkincisi de bana Sakarya'da doğan şu düşüncedir: Hiçbir zafer gaye değildir. Zafer ancak kendisinden daha büyük olan bir gaye elde etmek için gereken en belli başlı vasıtadır. Gaye, fikirdir. Zafer, bir fikrin istihsaline hizmeti nispetinde kıymet ifade eder. Bir fikrin istihsaline dayanmayan bir zafer payidar olamaz. O, boş bir gayrettir. Her büyük meydan muharebesinden, her büyük zaferin kazanılmasından sonra yeni bir âlem doğmalıdır, doğar. Yoksa başlı başına zafer, boşa gitmiş bir gayret olur diye anlatmada bulundun. Zaman mesafesi ötesinde aklımda böyle kalmış bu iki noktadan birincisi: Savunmaya verdiğin çetin ve yıpratılmaz bir dayanma manasını; maddi ve gerçekçi bir görüşü; tam bir milli savunma tarifini; senin iradenin bükülmez tecessümünü; yani bir şimdiki zaman manzarasını düşüncemde belirtiyordu... İkincisi de elde edilecek büyük kazancı, yeni ülküye ulaşmak için ancak bir yol açıcı merhale saymak düşüncesini; ileriki rejimin ve devrimlerin öncüsü bir seziyi, yani üstü şimdilik örtülü geçilen bir gelecek zaman tasarısını hayal ettiriyordu...

O defterde yazılı galiba bir üçüncü nokta var ki, neydi, şimdi pek hatırlamıyorum. O defter hâlâ arşivlerde duruyorsa, senin önem vermiş olduğun bir nokta daha bulunmuş olacaktır... Burada benim asıl anlatmak istediğim senin çalışma tarzının bir köşesinin aydınlanmasıdır. Kayıtsız, hesapsız, notsuz hareket eden biri olmadığının bilinmesidir. Defterlerinden yurdumuz, milletimiz için; görüş, anlayış tarzın için daha kimbilir ne yararlı düşünceler çıkacaktır!..»[3]

Çevresindeki yazarların da belirttiği gibi defterlerde; şimdi üzerinde çalışılacak olan bu defterlerle ileride daha sonra ortaya çıkacak diğer defterlerde gerçek bir Atatürk'ü ve O'nun boyutlarını enine boyuna ortaya koyma, yorumlama olanağı doğacaktır.

Bu açıdan bakıldığında not defterlerinin genel tanıtımını içeren bu çalışma, Atatürk'ün baş eseri olan Nutuk, inkılâp ve ilkeleri ile bütünleştirilerek ele alındığı zaman, yorumlar ancak gerçek

değerine ulaşacaktır. Bu da ileride defterlerin tek tek ele alınması ile ve ayrı ayrı eserler olarak işlenilmesiyle mümkün olacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM - I. KAYNAĞIN GENEL DEĞERLENDİRİLMESİ

Ülkeyi istilâ eden dış düşman ile içteki çeşitli düşünce, odak ve karşı güçlere rağmen, onlarla savaşarak teokratik ve monarşik bir imparatorluğun kalıntısından özgür ve demokratik bir cumhuriyete geçiş döneminde tek ve en önde yürüyen, harekâtı planlayan ve uygulamaya çalışan insan olarak Mustafa Kemal, elbetteki, Türkiye Cumhuriyeti, Türk insanı ve dünya için önemli bir kişidir.

Yeryüzünde devlet kuran birçok büyük insan vardır. Özellikle Türk dünyasından, bu denli özellik ve yetenekleri kendisinde toplayan birçok büyük insan çıkmıştır. Yaşamsal başlangıçtan gelip sonsuzluğa giden bir süreçte, bu altın zincirin çağımızdaki halkası ise Mustafa Kemal'dir.

Dünyanın diğer ulusları kendi koruyucu ve kurucularını nasıl inceleyip değerlendirerek, kendilerinden sonraki kuşaklara örnek bir kişi olarak aktarabilmek için ne denli çaba gösteriyorlarsa, biz de Cumhuriyetimizin kurucu kadrosunun mimar ve liderlerini, o denli inceleyip, değerlendirerek hem günümüz insanına, hem de gelecek kuşaklara gerçek değeri ve hakkıyla yansıtıp aktarabilmek zorundayız.

Bu çalışmalar yapılacak ki ulusun bireyleri ve özellikle gençleri örnek bir kişiliği ve lideri dışarıda aramasınlar, içeride var olanı sevip saysınlar, O'nun arkasından gitsinler, ülkede birlik ve beraberlik sağlansın.

Mustafa Kemal Atatürk için bugüne kadar yurt içinde ve yurt dışında birçok yayın yapılmış, O büyük insan tanıtılmaya çalışılmıştır. Ama bu demek değildir ki O'nun için her şey yapılmış ve tamamlanmıştır. Tamamlanmamıştır, çünkü bu gün bile Atatürk'e ait olan birçok şeyi koruyamamış ve onları gerektiği gibi, bilimsel olarak değerlendirememişizdir. Çok ağır geçen Birinci Dünya Savaşı, arkasından bizim için bir ölüm kalım mücadelesi olan İstiklâl Savaşı, onu izleyen kalkınma ve bayındırlık yılları; dünya için faturası gerçekten çok ağır olan ve dolayısıyla bizi etkileyen İkinci Dünya Savaşı, Türk ulusu ve insanı için böylesine bir çalışmaya belki de zaman ayırtmamıştır.

Bu zaman ayıramayışa ve inceleme yapmayışa değişik bir örnek olarak bu gün ATASE Başkanlığı Arşivi'nde bulunan Atatürk'e ait defterleri verebiliriz. 1938 yılında Atatürk'ün ölümü üzerine defterler Atatürk'e ait eşyalarla birlikte Çankaya ve Türkocağı'ndan Büyük Millet Meclisi'ne emanet edilmiştir. Bir süre burada korunan bu eşyalar Türkiye Büyük Millet Meclisi Müze Müdürlüğü'nce 15 Mayıs 1964 tarihinde Anıtkabir'e sandık ve koliler halinde derlenip toparlanmadan diğer dokümanlarla birlikte devredilmiştir (Ek:1), (Ek:2), (Ek:3) Anıtkabir yönetim ve hizmetlerinin 15 Eylül 1981 tarih ve 2524 sayılı yasa ile Genelkurmay Başkanlığı'na devredilmesiyle de 31 Mart 1982 tarihli bir yazı ile (Ek:4), buradaki Atatürk'e ait bütün eşyalar, evrak ve dokümanlar ilgili yerlere verilmiş, böylece Anıtkabir'deki Atatürk Arşivi, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı'na devredilmiştir.

Atatürk'e ait bu dokümanlar, Genelkurmay ATASE Başkanlığı'nda toplanırken elimizdeki bu defterlerin 24 adedi bir grup olarak aynı dosya ve numara ile derlenip, üzerinde hiçbir değerlendirme yapılmadan arşivde saklanmıştır.

Aslında bu defterlerin 21 tanesi Atatürk'e ait, diğer 3 tanesi kendisine sunulan veya sonradan eşyaları arasına karışmış defterlerdir. Daha önce yapılan kayıt ve sıralamalar, özenli ve gerektiği kadar inceleme ve araştırmaya dayandırılmadan yapıldığından, bu üç defter de Atatürk'ün

defterleriymiş gibi hep birlikte arşivlerde korunmaya alınmıştır.

Atatürk'ün defterleriyle birlikte olan bu defterler, zaten konuları, yazılış amaçları ve yazı biçimleriyle diğerlerinden kolaylıkla ayırt edilmektedir.

Atatürk'e ait esas 21 defter, bu gün bile bir çoğumuzun cep ve çantasında taşıdığı cinsten küçük boyutlu defterlerdendir.

O dönemin alışkanlık ve uygulamaları incelendiğinde, bu tür defterlerin, bir akıl defteri, hatıra defteri ve iş izlenimi için not alma defteri olarak kullanımının yaygın olduğunu göstermektedir.

Atatürk'ün çağdaşları gibi aynı amaç ve aynı alışkanlıkla tuttuğu bu defterler, şimdiye kadar ciddi bir biriktirim ve sıralamaya alınmadığından ve ayrıca çeşitli zamanlarda bulunup, değişik kişi ve kurumlarca yayınlanmış, üzerinde çalışılmış diğer defterleri ile birlikte tüm olarak korunmadığından, bu defterlerde bir sıra veya kronolojik izlem bulunmamaktadır. Çeşitli zamanlara ilişkin olan elimizdeki bu defterlerde, bir bütünlük ve birbirine bağlı olay zinciri ve tarihsel bir izlem de bulunmamaktadır.

Ancak bu tanıtım ve genel incelemeden sonra, ileride, tüm defterler üzerine yapılacak çalışmalar defterlerin gerçek değer ve konumu hakkında bilim ve siyaset çevrelerine temelli ve bütün bilgi verecektir.

Atatürk'ün gerek mesleği ve gerekse içinde bulunan siyasî, kültürel ve ulusal gelişmelerin yoğunluğundan dolayı, ayrıca zaman yönünden birbirine çok uzak tarihlere ilişkin oluşlarından, bu defterlerin tümünde şekil ve anlatımdan, not alış, değerlendirme ve yazı stiline kadar, hiçbir yönden bir benzerlik, bütünlük ve bağdaşım yoktur. Tek ortak yan ise hepsindeki Atatürkçe söyleyiştir.

Bazı defterlerin mürekkepli kalemle ve özenle tutulmuş olmalarının yanı sıra, bazıları sabit veya kurşun kalemle gelişi güzel tutulmuş ve ancak yazarının tümüyle anlayabileceği bir durumda olduğu gözlenmektedir. Doğaldır ki bu düzenli veya düzensiz kayıtlar, o günün koşullarından ve zaman sıkışıklığından kaynaklandığı gibi, deftere aktarılan konunun ağırlık ve önemine göre de değişkenlik göstermektedir. Genelde herkes tarafından tutulabilen bu tür defterlerin özelliğinden kaynaklanan bir uygulama da, notun işi bitince üzerine geçersizlik çizgisinin çekilmiş olmasıdır. Atatürk'ün defterlerinde de bu uygulama sık görülmektedir. Ayrıca, tümü bir konuya ayrılan defterlerinde, düşünce yönünden daha iyiye ulaşmak ya da bir öncekinin geçersizliğini sağlamak için aynı uygulamayı bu açıdan Atatürk'ün sık sık yaptığına tanık olmaktayız.

Gerek Nutuk ve gerekse özel çalışmalarını yazdığı diğer defterlerindeki karalama ve hazırlık çalışmaları incelendiğinde, gözlenen bu uygulama elimizdeki defterlerde de görülmektedir. Daha iyiye ulaşmak için bir öncekini aşma olarak değerlendirilmesi gereken bu olay, özellikle kurşun kalemle yazılan defterlerde sık sık görülen bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Konu yazılmış, açıklama yapılmış, fakat sonradan gereksiz görülmüş veya çıkarılması düşünülmüşse o bölümün üzerinin bir büyük çarpı işaretinin konularak veya üzerine boydan boya çizgi çekilerek iptal edildiğini görmekteyiz.

Eski yazı ile yazılı olan defterlerde görülen bir başka özellik ise, Atatürk'ün ara ara Latin Alfabesi'ni kullanmış oluşudur. Aslında buna Latin Alfabesi'ni kullanma yerine, yabancı kelimelerin orijinallerinin yazılması veya özel bir notun Fransızca yazılışı da denilebilir. Yabancı dil çalışmalarının yapıldığı 23 No.lu defter ve diğer birçok defterde kelime, satır ve paragraf olarak bu tür Fransızca yazılara rastlanmaktadır.

4 No.lu defterde, yalnız bir sayfaya yazılmış Latin harfli birkaç satır vardır ki orijinaldir. Bir Rumca halk şarkısı olduğu tahmin edilen metnin Rumcasının Fransızca okunuşuna göre yazılmış

olması dikkat çekici bir husustur.

Buradan şu sonucu da çıkarabiliriz; Atatürk Rumcayı biliyor, fakat Grek Alfabesini tam anlamı ile bilmiyordu. Daha önemlisi, belki de Rumca yazmak istememiştir.

Defterlerin tutuluş amaç ve nedenlerinin çeşitli olduğu gerçeğinden yola çıkıldığında, bu defterlerdeki notlarla yalnızca bir iş veya olayın anımsanması amaçlanmadığı gibi, günlük iş ve randevu defterleri de olmadığı, buna karşın önemli bulduğu veya üzerinde özenle durulması gereken konulara bazı defterleri ayırdığı, ayrıca devlet yönetiminde veya askerî alanda bir ilke saptaması amaçladığı konuları da yazdığı görülmektedir.

Bu defterlerin bazılarının askerî ve özel konulu amaçlara ayrılmış oluşu, defterlerin o konudaki çalışmalardaki değer ve önemini bir kat daha artırmaktadır. Genele ayrılan, yani çok çeşitli konuların yazıldığı defterlerde ise diğer sayılan amaçların uygulandığını söyleyebiliriz.

Bunun yanı sıra defterlerde gözlenen diğer bir özelliğin Atatürk'ün bir anda birkaç konuyu birden düşünebilme ve tamamlayabilme istek ve yeteneğinin bulunuşudur. 4 No.lu defterde topçuluk, tabya, taarruz konularının yanı sıra, diğer birçok askerî konular işlenirken, konuyla ilgisi bulunduğu doğrudan anlaşılmayan, yabancı devletler ile o devletlerin coğrafya ve ekonomik durumlarını işleyebilmiştir. Ya da aklına o anda gelen bir başka konu oraya not edilmiştir.

Yine çok ciddi, bütünlük taşıyan, tarihi, kültürel ya da askerî konuların notları arasına serpiştirilmiş şiirler ve güftelerle karşılaşılmaktadır. Bununla da şu sonuca varılabilir ki; o da Atatürk'ün, düşünce yorgunluğunu gidermek için özel zevk ve duyarlığa yönelişidir. Yine bazı satırlarda, zaman zaman birçok insanda görülebilen türden kızgınlık, övgü, şiddet ve suçlamalara da rastlanılmaktadır.

Defterlerde ayrıca bir şekil ve ortak özellik veya benzerlik görme olanağı yoktur. Yani tekdüzelik yerine, ayrı ayrı defterlerdeki konularda değişkenlik ve duruma göre ayrılmış konu, ya da zamana göre yazılış özelliği ağırlıklıdır. Defterler karışık olarak numaralandırıldığı için olayları bir kronolojik sıralamaya alma olanağı doğmamıştır. Örneğin 18 No.lu deftere 1922 Haziran ayı olayları yazılmış, 19 No.lu defter bundan önceki Mart ve Nisan ayı olaylarına ayrılmış biçimdedir. Aradaki tarihlere ilişkin defterlerin olmayışı ve gelişi güzel numara verilmiş olması konular arası birliği, devamlılığı bozmaktadır.

Buna rağmen bu değişkenliğinin yanı sıra konuların ana hatları ve can damarlarının yazılara yansıtıldığı da gözden kaçmamaktadır. Tarih, askerlik ve bilimsel konuların işlendiği 1, 3, 4, 5, 6, 7; 31 Mart Olayı üzerine İstanbul'daki yerleşim ve uygulamaya ayrılan 10 numaralı defterlerde bu özellik çok açık ve belirgin bir biçimde karşımıza çıkmaktadır. Güçlü bir tarih bilgisinin, gözlem ve deneyimin, senteze ulaşmada nasıl yarar sağladığının bu analizlerde çok açık olarak görülebileceğini belirtmekte yarar vardır.

Konularda detaya inildiğinde, konunun detaylar arasında kaybolmaması önemli bir uygulamadır. İşte Atatürk'ün defterlerinde bu özelliği görmekle birlikte, söylediğini ve aklında tutması gerektiği şeyi bilmesi, ileriye aktarılması gerekeni belgelemesi açısından olayı oraya kaydetmiş olduğunu tespit etmek, bu defterlerin incelemeye değerliğini ve önemini arttırıcı bir niteliği de kendiliğinden belirginleşmektedir.

Bu özellikleriyle "**Atatürk'ün Not Defterleri**", Atatürk'ü daha iyi tanımak ve yorumlamak için çok önemli kaynak niteliğini taşımaktadır. Kişilikleri yansıtması, olayı yansıtması, tarihe ışık tutarak, gelecek kuşakların bunlardan yararlanmasının sağlanlaması açısından önemli bulunduğu gibi, bu defterler, olaylar ve olayların aktarımında doğrulara ulaşmayı da beraberinde getirmektedir.

Atatürk'ün sağlığında, bu defterlerin özenle saklanması ve özellikle Atatürk tarafından ortadan

kaldırılmamış olması, kendisini ve olayları gelecek kuşaklara aktarmak, ileriye bir mesaj vermek açısından değerlendirilirse, bu defterlerde gerçek Atatürk'ü bulmak daha kolay olacaktır.

Ulusal bir kişiliğe ulaşmış, hatta ulusallık sınırını aşarak evrensel boyutlara ulaşmış kişiler, doğrudan topluma mal olmuş kişiler olduklarından, artık onların özelinde değil de, genelinde değerlendirilerek, özeline bu genel karakterlerle inilmesinde yarar olacaktır.

Bu kaynak defterlerin incelenmesiyle bu yararlı sonuçlara ulaşmak olanağı ortaya çıkacaktır. Birinci el kaynak durumundaki bu belgesel nitelikli defterler, nicelikte belki az, ama nitelikte çok geniş bir perspektife sahiptir. Çok hareketli, zorluklarla dolu, gözyaşı, kan, barut ve alın teriyle oluşturulan bir zaferin hazırlık günlerini yansıtması bakımından da bir ayrıcalığı ve ağırlığı olan defterler, tarih bazında ve özellikle Türk devrim tarihi çerçevesi içinde değerlendirildiğinde, alınacak sonuçlar elbette doyurucu ve nitelikli olacaktır.

II. ATATÜRK'ÜN NOT DEFTERLERİNİN TANITIMI VE DEFTERLERDEKİ NOTLAR - A. GENEL TANITIM

Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi'nde, Atatürk'ün olduğu için özel olarak koruma altına alınan değerli belge ve dokümanlardan oluşan Atatürk Özel Arşivi'nde; kutu 7, zarf 9'da kayıtlı bulunan 24 adet defter, genelde küçük cep ve okul defteri türünden olmakla beraber, içerikleri yönüyle oldukça yoğun konuları kapsamaktadır.

Çoğunluğu eski yazı ile yazılmış defterlerin 8 numaralı olanı yeni yazı iledir. Ayrıca defterlerde yer yer Fransızca tutulmuş notlar ve açıklamalar vardır.

Defterlerin Atatürk'e ait olup olmadığı hakkında ilk bakışta karar vermek kolay olmaktadır.

Konu yönüyle ve üzerindeki tarih ve isimlerden Atatürk'e ait olmadıkları anlaşılan 12, 14, 23 nolu defterler dışında diğerlerinin, Atatürk'ün yeni ve eski yazıdaki özel tarz ve harf yazış sitilinden, kolaylıkla Atatürk'ün olduğu saptanabilmektedir.

Defterlerde işlenen konuların doğrudan Atatürk'ü ilgilendirmeleri, ayrıca yer, kişi adları ve olay ilintileri bu tanıyı kolaylaştıran etkenler arasındadır.

Kendileri küçük, fakat içlerinde işlenen konuları büyük boyutlu olan bu belge niteliğindeki dokümanlarda, yeni bir şeyler bularak, doğruları ve gerekli olanları yerli yerine oturtmak, bu alanda oldukça ciddi, derinlemesine ve özenli çalışmayı gerektirmektedir.

Elbetteki bu defterlerin tümünün birden ve ekiksiz olarak incelenmesi bir çırpıda ve az zamanda değerlendirilmesi olanaksızdır.

Bu bakımdan şimdilik ve ancak, defterlerin teker teker ele alınıp kısa bir tanıtımı ve dökümlerin yapılması ile yetinilmiştir.

Bu tanıtım ve dökümler yapılırken, 24 defteri içerikleri yönüyle üç ana bölümde toplamaya çalışmak yerinde olacaktır:

1. Atatürk'e ait olup da, O'nun tarafından önem verilen herhangi bir savaş veya askerî konuya ayrılmış ve bazen biribirinin devamı olan, tek konunun işlendiği (1, 3, 4, 5, 6, 7, 9, 11, 13, 15, 22, 24 nolu) defterler.

2. Başkası tarafından yazılıp dolaylı olarak Atatürk'ün defterleri ile birlikte saklanıp

değerlendirilen (12, 14, 23 nolu) defterler.

3. Atatürk tarafından tutulan günlük ve önemli olayların yazılı bulunduğu çeşitlilik ve renklilik gösteren defterler.

Bu çalışmada diğerlerine oranla üzerinde biraz daha fazla durulan (2, 8, 10, 16, 17, 18, 19, 20, 21 nolu) defterler, içerikleri yönüyle çeşitli konuları iç içe kapsadığı için, ağırlıklı olarak ele alınmıştır.

Bu defterlerin içinde işlenen konulara ilişkin notların bazen tümü, bazen de önemli bir olayı veya görüşü yansıtan bölümleri, yalnızca doğrudan metin olarak olduğu gibi tek tek tanıtma bölümünde sergilenmeye çalışılmıştır.

Bu özgün metinler genelde eski yazı ile olduğu için, yer yer yeni yazıya çevirileri aynıyla yapılarak aktarılmıştır. Eski yazı ve yazım özellikleri ile yeni yazı farklılıkları bazı kelimelerin söyleniş ve anlamını zorlamakla beraber, bu çevirmede büyük zorluklarla karşılaşılmamıştır. Çünkü, bu notlar ağır bir Osmanlıca yerine, o günkü koşullardaki ve bugünkü konuşulan Türkçe'ye uzak olmayan, yalın ve gündelik konuşulan, belki de o dönem devlet adamları için çok yalın gelebilecek bir Türkçe ile yazılmıştır.

Ancak kitabın bu baskısında genç kuşakların bu metinleri tam olarak anlayabilmesi için, metinler bugünkü dile aktarılarak orijinalinin sonuna eklenmiştir.

Not defterlerindeki çok fazla kişisel; özelinde veya genelinde ancak bir başka kişiyi ilgilendirenlerle, çok yoğun siyasî, askerî ve yönetimsel olaylar arasında basit kalan konulara ilişkin notlar buraya alınmamıştır. Bu türdeki her bir defterin bir inceleme konusu olabilecek nitelikte oluşu bu zorunluluğu getirmiştir. Bu açıdan bakıldığında, çalışmaya yoğunluk ve ağırlık kazandıran ve özellik gösteren 9 adet defter bu çalışmaya esas alınarak işlenmiştir.

B. DEFTERLERİN TEK TEK TANITIMI VE ÖZGÜN METİNLERİ

DEFTER 1: Siyah bez kaplı 8x13 boyutunda, kapağında italik harflerle "Notes" yazısı bulunan içerisi kareli ve hanelere bölünmüş yaklaşık 40 yapraklı bir defterdir.

Çok okunaklı ince bir yazı ile yazılan bu defter, mürekkeple ve eski yazı olarak yazılmıştır. Defter sayfalarının bir yüzüne yazılmış biçimde on dört sayfası dolu, orta kısmındaki yaklaşık 10 sayfası boştur. Defterin son on beş sayfalık kurşun kalemle yazılan bölümünde sonradan bazı yerleri karalanarak iptal edilmiş durumda notlar vardır.

Baş kısmında mürekkeple ve özenle yazılan bölümler, Çanakkale'de kurmakla görevli olduğu ve komuta ettiği 19'uncu Tümen'e ilişkin personel isim, rütbe ve görevlerine ayrılmıştır. Çanakkale ile ilgili tarihi ve askerî araştırmalara iyi bir kaynak niteliğindedir.

Son sayfalardaki kurşun kalemle eski yazı yazılı olan notlar yine bu savaş sırasında, kendi tümeni, düşman birlikleri, gemiler vb hakkında özel bilgiler ile kısa kısa notlar halinde ve anımsatma notları şeklindedir.

DEFTER 2: Kenarında kırmızı renkli bez şerit üzerine dikiş çekilmiş, haki renk bezle kaplı 9x14 boyutundadır. Kareli kağıttan oluşan bu cep defteri 47 yapraktır. Notlar bazen kurşun kalemle, bazen mürekkep kalemle tutulmuştur. Bir önceki defter kadar özenle tutulmadığı yazı ve karalamalarından anlaşılan defterdeki tarihlerden, defterin içerisindeki notların 1319 (1903) yılını kapsadığı

anlaşılmaktadır.

Defterin 45'inci sayfasındaki notların altındaki isim ve kayıtlardan anlaşıldığına göre, bu defterin tutuluşu sırasında Mustafa Kemal, Selânik'te, Erkân-ı Harbiye Namzedi ve Mülâzim-i Evvel (kurmay subay adayı ve üsteğmen)dir.

Kapak sayfasının arkasına:

"Mehmet Emin Efendi: Fâtih,

"Doktor Faik" yazılmış ve bir şiirden üç mısra yazılıp dördüncü mısrası hatırlanamamış noktalarla işaretlenmiştir.

"Cevher-i ruhumsun sen ey melek
Hüsnünün meclubuyum şahit felek
Çok değil bir kalbi meshûr eylemek
....."

H. "Viladimir Vikoviç" 4 gün kaldıktan sonra 21 Kânun-ı evvel 319 (3 Ocak 1904) Arasdavildık Yunan vapuru ile İstanbul'a hareket.

Üsküplü genç bir Bulgar çocuğu yanında bulunuyordu. Gündüz kendisi çıkmıyor yanındaki çıkıyordu.

Manastır Avusturya Konsolosu Makrem ile beraber geldi.

8

Kendi ifadesi (S.P. ...yetiş)den.

21 Manastır'dan 2 Bulgar jandarma firar.

Piristo "Bulgar Daskalı" 12 kişi ile 300 kişiyi isâli "sâid-i bahri" kafilesiyle görüşmek üzere civardaki tepeye gelmiş.

Bir Daskal'ın muhakemesi: İsmin nedir? Ölüm! ne dersin? Evet! Burası mahalli adalettir? "Kahkaha" sizde adalet var mıdır? Edepsizlik ediyorsun! Bu mevki-i adalette, ağzından çıkan söz adaletin olmadığını isbat etmez mi?

Samleker, Marn, Gra, kapaklı

H. "Korçikof"

I. Kılkış'ta bir eşkıya mezarı

II. Kılkış ahalisi Türkler... resimler.

I. Mezkûr kabristanın muhit parmaklığı kırmızı, yeşil, beyaz renklerle boyanmış, içinde genç bir kız statüsü.

II. Türklerin Bulgar ahalisine karşı güya revâ gördükleri mezâlimin fotoğrafları.

H-Korçikof: Bidâyet-i mes'elede (konunun öncesinde) köyleri resmi general üniformasıyla dolaşarak Bulgarlara ithâf eden nutukları vermiş ve bir günde ihtiyar Bulgarlardan iki ihtiyarı kesmeleri ihtimali fikrinden vazgeçirmek üzere mesâide bulunduğundan dolayı tevzî' olunan eslihayı kabûlde teennî gösterdikleri sebeb-i zâhiri göstererek kendi hamâsetle mülga etmiştir.

Selânik'te Millet Oteli'nde "Panayot M. Yordan" nâmında biri ile görüştüm. Fransız ve İngilizceyi nazarî ve pratik, Almancayı pratiksiz, lisân-ı Türkî'yi fevkal'âli fevkalâde güzel biliyor. Esnâ–yı musahabede L.nin şiddetle aleyhinde bulunur. Dinden bahsolunmamayı istirhâm eyliyordu. 3 saat mütemâdiyen görüştüm. Selânik'e geleli bir ay imiş, Fransızca muallimlik ediyor.

2, 3 şekilde mâlik imiş. Sultaniyyeden diploması olduğu gibi memâlik-i ecnebiyyeden (yabancı ülkelerden) birinde ikmâli tahsîl etmiş, İstanbul'da Ma'lûmat, İkdam muhâbirliğinde bulunmuş.

Otel hademesi “Dimitri” bu adamı mecnûn tanıtıyordu.

Bu adam erbâb-ı fesâddan (kötü kişi) ve Bulgar olsa câiz.

250 mevcutlu bir bölüğe, hedâyâyı şitâiyyeden bir 50 mintanın taksîmi; hepsi muhtaç, hepsi çıplak?

Mülâzım-ı sâni...

Nöbete gönderilen bir nefer: Af buyurun efendim sırtımda çamaşır yoktur paltomun altında setreye bakın “parça parça” öldürmek isterseniz gideyim.

Her ay yağmurlu ve soğuk

n. halas

Berber kalfalığı ile te‘mîn-i maîşet eden sâhib-i aile (3) biri “Hasan” Muâsırlar silâh altına alındığı zaman ilâve olacak yerde redif taburuna veriliyor. İlâve olan arkadaşları terhîs olduğu hâlde cihet-i askerîyyece hâli dikkat ve merhâmet olmuyor.

Sarakof: Bu günlerde (23 kilometrede) Livadya’ya (Köklü dâhilinde) gelip oradaki ahaliyi isyana tekrar sevk. (Resmî emir) Apustol, Argir, Sakra “Hepsi Daskal”

Kumandalarındaki 250 eşkiyayı taht-ı idâresine (idaresi altına) alacaktır.

23 Kânun-ı Evvel (16 Ocak): Selânik, Tugayda, bu sene çıkanlardan mülâzım Tahsin Isparta (Bursa mektebinden)

Namzet: Osman Sultanahmed, Faik Isparta’ya.

Kâzım Hosar: Bu cuma... cenazesi geçen.

318 (1903)’den İsmail Hakkı, vefat eden konsolos için (iyi oldu geberdi) demişler, Bulgar istemiş bunun için meçhûlî.

Hüsnü Efendi’nin adresi: Yeni cami kurbunda mevcûd telgraf şubesi kurbunda.

Sofya’dan bir Bulgarın Selânik Bulgar Kütüphanesi sahibine Cemiyetleri nâmına çıkarmakta oldukları gazetenin Selânik muhabirliği kendisine ihâle, (Bulgarca, Sırpça, Arnavutça, Lâtince olarak intişâr eden gazeteler asrı hâzıra Avrupa cerâidinde görülen takdîrâtdan Selânik Bulgar mektebinde kısmet-i haliye ve müstakbelesinden bahsediyor).

Vakayi-i mâziyye-i târihiyye-yi ihyâ (tarihin geçmişteki olaylarını yansıtan) cihetinde varaklı defne dalları...., üzeri resimli şekiller olmalı.

Bir Daskal’ın muhâkemesi: Hiç (bilmem) kelimesinden başka bir şey söylemediği hâlde...ın...acıdım sözüne mukabil. Ben de size acıdım.

Çok yağmurlar sebebiyle narenciyelerin pek cüz’î kısmını ekemediler.

“Te’sîs ve ihyâ!” kimi, nerede, nasıl?

Ma’kulât bidâyetde mahsûsâtın fevkine çıkacağı binâenaleyh ma’kulâtı mahsûsât ile terbiye esası. (Akla uygunluğun önce özelin üstüne çıkacağı, bununla beraber normal olanı akla uygun olanın özellerle terbiyesi esası)

Evvelâ Socialiste olmalı

Maddeyi anlamalı!

30 Kânun- Evvel:

Pazartesi Vodina’ya hareket J.A.B.

.....

Akif, Şevket, Vâsıf, Necmeddin, Mustafa, İzzet, Mehmed Behram, Mustafa Asım, Mustafa Selânik.

Hâlli tarzı M.

Vodina da 3’üncü Tb. 11 kadar zâbitle görüştüm hemen hepsi mükemmel, genç.

1 Malaası, 2 Sarmaras, 3 Vodina

1-T “Ladova Kida”

2-T -Ek

3- T -2,5 da

Mülâzım-ı Evvel Ali Selim: 38 ile 3 bin gençle bir evde mukâbele. Kapıyı un çuvallarıyla kapamış evvelâ üst katı ihrâk edildiği halde münâsib

Vodina’da: Ceviz işi güzel bavul 3 mecidiye, baston 5:8 kuruş nalın 8:10 kuruş

1:4,5 mikyasında

Vodina Hükûmet Konağı’nın umûmi projesi Rezalkhawssez yoktur.

Martin

İlâvelere 500’er kat elbise redifler için tabur başına 800 mavzer.

450 bin “bazı zâbitânın hesâbbına nazaran”.

Vodina-Vertikop-Ağustos-Karaferye-Gida-Kırcalar-Tekeli-Selânik.

H. 1500 hâne kadar, 2 büyük fabrikası var. Biri iplik, diğeri ipekli kumaş mendil, çarşaf... Kömür “çok miktarda” çıkıyor. İstasyonda büyük bir kaç kömür deposu mevcûddur.

Selanik’e: 31 Kânûn-ı Evvel 319 (13 Aralık 1904)

140 adet seri ateşli top

300 kadar topçu ve süvari hayvanı.

Abdi Kasım Ağa: Ahmed Süleyman, Musa, İzzet Şam, Arif bey Mülâzım Hamdi.

Kartal vâsıtasıyla “1”

6 Kânûn-ı Evvel 319 (19 Aralık 1904) Salı İkdâm.

Tırnova, Köstendil, Yanbolu

İlâve olunca

Maddesi bir misli tezâyüd etmiş (artmış).

Her fırkaya bir liva topçu veriyor. batarya 54 idi “162” şimdi hazarda tabur 114, tabur 64 idi.

Hidmet-i askerîyye 18:46’ya kadar. (Askerlik hizmeti 18 ile 46 yaş arası)

Boerlerin Grizon fabrikasına ısmarlamış oldukları toplar bu defa Bulgarlar tarafından alınmıştır. 7 Kânûn-ı Sânî.

Balkanlarda Bulgarların en hareketli olduğu günlere ilişkin notlarda “Panayot M. Yordan” adında birinin istihbarat elemanı olduğu ve diğer cephedeki Bulgarların örgütlendiklerinin, Balkanlarda, Sırpca, Bulgarca, Arnavutça, Latince olarak gazetelerin Avrupa’daki gazetelerden haberler ile Selânik civarıyla ilgili bilgiler verdikleri yazılmıştır.

İleriki sayfalarda birlikte olduğu bazı subaylar ve onların seçkin ve yetenekli gençler olduğuna ilişkin notların yanı sıra “Vodina” çevresinde olan bir olayla ilgili olarak bir arazi krokisi ile Vodina hükûmet konağının umumi projesi çi-zilmiştir. Vodina-Vertikop-Avustos-Karaferya-Gida-K ırcalar-Tekeli-Selânik-Tırnova-Köstendil-Yanbolu çevresindeki askerî yerleşmeye ilişkin notlarla devam eden defterde:

“Sabah, 8 Kanunusani Perşembe”:

“Rumeli vilâyetindeki Rum ve Bulgar mekteplerine Lisân–ı Osmanî muallimleri tayin olunmuştur. Telmo’da icra edilmekte olan âsâr–ı âtika müddeti bir sene daha temdit edilmiştir.

Midilli ahâlisinden Anagnosti, zeytin mahsulünü ağaçlardan toplamak için bir alet icât etmiştir.” gibi çeşitlilik gösteren notlar vardır.

Yine bazı yazısız krokilerden sonra Vostek vilâyetine ait bir kroki çizilmiştir. Devamında dünyadaki bazı önemli buluş ve yetişen mahsullerin oranına ilişkin genel kültür notları yazılmıştır. Bu da gösteriyor ki M. Kemal yalnızca ülke sorunları ile değil dünya ile de ilgilidir.

Boş bırakılmış birkaç sayfadan sonra bir şarkı güftesi olan:

"Hicaz-Ağır aksak" yazısı ile,

"Zülfüne dil besteler zülf-ü perişânım kadar.
Görmedim sayyâd–ı dil, alemde müjgânın kadar"

Bunun arka sayfasına:

"Suzinak, ağır aksak" yazısının altında;

"Bir gün ah ettimse cânâ suz-i nâk oldum yeter.
Sağ iken oldum helâk, sonra harâp oldum yeter,
Pây–i ağyar'a serildim, sanki hâk oldum yeter"

Ve yine suzinak makamında:

"Gözlerinden kıskanırken bir zaman dildârını
Gel de seyret yarinin bu devre-i idbârını.
Bir televvün bak ne hale koydu cism-i zârını" güfteleri yazılmıştır.

Bir arka sayfada:

"27 Şubat 1319
Cuma, Saat: 07.00

Selânik'ten geleli 3 ay kadar oldu. Muvassalatımdan ilk günlerinde intizam-ı hayata bir çığır buldum zannında idim. Manen maddeten zebunu olduğum ıstırabımı mündefi olmuş gibi görüyordum. Lâkin heyhât!... Bu gün bilmem kaç yüzüncü defa olmak üzere yine kalbimin bütün şikâyet nalelerini işitmekle giryânım her vakit ki gibi bu dakika dahi...

M. Kemâl[4]

Karşı sayfaya hayranı olduğu ve çok etkisinde kaldığı Namık Kemal'in bir şiiriyle başlanmıştır.

Değişmez fen mi vardır müstakar eşya mı kalmıştır.
Delili sabit olmuş binde bir da'va mı kalmıştır.
Deme insana ma'lûm olmadık ma'nâ mı kalmıştır.
Eğer mechûl ararsan her işin encâmı kalmıştır.
Sipihrin bahtını ikbâlini hep pây–mâl ettim.
Hamiyyet mesleğinde terk-i evlâd ve ıyâl ettim.
Canımdan muazzezken vatandan infisâl ettim.
Sebat-ı arz hâil bir deni dünya mı kalmıştır.
Mey'i görmedim ömrümde bir inkâr eden mezheb
Fenâdır bir fenâ dünyada bir intâc her matlab.
Fırâk-ı hapsi, nef-i kadr ve nâmusumla gördüm hep.
Cihânın bir silâhından bana pervâ mı kalmıştır.
Musirrım sâbitim ta can verince halka hizmette.
Fedâkârın kalır ezkâr-ı daim kalb-i millette,
Denir bir gün gelir de sâye-i feyz-i hamiyyette,
Kemal'in seng-i kabri kalmadıysa nâmı kalmıştır.

“2 Mart 1320”

“Salı, Saat 8 dakika 30 günü” not edilmiş olan sayfada ise “üç gün evvel nâtamam kalan cümle hissiyatımın hangi tecelliyatıyla ikmal etmek lazım geldiğini düşünüyorum.

Bütün mevcudiyetimi yokluyorum. Anlıyorum ki hayatımda yakazât tevhidini icâb edecek hiçbir hal yoktur.

Lâkin anlıyorum ki safha-i kalbim her gün, her dakika yeni bir hiss-i elemin saha-i tecellisi oluyor.

Bu efkâr- mütezâidenin bâis-i yegânesi hissiyâtımın müphem medlütlere ait bulunmasıdır.

Müphem... O kadar müphem ki...

Sağ iken oldum harab helak oldum yeter.

M. Kemâl”[5]

2 Mart 1320

Salı sa: 1

Bu dakika zihnimde hiç bir sehabiyaru alem olduğunu kabûl etmek istemiyorum. Zira, işte şen, şâtır bir haldeyim.

Şimdi takdir etmek istiyorum ki saadet-i hayatiye, avan-ı şetaret süret-i telakkiye tabidir.

Bu nazariye umumî olmasa bile benim için takibi lâzımdır. Çünkü bu nazariye filesofi olmadıkça nefes-i vâpesin-i hayatıma kadar bir an sürür görmek müstahii olur.

M. Kemâl[6]

Aynı tarihin yinelendiği bir not ile devam eden defterin üç tarihli sayfasından bazı zamanlarda yazılan diğer özel notlarda; aylık bütçesine ait görüşlerle, Napolyon’a ait değerlendirmeler, akademideki 3. sınıfı bitirirken diğer sınıflardaki arkadaşlara karşı yapacağı bir veda konuşmasının müsveddeleri vardır.

3 Mart 1320 (16 Mart 1320)

Çarşamba sa: 3 gündüz

Uzun bir zanandan beri kendisiyle muhâbere-yi med’ar-ı tesliyet addettiğim bir zatın sükûniyle... muhârebedeki tekasülünü görmekle muazzab oluyordum. Bu gün o sükun-ı medidi ihlâl eden bir mektubun vürudu azâb-ı vicdanımı ta’dil etti.

Bir mektub.... evet; birkaç satırlık bir kağıt parçası.... Fakat sevilen bir kalbin ma’kes-i tecelliyatı perestiş edilen bir ruhun sahne-i sünûhâtı olduğu için bir kıymet-i câvîdâniyi şâmildir. Bir muhitde yaşadığım ve hissen fikren tevâfuk-ı tâmmın mevcudiyyeti hasebiyle haklarında kalbi muhabbetler beslediğim arkadaşlarımla mümkün olduğu kadar çok teâtî-i meveddet etmeyi arzû ettiğim gibi aradaki bu’d-ı mesâfe haylûletiyle yüzlerini göremediğim ve sözlerini işitmek mahzuziyyetinden mahrum bulunduğum kardeşlerimle de her türlü mevâni’in iktihâmiyle devâm-ı mürâselede bulunmayı netice-i emel bilirim. Zirâ bence rişte-i uhuvvet bir rabıta-i zerrin-i kudsiyyettir.

M. Kemal[7]

Dette Histoir Grec.

Victor Zürü

.....

F.W. Dutrger

Historicher Sıful-Ortlort

.....

Petite Bomain

8 Mart 1320 (24 mart 1904)

.....

Pazartesi sa:6

Bugün bütçemin hesabını rü'yet ettim.(göz gezdirdim)

Masârifâtı (masrafları) varidâtı (gelirlerin) pek ziyâde fevkinde (çok üstünde) buldum. Şimdeye kadar para çantama girip çıkan parayı hesap etmek hatırıma bile gelmemişti.

Fakat bu hesâbsızlığın netâyic-i vahîmesi (kötü sonucu) olmak üzere pek büyük ızdırablar altında ma'nen, mâddeten ezildim. Şimdi sarf olunan paranın mahal ve müddet-i sarfını irâe eden (harcama süresini bildiren) defterime baktığım zaman hareketimdeki adem-i intizâm nazar-ı dikkatimde tezâhür ediyor. (Düzensizlik ortaya çıkıyor) Her zaman bu defterin gözden geçirilmesiyle hissolunan nedâmetler ihtimâl tanzîm–i hatt–ı harekete medâr olur. (Davranışlarımın düzelmesinde yardımcı olur). Fakat ya henüz bunun te'sirini idrâk etmiyorum.(kavra-yamıyorum) Sebebi; mesârifatın fazlalığından ziyâde vâridâtın azlığıdır. (masrafın fazlalığından çok gelirin azlığıdır.)

M. Kemal

Bu yazıdan sonra herhalde başka bir zamana, ilişkin bir notta Napolyon'u anlatıyor.

"Napolyon; yıldırımlardan müteşekkil bir meşîmeden saha-i âleme düşmüş bir dâhidir.

Hayâtı top tüfek sadâlarıyla aks–i endâz bir sima... kanlı derelere sahne-i cereyân olmuş bir zemîn-ikbâl bulutlarına bir düşman ufuklar arasından geçti.

Lâkin heyhat dünyada, en az devâm eden saâdettir.

Bu parlak cihânın parlak güneşi olan o koca kumandanın Bahr-i muhîtin emvâc-ı siyahının müdhiş darbeleri altında inleyen bir kara parçasında itmâm-ı enfâs ettiğini görmek ne mâtemi bir hâldir.[8]

Yine bir başka zamana ilişkin notlarından anlaşılıyordu ki devresinin akademiden mezuniyetindeki konuşmasının müsveddesini buraya almıştır.

Arkadaşlar: Daha bidâyette tekmîl sınıfımız hazır olduğu hâlde sizi tebrik etmek isterdik. Lâkin rahatsız ederiz mülâhazasıyla o şeref-i tebrike kısmen nâil olunmuştu. Binâen-aleyh şimdi cümlemiz birden sizi tekrar tebrik etmek sûretiyle mahrûm kaldığmız o şereften hisse-i meserretimizi almış oluyoruz.

Arkadaşlar; madem ki askeriz... Madem ki hedefimiz bir âmal-i müstakbelemiz müşterektir, arkadaşlığımız kardeşliğin fevkinde bir kuvvet ve irtibâta mal olması pek tabiidir. Herhalde hepimiz kardeşiz ve bu uhuvvetimiz ebedi bir hayata mâliktir.

Mesleğimizin te'sir-i kudsiyetiyle bundan evvel de kalpler yek diğere karşı bir hiss-i samimiyyet ile mâlî idi. Fakat mâa-t–teessüf zaman ve mevki' bu meveddet-i kalbiyyenin alenen tecellisine müsâid fırsatlar bahşetmiyordu.

İşte şimdi o kıymetli fırsatlardan birine mâlik olduğumuz için bilseniz ne kadar mes'ûduz.

Arkadaşlar mekteb ahvâli, mekteb hayatı, sizce de ma'lûmdur. İnsan bu sıkıcı muhitin bin türlü âlâmı altıda ezilir. O âlemlerin tahfîfi...izâlesi için mutlaka samimi bir rûhun...hissen müşterek bir kalbin sünûhât-ı tesliyetine arz-ı ihtiyaç olunur. Fi-l-hakika insan insan oldukça bu zümre-i beşeriyyetin fevkine çıkamamak acziyle çırpındıkça mümkün değil bu ihtiyaçtan vâreste olamaz.

Binâen-aleyh sizin gibi efkar ve hissiyâtı âlî daha birçok hakiki arkadaşlar kazandığımızdan dolayı biz de şâyân-ı tebrikiz.

Uhuvvetimizi ilan ve ifhama medâr olan bu kıymetli zamanların bizce pek mes'ud dakikalar olduğuna emin olabilirsiniz arkadaşlar.

1. Paranın kıymeti
2. Namzed üçüncü sınıftan çıkarken diğer namzed sınıflarına veda.
3. Rusların mağlubiyetinden dolayı ma'nen, maddeten izhâr–ı memnuniyet etmeliyiz.

Midilli'de Mesudiye Zırhlı
Midilli'de Abdülmecid Kruvazör
Midilli'de Hamidiye Kruvazör
Midilli'de Asâr-ı Tevfik Zırhlı (tamirde)

Bundan başka Kiyel'de Krup tezgahlarına ve Kramp tezgahlarına siparişi der-desti müzakere olan "4' zırhlı; siparişleri verilmiş olan "12" torpido muhribi ve usul-ı cedideye tahvilleri der-dest-i hitâm bulunan Feth-i Bülend, Muin-i Zafer, Avn-i ilâh kruvazörleri Ansaldo Fabrikası'nın insa etmekte olduğu "7" toprido çeker.

50-60 torpido sefinesi "Mevcûd"

Nağra burnunda: Mahmudiye, Orhaniye, Aziziye, Osmaniye tâ'mirleri der-desti tezekkür.

Ayrıca o günkü dünya ve Osmanlı donanmasındaki gemiler ile, dış ülkelere ısmarlanan gemilere ilişkin bilgilerin yanı sıra, torpiller, zırhlılar hakkında bilgi verilmiş, şekilleri çizilmiştir. Bu notlar mürekkepli kalemledir. Bu 4 sayfalık notun altındaki imzadaki isim Mehmet İlhâmi'dir. "Kamer kıraathanesinde yazıldı" ibaresinden ve altındaki imzadan anlaşılmaktadır ki Mustafa Kemal'in müsvedde çalışmalarıdır.

Bundan sonraki bölümlerde, 1905'te başlayan Rusya ve Japonya arasındaki savaşta Japonların daha etkin olduklarına ilişkin notlarla, Japon komutanların adları yazılmıştır. Bu savaşla ilgili olarak önemli bir not sondan 13'üncü yaprağa yazılmıştır.

"Şimdiye kadar Avrupa'nın bilmediği bir unsur meydana çıktı.

Kirno Muharebesi Japon askerinin kıymet-i askeriyesi nokta-i nazarında parlak safhalar vücuda getirecek" notundan sonra yine bir kroki vardır. Krokinin başında ise "Yeni Japon tabiyesi" yazılıdır. Diğer iki sayfada da Japon savaşının kritiği yapılmıştır.

Defterin son bölümüne önce "Meşhur Osmanlı Kumandanları" başlığı altında yeni bir eserin hazırlık başlangıcı olan ve Makbul İbrahim Paşa ile Lala Mustafa Paşa hakkında özet bilgiler de kaydedilmiştir. Bundan başka kimse yazılmadığından, bu konudan vazgeçilmiş olduğu anlaşılmaktadır.

MEŞHUR OSMANLI KUMANDANLARI

Makbûl İbrahim Paşa

(901-942)

Sultan Süleyman-ı Kanuni devrindedir.

Parga şehrinde tevellüd etmiştir. Bir gemicinin oğlu olup dem-i şebâbeti (gençliği) korsanlar elinde geçti. Sonra Manisalı bir hâtun tarafından satın alındı.

Vezâreti zamanında Mısır'ın tensikine me'mûr oldu. (Düzenlenmesi için görev aldı)

Mohaç Muhârebesi'nde ibrâz-ı dirâyet etti. (Yeteneğini gösterdi) Düşmanı tertibât–ı ma'kulesi akıllıca önlemler sayesinde mağlub etti.

935'te Viyana seferinde hazret-i padişahın maiyyetinde bulundu.

940'da Bağdat Valisi Zülfikâr Han mezheb-i Şîi'yi terk ettiği ve Bağdad'a mikdâr–ı kâfi asker gönderilmesini istirhâm etmişti. İbrahim Paşa gitti. İran şahıyla muhârebe ve Şirvan'ı zapt etti.

Mûsikîyi sever, 4 lisan tekellüm (konuşur) eder. Cazibe-i nutkiyyeye mâlikti. (Güzel söz söyleme yeteneği vardır) Emsâli ile İskender'in seferlerini tetkik ve mütâlaa ederdi.

Mısır ve İran seferlerinde siyâset, Viyana ve Mohaç seferlerinde besâlet izhâr etmiştir. (Yetenekle başarı göstermiştir.) Medfeni (mezarı) Galata'da Cân Fezâ tekkesindedir.

Lâlâ Mustafa Paşa

(915-988)

"Bosna'da tevellüd etti. Vezir Hüsrev Paşa'nın biraderi olmak münâsebeti ile Sultan Süleyman zamanında saraya idhâl olundu. Sonra Sultan Selim–i sâninin lâlâsı ta'yin oldu.

Yemen uygunsuzluğunun teskini için rütbe–i vezâretle gönderildi. Kıbrıs seferinin kemâl–i muvaffakıyyetle icrâ eyledi'! yazıldıktan sonra aşağıdaki notlar vardır. Anlaşılıyor ki M. Kemal bu konuyu burada bırakmıştır.

"2'inci Ordu'ya mensüb 1'inci Avcı Taburu Binbaşı Ahmed Kemal Efendi Kolağası Rusuhi Efendi

...Yüzbaşısı Mehmet Şükrü Efendi, Mustafa Efendi Sıtkı Efendi, İkinci Bölük Yüzbaşı Naci Efendi, Üçüncü Bölük Yüzbaşı Ahmed Hamdi Efendi, Dördüncü Bölük Yüzbaşı Hamdi Seyid Efendi"

Defterin son sayfalarında çok saydığı ve takdir ettiği bir gazeteciye mektup müsveddesi vardır. İsim olmadığı için bu yazarın kim olduğu belli değilir (Ek: 5). Osmanlı yazı kurallarının uygulandığı şaheser bir metindir.

Bunun altında kimin için yazıldığı belli olmayan bir dilekçe müsveddesi vardır. Bu dilekçe müsveddesi o dönemde devlete ilişkin yazışmalarda ne denli ağır bir Osmanlıca kullanıldığını da göstermesi bakımından önemlidir.

"Bendeleri, bu sene vefâ mektebi i'dâdi-i şâhâneyi tahsilini ikmâl ile neş'et edenlerdenim.

Padişah-ı terakki-perver ve Şehr-yârî meâli–güster velînîmet–i muuazzamamızın bütün ümmet-i İslâmiyyeye şamil in'âm–ı celîlesine müstagrık himâyet-i zıll-ullâhîlerine mazhar olarak iktisâb–ı feyz ve irfân eylediğinde sa'y ve gayretimin hidemât her yönden de istihdâmım kabiliyyetimi iktirân–ı tenmiye-i âmâl–i kemterânemi teşkil etmekte idi.

İcabât–ı sadâkat ve ubûdiyyeti ibrâza nezâreti devletlerinde istihdâmı kem–terânem idi.Farize–i vicdâniyem olan hidemât–ı memlukânemi hüsn-i ifâya medâr–ı kavi teşkiline en müsâid olduğunu düşünerek hâk-pâ–yı nezâretpenâhîlerine mürâcaata cüret ve aklâm–ı muhtelifeden bir menâsibine kayıt ve kabûlüm ile taltîf ve tesrîr buyurulmaklığımı istirhâma cesâret eylerim." Bugünkü dile aktarımı şöyledir:

"Bendeniz bu yıl Vefa Lisesi'ni tamamlayarak mezun olanlardanım.

İleri görüşlü bir padişah, yüce anlayışlı hükümdar ve en büyük koruyan ve kollayıcılığı ile bütün müslüman vatandaşları ulu gölgesinde korumayı sağlayan olarak sizden eğitimi tamaladıktan sonra hizmetteki yeteneklerle başarımın gözükebilmesi ve gayretle çalışma ve hizmet için görevlendirilmeyi istemek düşüncesindeyim.

Sizin döneminizle hizmetinizde olarak bağlılık ve kulluğumu göstermek düşüncesindeyim. Vicdani görevim olan hizmet etme amacımı dürüst olarak yerine getirmeye yarayacak bir yere atanmam için ayaklarınıza kapanıp saygılar sunarak başvuruya cesaret edip uygun görülecek bir yere kabulüm ile beni sevinç ve onurlandırmaya emir buyurmanızı dileme cesaretinde bulunuyorum.

DEFTER 3: Sarı karton kapak üzerine, kırmızı kenarlı orta boy etiket yapıtırılmış, etiketin üzerinde el yazısı ile Fransızca "Fortification" (yerleşme) yazılı 10x15 ebadında 18 yapraktan oluşmuştur.

Üst yazısından da anlaşılacağı gibi defterde askerî bir yerleşmeden; yani topçu sınıfının konuşlandırılmasından söz edilmekte, sayfa aralarında yer yer elle çizilmiş düzenli ve plânlı şema ve krokiler görülmektedir.

Topçu birliklerinin savaş düzeni ve örtünme ile yerleşiminin anlatılarak, topçuluk hakkında geniş ve detaylı askerî bilgilerin verildiği defter, "Hücum" başlığı ile başlamaktadır. Bir askerî harekâtta uyulması ve uygulanması gereken tarzlar anlatılmakta, çeşitli durumlardaki yeni gelişmelere de değinilerek, mevzileniş ve yerleşimler şemalarla gösterilmektedir.

Hücum için gerekli hazırlık ve önlemlerle birlikte hücum şekilleri hakkında kısa fakat özlü olarak gerekenlerin yazılmış olduğu defterin tamamlanmamış olduğu, sonundaki "Mâbâdı diğer defterde" yazısından anlaşılmaktadır.

DEFTER 4: Bir önceki defterin devamı olan defter, aynı renk aynı boyutta olmasına rağmen, 12 sayfalık tek forma halindedir. Bu defterin konu başlığı ise; "Taarruz-u Sevkulceyş"tir. Yine bir önceki gibi askerî harekâtta taarruzu konu olarak almakta, aynı zamanda savunma hakkında ve çekilme konusunda da örneklemeyle bilgi verilmektedir.

Ayrıca defterde orijinal bir konu olarak o döneme ilişkin, saatlerle ilgili ve her ayın on beşinci gününe göre güneşin batış saatlerini belirten bir çizgelge de konmuştur.

Notların ara yerinde 7'inci sayfada Fransız alfabesine uygun olarak Rumca bir halk şarkısı sözü de metin olarak Atatürk tarafından deftere yazılmıştır.

"Köpükten yaratılmış Pepinam, sevgilim
İçimde bir volkan misali alev yaktın.
Pepina,
Ah Pepina,
Ah Pepina,
Sana tapıyorum.
İşvelim, şimdi gel, şimdi gel kollarıma"

Bu notlardan da anlaşılmaktadır ki Mustafa Kemal çocukluğunun geçtiği Selânik'te en az konuşacak ve şarkı söyleyebilecek kadar Rumca'yı öğrenmiştir.

Rumca alfabeyi hiç bir yerde kullanmadığına ve burada da Fransız alfabesini kullandığına göre Rumca yazıyı öğrenmediği anlaşılmaktadır.

Defterin son sayfalarında ise Amerika Birleşik Devletleri, Japonya vb devletlere ilişkin görüşler ve çeşitli askerî bilgiler yer almaktadır.

DEFTER 5: Yine bir öncekiler gibi tek ve uzun fakat yeni bir konuya ayrılmış olan bu defter, 11x15 boyutunda, açık mavi renkli, karton kapaklı, 16 yapraktan ibarettir. Konunun önemine bağlı olarak mürekkepli kalemle yazılmıştır.

"Osmanlıların Ruslarla Olan Esfar ve Muharebatı" (Osmanlıların Ruslarla olan seferleri ve savaşları) üst yazısı ile tutulmaya başlanan defterde, 1081 yılından Nizam-ı Cedid'in kuruluşuna kadar Türk ordularının Rusya ile yaptığı önemli savaş ve olaylar (1081, 1122, 1201, 1221, 1224) anlatılmakta, bu ilişkilerin yorumları yapılmaktadır. 25 sayfası yazılmış, geri kalan 7 sayfası boş olmasına karşın, bu ilişkilerin ancak bir kısmı bu defterde olup diğer kısımları sonraki iki deftere aktarılmıştır.

DEFTER 6: Bir önceki defterle hem şekil hem de konu yönünden benzerlik ve devamlılık gösteren bu defter, tamamen doldurulmuş ve mürekkepli kalemle yine eski yazı olarak yazılmıştır. Askerî konuları içeren defterde savaşlar hakkında bilgiler verilmiştir. Savaşlarla ilgili ve askerliğin özel branşları ile ilgili bölümler çok geniş olduğu için metin olarak bu kitaba alınmamıştır.

DEFTER 7: Yine Osmanlı-Rus Harplerini konu olarak alan bu defter, diğer ikisinin devamı ve sonuncudur. Bir öncekilerden farkı, kapağının yeşil oluşu ve 23 sayfasının yazılı diğer sayfalarının boş oluşudur. Bu üç defter askeri uzmanlarca tek başına bir bütün olarak yayınlanabilir.

DEFTER 8: Dışı siyah içi yeşil renkli cilt beziyle kaplanmış karton kaplı, 11x15 boyutundaki defterin diğerlerinden farklı yanı, yeni yazı ile yazılmış olmasıdır.

Atatürk'ün, kendisinin olan kol düğmeleri, kravat iğneleri ve benzeri kıymetli eşyasının dökümünü yaptığı bu özel not defterinin kapağının üstündeki etikette yeni yazıyla "Mücevherler" başlığı vardır.

İlk sayfası kravat iğnelerine ayrılan bu defterde, iğnelerin sayısı verildikten başka, tahminen bu defterin yazılışından epeyce sonra, eski yazı ile ve kurşun kalemle; "Dahiliye Vekili Şükrü Kaya bey'e bir saat kösteği verildi" yazısı düşülmüştür. Bu notun altındaki tarih ise "5.2.1932"dir.

Yaprakların birer yüzüne yazı yazılmış olan, defterin 7 sayfası dolu diğer kısmı boştur.

Üçüncü sayfada 7 adet, beşinci sayfada 3 adet kol düğmesi; yedinci sayfada 3 adet saat; biri kol diğerleri cep saatleri, dokuzuncu sayfada 3 adet saat zinciri; on birinci sayfada 4 adet köstek; on üçüncü ve en son yazılı sayfaya kaydettiği; en son ve en kıymetli mücevheri olarak değerlendirdiği anlaşılan "İstiklâl Madalyası"dır. Bu sayfadaki yazının büyüklüğü ve rahat bir şekilde yazılışı da bu kanıyı kuvvetlendirmektedir. Osmanlı Ordusunda general olan unvanlı bir subay, ayrıca Türkiye Cumhuriyetinin kurucusu ve ilk Cumhurbaşkanı olan bir devlet adamının tüm mücevherlerinin bu kadar oluşu da dikkat çekicidir. İstiklal madalyasının kaydının 1924'ten sonra yazılmış olması gerekir.

DEFTER 9: Koyu mavi cilt bezi ile kaplı, 10x16 boyutunda ve 4 formadan oluşan çizgili ve hafif sarı renkli yapraklardan oluşan defterin içindeki tarihlerden, anlatılan olay ve konulardan anlaşılmaktadır ki, defter, 1313 (1897) yılında cereyan eden 1897 Türk-Yunan Harbi ve Osmanlıların bu harpte, askerî birliklerinin Trakya'daki yayılışını kaydetmek için tutulmuştur.

Mürekkepli kalemle ve düzgün bir eski yazı ile tutulan defterin üç forması dolu, bir forması boştur. Deftere, "Harekâtta Osmanlı Ordusu'nun Yayılışı" başlığı konularak başlanmış; "ordu başlıca iki kısımdır: 1. Tesalya Ordusu, 2. Epir Ordusu"dur diye bir ayırım yapıldıktan sonra, orduların kuruluşlarının anlatımına girilmiştir.

Mustafa Kemal'in daha 17 yaşında olduğu ve Manastır Askerî İdâdisi'nde okuduğu yıllarda cereyan eden 1897 Türk-Yunan Harbi, Atatürk'ü herhalde çok etkilediği, bölgenin ve savaşın çok karakteristik oluşun nedenleri ile, bu savaşı ve savaştaki gerçek durum ve olasılıkları sonraki yıllarda bir defter halinde toplamayı amaçlamış olmalıdır ki, konu bir bütün olarak sonradan edinilen diğer bilgiler ve deneyimlerle birlikte bu defterde işlenmiştir.

Defterin tutuluş tarihine rastlanmamakta, ancak defterin Atatürk'ün kurmay olduktan ve çeşitli görevlere geldikten sonra tutulduğu izlenimini vermektedir. Kurmaylığının ilk yıllarında Balkanlar da (Selanik'te) görev yaptığı sırada bir plân tatbikat dosyası olarak hazırladığı izlenimini'de vermektedir. Defterde, 1897 Türk-Yunan Savaşı sırasındaki yerleşme ve savaşın cereyanı ile savaş sırasındaki muharebeler "askerî meseleler" olarak alınmıştır.

24 mesele olarak belirlenen durumlar ile, bu meselelerin çözümleri anlatılarak esas durumda ne yapılmış olduğu karşılaştırılmıştır.

Ayrıca muharebelerin oluşumu sırasında yapılan uygulamaların hataları da belirtilmiş olduğundan, bu şekliyle defterin bir askerî ders kitabı niteliği de ortaya çıkmaktadır.

Yine bunların yanı sıra savaş içerikli defterin bir bakıma "Harp Ceridesi" niteliği de belirginleşmektedir.

Şunu burada söylemekte yarar olacaktır ki, 1897 Türk Yunan Harbi üzerine çal ışanlar ile bu konuda yeniden çalışacakların, elimizdeki 9 nolu defteri esas kaynak olarak almalarında yarar olacaktır.

Defterin son paragrafının; "5'inci Fırka Kumandanı, 5'inci Fırka'nın saat 06.00'da Kareli civarında toplanmasını emrederek âtîdeki emri verdi" cümlesi ile bitmesi ve diğer sayfalarınını boş olması defterin tamamlanmamış olduğu fikrini de ortaya çıkarmaktadır.

DEFTER 10: Siyah cilt bezi ile kaplı, 8,5x13 boyutunda, kareli kâğıttan onar yapraklı beş formadan oluşan bu cep defteri; "4 Nisan 325 saat 8.15" tarih notu ile başlamakta, "Beylerbeyi'nde altıncı Daire Reis-i Sabıkı Mehmet Ali Bey hanesinde" yazısı düşülmüş olduğu görülmektedir.

Aynı sayfanın altında ve tersine olarak sabit kalemle; "1'inci Mülâzim Nazif" yazısı vardır.

"4 Nisan 325 (1909) Cumartesi saat 8.15

Beylerbeyi'nde Altıncı Daire Reis-i sâbıkı Mehmet Ali Bey hanesinde

(1'inci Mülâzım Nazif)

Ekmekçi Kolu:

1. Kolağası

1. Mülâzım

9. Nefer

Erzak kâfilesi 6 bin kişilik 10 günlük

Orada ictimâ eden taburların erzakı yoktur. Levâzım reisi para ile idâre edilip arkadan yetiştireceğini söylemiş.

Taburları orada zarûrete düçâr etmemek üzere karargâhın hareketi lâzımdır.

4 Nisan

1. Serez ve mühim diğer merkezlerden: Ordu kumandanına telgraf.

2. Münâsib görülecek noktadan ileriye ma'lûmat.

3. Serez'de karargâhın binekleri hakkında. Tahkikat (Arkadaşlardan biri ile, İbrahim Bey)

4. İnzibat ve namâz ve nasâyihi lâzima-i şer'iyye îfâ ettirilmesi hakkında emir. (Tertip düzen ve namaz ve gerekli dini nasihatlerin verilmesi hakkında emir)

5. Kuvve-i mevcûdelerini ve derece-i ihtiyâcları kıtaâttan sorulacaktır. (Halihazırdeki mevcutlar ile gereksinimleri kıtalardan sorulacaktır.

6. Fırka kumândanı tarafından kıtaâta bir beyânnâme. Maksad, gayret hamiyyet, İstanbul'dakilere aid hiç kimsenin hiç bir sözünün dinlememek, başlarına

Not:

1. Erzak için Refik

2. Hattın muhâfazası ordudan te'mîn ettirilmeli.

Sarık saran hafiyelerin din perdesi altındaki ilkâatı menfaatten başka bir şey değildir. Din, şeriât, hamiyyet-i vataniye menfaat-i hakikisi, Kuran'ı Kerim'in ahkâmını ve onun ahkâm-ı icâbatından olan kanunî esâsiyi muhâfaza etmektir. İşte bizim hareketimiz gibi.

7. Nizam-ı harbi tetkik.

Fırkanın idâresi için tertib edilen tabur harekâta iştirâk edeceği tabiidir.

Bunların idâresi için ayrıca bir idârenin kumandanlıktan istenilmesi bu husûs hakkında İdâre Reisi Kolağası Ahmet Efendi ile görüşülecektir.

Fırka için muktezi erzak (gerekli olan yiyecek) Ahmet Efendi tarafından sevkiyâta yazılacağı gibi.

Te'kîden de ordu kumandanlığına mürâcaât edilecektir. Ahmet Efendi ile bu bâbda istişâre edilmesi husûsunun unutulmaması.

4 Nisan 325

Ne gibi erzak aranılacağı tabii izâh edilecektir.

Ali Paşa Hazretlerine

Umûmî namâz makam-ı dindarânesi.

8. Bizim Çatalca İstasyonu'na muvâsalatımızda orada bulacağımız piyâde, süvâri, topçu mikdârı (Ahmet Efendi'ye).

9. İstanbul ahalisine bir beyânnâme: Maksadımızın kanûna taarruzu men. İdâre-i Osmaninin kanûn dâiresinde tamamen tatbiki (Hakkı Efendi'ye)

10. Çorlu sevk me'mûruna geçen taburların numara ve mevcûdunu bildirmek için kendisine emir.

Eğer defterden sayfa eksik değilse, ikinci sayfaya; "Ekmekçi kolu" başlığının konulduğu defterin devamının ve tümünün, 31 Mart 1908 olayı için Mahmut Şevket Paşa komutasındaki birliğin harekât sırasındaki yürüyüşü ve bu yürüyüş sırasındaki eksiklikler ile, birliklerin İstanbul'a yerleşmeleri, görev bölüşümleri, durum saptamaları ve dönüşle ilgili notlara ayrıldığı anlaşılmaktadır.

Kısa kısa notlar halinde yazılan diğer konular, bu defterin Mustafa Kemal tarafından bir akıl defteri olarak tutulduğu izlenimini vermektedir.

İstanbul'a gönderilen birliklerden 1'inci mürettep Tümeni'ne ait kuruluş, personel sayıları, oradaki uygulamalarda kullanılan birlik ve katılan rütbeli personel hakkında kesin bilgiler bulunmamakla birlikte, defterde 31 Mart Olayı ile ilgili birçok ayrıntıları dolaylı olarak bulmak olanağı vardır. Birliğinin hareketinden İstanbul'a varıncaya kadar ki zaman içinde geçen olay ve işlere ilişkin çeşitli notlar vardır. Özellikle defterin dördüncü sayfasına düşülen notlar arasındaki "Sarık saran hafiyelerin din perdesi altındaki ilkaâtı, menfaatten başka bir şey değildir. Din, şeriât, hamiyet-i vataniye muktezâsı hakikisi, Kur'an-ı Kerim'in ahkâmını ve onun ahkâm-ı icabâtından olan Kânun-u Esâsiyi muhafaza etmektir. İşte bizim hareketimiz gibi" cümlesi ilginçtir.

Bu cümle Atatürk'ün o günkü koşullarda bu olaya bakışı ve amacı hakkında en sağlam hüküm olarak belirgin bir şekilde bize bilgi vermektedir.

Sekiz ve dokuzuncu sayfalarda Fransızca bazı notlar vardır. Bu notlarda; "Muhakkak ki meşrutiyet büyük güçlük olmadan, bütün yabancılar ve ülke için tehlike olmayacaktır. Emin olunuz" ayrıca; "Ordunun genel hedefi; üç kolordu olacak, despotizme ve İstanbul'a karşı hareket edecek, reform yapacak" denilmektedir.

"a'tat les

h.aud.enr.1'indée general de l'armée

De trois. Corps apprauche vers comet.est contre despotisne et fomoruo tisme.il va reformer.

Sirment loe constitulmen complete sans frand diffuculde sajez sur il n'y aurd. aucrme.

1. Vaz'iyet, tabur adedi, 2'inci kuvveti, misâfirleriniz ve haklarındaki muâmelenize dair pek kısa ma'lûmat.

2. Ta'cîli lâzım ihtiyâcınız var mıdır.

3. Karargâh Hadımköy'ünde te'sis edilecektir. Zâbitân ma'rifetiyle tedârikâtı lâzımede bulunulması.

(Subaylar aracılığı ile gerekenlerin sağlanması)

4. Kıtaâtı karşıdan gelenlerle kat'iyyen ihtilâtda (Birlikleri karşıdan gelenlerle kesinlikle karşılaştırmak gerekir)

5. Taburların akşam yoklamalarının usûl-i sâbık vechile eski usulle icrâ'sı (yapılması) ve ferâiz-i dinîyelerinin (dini görevlerinin) muntazaman îfâ ettirilmesi ve karşıdan gelenlerle sûret-i kat'iyyede ihtilât ettirilmemesi husûsunu liva kumândanına sûret-i husûsiyyede (özellikle) söyleyiniz.

- Bu misillü gelecekler hakkında aynı muâmeleyi tatbik edin"

Harekât Ordusu'nun İstanbul'a yürüyüşüyle ilgili olarak düşüncelerini yansıtan bir yazının ise, on ikinci sayfada "Dahiliye" başlığı altında (Ek: 6) yazılmış olduğunun görmekteyiz. Bunu izleyen sayfalarda Harekât Ordusu Kumandanlığınca ileride yayınlanacak olan bildirgenin ilk karalamaları da (Ek:7) vardır.

Bu bildirge taslağının, Harekât ordusu karargâhı dolayısıyla Mustafa Kemal'in ilk demokrasi bildirisi olarak almak yerinde bir saptama olacaktır.

Bu yazının hemen altında devam olarak İstanbul'daki konuşlandırma notları vardır. Bu notlar çok önemlidir. Çünkü Harekât Ordusu'nun o günkü İstanbul'daki konuşlandırmasının kayıtları ile birlikte yer yer Mustafa Kemal'in görüş ve yorumlarınında bu yazışma notları arasına serpiştirilmiş oluşu bu defterin gerçek ağırlıklı yönüdür.

"Süferâ ve misafîrîn-i ecnebîyyenin bi-huzûr (Elçilikler ve yabancı konuklar huzursuzdur)

6. Meb'usan milletle vükelâ-yı devlet ve zâbitan ve efrâd-ı şaire-i hamiyyetin mevcud muhteremlerinin na-hâk yere akıtılan ma'sum kanların sürüyüp getirmesiyle mevki-i iktidara kâid (tutunmuş) olan bu na-meşrû' ve kanlı kabineye be-heme-hâl sukud ettirilecek ve bütün milletin ve binâen-aleyh bunların muhterem meb'uslarının i'timâd ve emniyyet-i tammesini hâiz olanlar reis-kâra ık' ad olunacaktır.

7. Vükelâ-yı milletin ve devletin nüfuz ve hayatları hakkıyla te'min edilecektir.

Fatih, Samatya, Ramiz cihetleri kumandanı Erkân-ı harb Binbaşısı Musa Kâzım Bey Mürettep 2'inci Alay Kumandanı.

Karargâh Fatih

1'inci Tabur Ramiz

2'inci Tabur Samatya (367) Müsâdemelerde

3'inci Tabur Fatih (300) 60 kadar şehid ve yaralı

Ahâli ile temas eden yoktur. Şüpheli adamları tarassud için kumandanlar tarafından gönderilen husûsi bazı efrâd.

Softaların ahvâli fenâdır. Der-dest (tutuklanmış) olanlar üzerlerinde silâh çıkıyor.

Buradan sevk olunan mevkûflar 1000'den fazla "Davutpaşa gayr-ı kâfi"

- Davutpaşa'da muhâfız bir bölük.

- Samatya ahvâli iyidir (Kumkapı, Yedikule karakollarında birer bölük, 2 Samatya karakolunda)

Efrâdı teslim alınan

Altı Mermer

Koca Mustafa Paşa

Seyyit Nizam Boşdur

Mevlâna Kapı

Bu mıntıka için en iyi merkez Kumkapı olması daha muvâfıktır.

Fatih telgrafhanesinde bir telgrafçı lâzım
(S. Yedinci Alay Süvari Binbaşı Sabit) Selimiye
Beyoğlu ciheti: Mir-livâ Şevket Paşa, Kâzım Bey
Kabayut'da:
Kavala Redif Taburu
Manastır Redif Taburu
İkinci Ordu'dan bir batarya (7'inci Seyyar 2. Tb, dan)
7'inci Süvari Alayı 2'inci Ordu'dan
Onuncu Süvari Alayı (2'inci Ordu'dan)
Bir otomobil
Taksim civarında: 24/1, 20/1, 36/1, 10/4 "bir bölüğü Mekteb-i Harbiyye'de" 81/2 Makineli Tüfek Bölüğü. Mekteb-i Harbiyye'de:
İkinci Ordu'dan iki batarya "7'inci Alay, 2 Tb.dan"
Üçüncü Ordu'dan iki cebel bataryası. (Dağ bataryası)
Onuncu Alay'ın 4'üncü Taburu'ndan bir bölük Üsküdar'a gitmek üzere Kabataş'a gönderilen:
Piyade 18 tabur
Manastır gönülleri
Bir otomobil Mekteb-i Harbiyye'de karargâhtadır.
İkinci Ordu'nun İstanbul Cihetindeki Kuvvetleri
Rami ve Fatih ve Unkapanı ve civârında:
2'inci Alay (3'üncü Tabur)
Telgraf müfrezesi (bu gün Ramiz'den Harbiye karargâhına aldırılıyor):
Otuz kişilik jandarma müfrezesi.
Makriköy ve Bab-ı âlî civârında: 1'inci Alay (3. Tabur)
Ayestefanos'ta: 9'uncu Süvari Alayı (Meclis-i Meb'usân)
Kavala Ali Hikmet Bey'e
Manastır
Köprülü
Drama: Ordu kumandanı nâmına topçu kışlası Kumandan
Ohri: vekîli Erkân-ı harbiyye Yüzbaşı Osman.
Manastır gönüllü taburuna şifahen (sözlü emir)
Kısmen ve pür kısmen trenle
18'inci Nişancı
....Redif Süvari Mülâzımı Ahmet Efendi.
Hüseyin Efendi'ye
Kumandan paşaya: İki binek
Ve bendeniz Eyüp: İki binek
Hazırlanıp Aziziye Karakoluna gönderiniz.
Mayıs nihâyetine kadar Jandarma Efrâd-ı Cedide Mektebi (Yeni asker okulu)
Kumandanlığına kimsenin ta'yîn edilmemesi
Vasıf

Sirkeci :
İzmir Oteli müste'ciri Ahmet Efendi vâsıtasıyla
Mülâzım Eyüp Efendi'ye.
4 Nisan Selânik'ten hareket
9 Mayıs Selânik'e avdet
Galata köprüsünde 3 tüfek
Köprüde iki mitralyöz.

Gülhane'deki Kuvvet:

11'inci Alay 3'üncü Tabur 2'inci Bölük Cephane karakolunda, Gülhane Hastahanesi (250)
4'üncü Bölük saray içinde 3'üncü bölük Bab-ı hümâyûn ittisâlinde yeni karakol
(50) 1'inci Bölük Bab-ı âli ve meb'usân
34'ncü Alay 1 Tabur 1'nci Bölük Unkapanı, Küçükpazar, Tahniyye karakolu
2'inci Bölük Bahçekapı Karakolu
3'üncü Bölük Yanık Osman civârı
4'üncü Bölük Aziziye
Süvari 14'üncü Alay
merkezdeki topçular
14'üncü alay bölükleri 4 adet devriye kolu çıkarılacaktır.
14 Nisan 325 (27 Nisan 1909)
3:4 saatte tebdîl edilmek üzere.
Maçka'da 1 tabur. Silahlar Maçka deposunda. Karargâh Taksim kışlasında.
Enver

Harbiye Nezâreti kolu:

Fettah Bey'le beraber Tophane istikametine giden kuvvet "35'inci alay 1'inci Tabur, 34'üncü alay 4'üncü Tabur'dan müretteb bir bölük", Manastır Gönüllü Taburu sahra topçu 15'inci Alay'dan 1, 2 bt.

Harbiye Nezaretinde bulunan kuvvet:

35'inci Alay 1'inci Tabur, 17'inci Tabur "merkezde" Süleyman Bey 34'üncü alay 4'üncü Tabur "bir bölük" 221'inci bölük Hapishane-i umûmiyye bir bölük Davutpaşa'da bir bölük topçu kışlasında.

14'üncü Sahra Topçu Alayı 2, 3'üncü Bataryaları bu kuvvet zamanda Sirkeci iskelesi ittisâlinde (birleşme yerinde) içtimâ' etmiş bulunacak.

Taksim Kışlasında:

24'üncü Alay 1'inci tabur
20'nci Alay 1'inci Tabur
Serez Redif
Bir bölük (Manastır Gönüllü Taburu'ndan)
Bir makineli tüfek

Taksim Meydanı'nda:

3'üncü Alay 3'ncü tabur
24'üncü Alay 1'inci Tabur bir bölük

Harbiye Mektebi'nde:

2 cebel bataryası

2 sahra bataryası
35’inci Alay 3’üncü Tabur? Üsküdar’da
18’inci Tabur
24’üncü Alay 1’inci Tabur
20’inci Alay 1’inci Tabur
Serez Redif
P.6 Tabur
Tophane’de ve Taşkışlada iki makineli tüfek
7’inci Alay bir bölük
Tekmil bu kuvvet bugün 2.30’da Kabataş İskelesi ittisalinde toplanmış bulunacaktır.
Selânik Redif Taburu:
Ohri
Nasliç
650 17’inci Tabur inşa (kurulma)
700 18’inci Tabur inşa
450 Selânik Redif
350 24’üncü Alay 1’nci Tabur
350 6 inşa
500 Serez 34 Alay 1’inci Tabur
——
3000
400 Rüstemli
Süvari 2’inci Alay Kolağası Salih Efendi.”

31 Mart Vak’ası olarak tarihe geçen olayda İstanbul’un karşılaştığı tehlikeyi iyi anlayıp yorumlayabilmek için yukarıdaki yerleşen askeri birliğin yoğunluğuna dikkat etmek gerekir.

Harekât Ordusu’nun İstanbul’daki yerleşme görevleri ile ilgili bölümler arasında defterin orta yerindeki sayfadaki notta ise; “5 Mayıs 325’te tayınat (yemek bedeli) 475,5 kuruş” olduğu kayıtlıdır.

47’inci sayfada:

“4 Nisan Selânik’ten hareket
9 Mayıs Selânik’e avdet” yazılıdır.

Bu notun altında Şair Eşref’e ait olduğu tahmin edilen ve o günkü İstanbul’da yaşanan karmaşayı anlatan bir dörtlük kayıtlıdır. Herkesin hürriyet uğruna hürriyetin anasını belleyerek kendi çıkarlarını ön plana çıkardığını yazmaktadır.

“Bir kolundan tutdu şâh
Bir kolundan Padişâh
Cebren.....
Mader-i hürriyeti.” (Hürriyetin anasını)

Defterin orta kısmında boş sayfalar vardır. Tersinden 10 sayfa kadar yine sabit kalemle yazılmış bölümler vardır. Çeşitli konularda unutulmamak için ve ileride anımsanması amacıyla düşülen notlardan, sonra 12’inci sayfadaki: “2 Mayıs 325 Gülhane Hastanesi’ne yattım, 5 Mayıs 325 Gülhane’den çıktım” notundan, Atatürk’ün bu tarihlerde bir rahatsızlık geçirdiğini de anlamaktayız.

Defterin bu arka bölümünde:

“Aksaray’da Oğlanlar Tekkesi yakınında, Sorguç Sokağı’nda Rıfat Paşa’nın hânesi.
2 Mayıs 325 (15 Mayıs 1909) Gülhane Hastahanesi’ne yattım.
5 Mayıs 325 (18 Mayıs 1909) çıktım
Mustafa Kemal
(imza)
Pertev Paşa;
2’inci Ordu topçularından bir bataryanın nümûne batar-yası olarak İstanbul’da bırakılması.
Su kumpanyası su versin Kâğıthane, Orhaniye ve Yıldız’daki süvari kışlalarına.
Yarın sabah tahrîk edilecektir.(Hareketlendirilecektir) Ekmek ihzârı ve efradın tamamıyla toplanması için.
Üçüncü Ordu levâzım reisi mart maaşını soruyor.
Mecrûhların (yaralıların) mikdârı, ayrı koğuşlara tefrîki (ayrılması)
Sebzeyi Yeni Cami’de sebze komisyonu. Et, ekmek ayaklarına gidecek ot, saman, Kasımpaşa ambarından odun ve kömür, erzak Sarayburnu’ndaki erzak ambarından.”

Yine defterin son sayfalarına doğru Harekât Ordusu’na ait birliklerin yerleşmeleri ve barındırılmaları ile ilgili yazılar ile, Selânik’e gönderilecek birlik hakkında ayrıntılar yazılmış ve defter çoğunluğu ile bu konuya ayrılmıştır.

Mıntıkalar: Aded Taburların adedi:
1. Harbiye Nezâreti 2 35/1, 17 P.
Meclis-i Meb’usan ve Gülhane 2 34/1, 34/4
3. Fatih ve Eyüp 2 36/2, 20/1
4. Üsküdar 3 6, 18, 24/1 1 cebel bataryası
5. Makri Köy 1 35/3
Aziz Bey Topçu 15’inci Alay 6 batarya Sarayburnu
14’üncü Alay 3 batarya
Ali Hikmet Bey Mitralyöz
Nakı Bey 5 makineli tüfek
Hasan İzzet Bey
35/3 Kumandanı

Selânik’e Sevk Olunacak Taburlar -

Bahren (Denizden)
Selânik ve gönüllüleri
Manastır ve millî taburları
Ohri taburları Bahren (Denizden)
Manastır redif taburları
Köprülü taburları
Nasliç taburları
Drama taburları
Kavala taburları Trenle
Serez taburları
Sevkiyyâtlar Müdür Muâvini Binbaşı Reşat Bey,
Fırka tarafından Mümtaz Yüzbaşı Nuri Bey

.....

(Müşir Ethem Paşa Hazretlerinin yaverleriyle mâiyyetlerindeki iki çavuşun mürurlarına mümânaat olunmaması (kaçışlarına göz yumulmaması) zımnında (konusunda) merkez kumandanı Remzi Bey'e tebliğ olunmuştur.

Mehterhane:

Erkân-ı harbiyye kolağası İzzettin Bey'e

Bataryalar, Selânik Redif Sarayburnu'nda

Mitralyözler:

Adet

Unkapanı'nda 2 Yüzbaşı Ahmet Hamdi

3. Ordu Galata'da 3 Yüzbaşı Hasan, Yzb. Ahmet Hamdi

"Sarayburnunda":

Tüfek

2Buraya

1 Ihlamur

1 Mahpus "Maçka"

"11 Nisan 325 (24 Nisan 1909) saat 12 Gülhane

14'üncü Alay "açık ordugâhta" yanda

Karargâh süvarisi "açık ordugâhta" kuyunun sağında

Gülhane kolu: Kumandanı: İsmail Hakkı Bey

2'inci Fırka 1'inci Alay 10'uncu Tabur "Meclisi Meb'ûsan ve Topkapı Sarayı"

2 Tabur

1 Batarya "Ayasofya'da"

Karargâhı : "bâb-ı ser-askeri' (Başkomutanlık kapısı)

34/4 itfâiyye neferlerinden alınıp sandığınızda mahfuz bulunan

Mülâzım Hakkı Efendi cephaneye me'mur, iyi bir muhâfız efrâd için Hafız Hakkı Bey'e.

Beylerbeyi'nde Selâhattin Bey'in köşkünde.

Topkapı'daki tabur Selânik'e"

Lira

12,5

10

22,5

İstanbul'a Selânik'ten getirilen birliklerin dönüşüne ilişkin notlarla bu defter tamamlanmaktadır.

DEFTER 11: Üst kapağı kopuk, 14, 5x19, 5 boyutunda çizgili okul defteri biçiminde ve iki formalık olan bu defter, kurşun kalemle ve eski yazı ile yazılmıştır. Yazılı sayfalar ancak defterin yarısı kadardır. Diğer kısımlar da herhangi bir yazı veya not bulunmamaktadır.

Tamamının tek bir konuya ayrıldığı defterde, Atatürk tarafından işlenen konu; Türk Tarihi ile ilgilidir. Atatürk'ün Türk Tarihi ve Türk dili ile çok yakından ilgili olduğu, hem bu konudaki çok yoğun ve özel çalışmalarından, hem de bu iki konunun bilimsel görünüme ve konuma kavuşması için ileride bunları kurumlaştırmasından anlaşılmıştır. İşte 11'nolu defter, bu konudaki ilk karalamaları olarak değerlendirilebilir. Türk Tarihi Kurumu ve Türk Dil Kurumu üzerinde çalışanlara ışık tutacak niteliktedir. Ulusal devlete geçmeyi amaç edinen Mustafa Kemal'in ilk işinin ulusal tarihi aydınlığa

çıkarmak olduğunu, bu notları böyle bir defterde toplamayı amaç edindiğinden anlıyoruz.

Türk Tarihi, Türk boyları, yerleşim yerleri, dil ve lehçe farklılıklarının Atatürk'e özgü biçimde yorumlandığı defterde, bazı sayfalardaki notları yazıldıktan sonra üstleri çizilmiş kırmızı kalemle karalanmıştır.

Tarihlerin yazılışı ile bazı yer adları Latin harfleri ve sayıları ile yazılmıştır. Defterin tutulma zamanını belirten bir tarihe ise rastlanmamaktadır.

Çabuk ve özensiz yazıldığı için bazı yerlerinin okunmasında güçlük çekilen deftere, Oğuzlarla başlanmış, Orhun Abideleri hakkında bilgiler verilmiş, Şaman kuralları, Hunlar ve göçleri, Türk ismi ile ilgili kuramlar, diğer Türk boyları, Türklerin İslâmiyete girişleri, Selçuklular ve Cengiz Han'dan söz edilmiştir.

Önemli sayılan konuların altı ise Atatürk'ün birçok defterlerinde olduğu gibi kırmızıya yakın bir renkle çizilmiştir.

Defterdeki yazılar "Cücenler" hakkındaki kısa bilgi ile bitmesine karşın, defterin tümü doldurulmamıştır. Bu da defterin tamamlanmadığı izlenimini vermektedir. Geniş bir zaman dilimi içinde vakit buldukça tutulan bir defter izlenimi vardır. Başlı başına bir heceleme konusu olabilir.

DEFTER 12: Atatürk'e ait olmayan fakat, Atatürk'ün defterleri arasında karışmış veya özellikle Atatürk tarafından alıkonulmuş olduğu sanılan, üzerinde "Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti Mektep Defteri" yazılı orta boy bir defterdir.

"Savara" isimli bir yazar tarafından kaleme alınan ve "Münir Reşit" isminde birisinin çevirisi olan; "Asrımızın On Meşhur Adamı, Zabit ve İhtilâlci Mustafa Kemal Paşa" adlı eski yazı ve kurşun kalemle yazılmış defterdir. Eserin tamamının çevirisi olmayıp, yalnızca Atatürk'le ilgili bölümü tercüme edilmiştir. Bundan da anlaşılıyor ki Atatürk'ün görmediği yabancı dilden bir yapıttaki Atatürk ile ilgili bölümü yalnızca çevirmiş olan Münir Reşit'in bunu Atatürk'e armağanıdır.

Yazılış tarihi olarak 25.12.1931 belirtilmiştir. Yabancı bir yazarın Atatürk'ü anlatması, günümüz Atatürk yorum ve yorumcuları için önemlidir. Doğumundan Cumhuriyeti kurma ve yenilik çalışmalarına kadar tüm yönleriyle Atatürk'ü anlatan bu defter, Atatürk bibliyografyası için önemli bir kaynaktır.

Yabancı bir kitaptan çeviri olduğu için bu çalışmaya metinler alınmamıştır.

DEFTER 13: İç kapağındaki harita ve yazılardan Fransız malı olduğu anlaşılan 17x21 boyutundaki mavi karton kapaklı defter, Atatürk tarafından 18/19 Eylül 329 (1913) tarihinde tutulmuştur.

İlk üç sayfası kırmızı mürekkeple, eski yazı olarak yazılmış defterin "Methal" yazılı bölümün altında; "Zabitan İçin Hizmet-i Seferiye Talimnamelerinin Fâidesi" başlığının görmekteyiz. Atatürk'ün bu defteri ileride hazırlayacağı bir kitap veya ders notuna hazırlık olarak kaleme aldığı, defterin beşinci yazılı sayfasının başındaki; "Bu Eserde Tâkip Olunan Maksat ve Usul" bölümünden anlaşılmaktadır.

Bir plân tatbikatını içeren ve düşmanın çekilme hattında bulunan demiryolunun tahribi ve düşmana saldırısı bölük düzeyinde canlandıran harekâtta, iki konu üzerine kurulan senaryoda birlik komutanının karşılaşacağı zorlukları ve çözümleri içeren yazılarda, subayın kıta komutanlıkları sırasındaki gelişimi de anlatılmakta, askerî tatbikatlardaki hazırlık ile "sevk ve dirayeti" detaylarıyla açıklanmaktadır.

Yer yer renkli, mürekkep, kurşun ve sabit kalemle yazılmış oluşu, defterin tutuluşunun uzun süre aldığını da ortaya çıkarmaktadır.

44 yapraklı defterin birer yüzü yazılmış ve tümü doldurulmuştur. Bu defter daha sonraki yıllarda

geliştirilerek yayınlanan askerî konulu eserlere kaynak oluşturmuştur.

DEFTER 14: Kırmızı cilt bezi ile kaplı kenarı yıldızlı, oldukça kalın ve 11x18 boyutunda olan bu defter Atatürk'e ait değildir. O'na sunulan bir anı, daha başka bir deyişle, devrin olaylarına ışık tutacak şekilde hazırlanmış olduğu izlenimin veren kişisel görüşleri kapsayan bir günlüktür.

Umum Süvâri müfettişliğinden emekli, Keçecizade İzzet Fuat Bey'in özenle iki renkli (kırmızı ve siyah) mürekkeple tuttuğu "büyük Halâskârımız Mustafa Kemâl Paşa Hazretleri'nin Huzûr-u Fahimânelerine" başlığı ile sunduğu, gördüğü önemli olaylarla ilgili anı ve görüşlerini kapsayan bir defterdir.

Yurt içinde ve yurt dışında çeşitli devlet görevlerinde bulunmuş bir insan olarak olayları, olaylara dayalı olarak anı, görüş ve önerilerini Atatürk'e duyurmak için özenle kaleme alınmış olduğu açıkça belli olan eserde, gerek yazarın yüksek devlet görevlerinde bulunuşu ve gerekse Avrupa'yı görmüş bir yönetici olarak o günkü olayları değerlendirilişinin farklı oluşu yönüyle, bu defterde çok ilginç ve orijinal olaylara rastlanmaktadır. Ara ara Fransızca olarak deyim, atasözü ve şiirlerle bezenmiş bu defterin ilk sunuş yazısı ve içindeki konuları kapsayan bir kısa dökümü Ek-8'dedir. Bu defter de ayrı bir kitap olarak yayınlanabilecek durumdadır.

DEFTER 15: Mavi karton kaplı, 10x15,5 boyutunda, çizgili, tek formalı ve 40 yapraklı olan deftere Atatürk tarafından birinci sayfaya; "M. Kemal, Selânik 4 Kânunusani 319 Pazar" (1903) tarihi yazılarak başlanmıştır. İkinci sayfanın üstünde "70-71 seferinden" başlığı bulunmaktadır. Deftere 1870-1871'de yapılan Alman-Fransız savaşı konu alınmıştır. Prusya Krallığı'ndan Alman imparatorluğu'na geçişte ve Alman birliğinin sağlanmasında önemli rol oynayan bu savaşa, Fransa'ya karşı Güney Almanya da birlik göndermiş; iyi bir askerî yönetimle savaş kazanılmış, Alsas Loren bölgesi Fransızlardan alınmıştır. 18 Ocak 1871'de Prusya Kralı Alman İmparatoru ilân edilmiştir.

Konu ilginç olduğu için Atatürk tarafından örnek olay olarak ele alınmış, değerlendirilmiştir. "İkinci Ordu Kumandanı Frederik Şarl muktedirdir. Doğru kararlar vermiştir. Moltke ile aralarından ihtilâf olmakla beraber (İştile) Erkân-ı Harp Reisi, Hezler, Golç bulunmuştur.

"İstifâdeli olmak için roman gibi okumayacağım. Kendimizi başkumandan yerine vaaz ederek, onların o zaman edindikleri malumatı söyleyeceğim" diye konuya girilen defterdeki bu açıklamadan anlaşılmaktadır ki, Atatürk o günkü durumda bu konuyu bir konferans için işlemiş ve Selânik'te bulunduğu sırada bir kurmay subay olarak bu konferansı hazırlarken deftere ön çalışmalar yapmıştır.

Bir askerî plân tatbikatının notları havası içinde yazılan defterde, savaşın o günkü oluşum şekli, tarafların durumu, alınan kararlar ve verilen emirler, doğruları ve yanlışları ile bir üst düzey yetkilisi şeklinde Mustafa Kemal'in kendisince değerlendirilmiştir. Defter son sayfasına kadar kurşun kalemle yazılmıştır. Konunun bitirilip, sonuçlandığına ilişkin bir açıklama yoktur. Defterde anlatılan konu o günün Avrupası'ndan çok ileri bir ulusallaşma adımı anlatımıdır. "**Ulus Devlet**" modelinin anlatımıdır.

İleride gerçekleşebilecek bir ulusal girişime kaynak sağlaması için genç subaylara verilen konferansa konu ediliş amacı göz önüne alınırsa, Atatürk'ün çok iyi bir plâncı, yön verici ve hazırlayıcı özeliği de kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Mustafa Kemal tarafından konu bilerek seçilmiş ve üzerinde çalışılmaya zaman ayrılmıştır. Defter bu haliyle Askerî Tarih alanında çok iyi bir değerlendirme ve kaynak niteliğindedir.

DEFTER 16: Küçük ve 7,5x12 boyutunda tek formalık, kareli 30 yapraklı, sarı kapağının üzerinde "Mois Destination" (Aylık Hedefler) yazılı bir defterdir. Arka kapağının üzerinde yeni yazı ve mürekkeple "Mart" yazılmıştır.

İç sayfadaki klişeli ve yeni yazılı sayfadan defterin 1921 yılına ilişkin olduğu görülmekle beraber, içindeki konuların 1921 yılını ilgilendirişi yönüyle de defter 1921 yılının herhangi bir ayında ve özellikle de Temmuz 1921'de tutulmuş olduğu izlenimini vermektedir.

Eski yazı ile ve genelinde özensiz tutulan bu defterin bir akıl defteri ve aralıklı birkaç günlük sürelere ilişkin olduğu anlaşılmaktadır.

Defterin birinci sayfasının üst köşesinde;

"15 Mayıs 1335 İzmir'in işgali"

"Biz İstanbul'dan 16 Mayıs'da 1335." kayıtları vardır.

İkinci sayfasında matbaa harfleri ile ve Fransızca "Notes Spaciales" (Özel Notlar) yazısı olmasına karşın, sayfa boştur. Üçüncü sayfadaki notlar ise:

" 1. Dayler, dayler viran dayler."

2. A kızım sana şeker alayım mı?"

1. Bilmem ki beni sen ne zaman şâd edeceksin.

Mahşerde mi dilşâd edecek, güldüreceksin,

Ben anlıyorum sen beni berbâd edeceksin,

Böyle üzerek, eğlenerek öldüreceksin"

" 2. Niyetim"

" 2. Endaht" şeklinde kaydedilmiştir.

Defterin eski yazı için ilk sayfa olan ve baştan 30'inci sayfasında yine bir beyit vardır:

"Efendi! umma sen âb-ı hayât-ı bâdeden hussan

Ânı insana tahsis ettiler, hayvana vermezler."

Devam eden diğer sayfada:

"Ankara: Harb-i Umûmi memleketimize bir mağlubiyet tevcih etti.

Düşmanlarımız bunu vesile ittihaz ederek milletimizi imha etmek istediler. Buna karşı vukuâ gelen galeyân-ı milliye (Ankara) muazzam bir sahne oldu" yazısı eklenmiştir. Devamında ise; "Bizi yaşatmak istemeyenlere karşı yaşamak hakkımızı müdafaa etmek üzere toplanan Türkiye Büyük Millet Meclisi Ankara'da in'ikad eyledi."

Bugün O, Ankara, Milli Türkiye'nin "Milli Maarifini" kurarak Türkiye Mualimler Kongresi'nin in'ikâdına (toplanmasına) da sahne olmak mazhariyetiyle müftehirdir" şeklindeki devam eden 7 sayfalık notlar, 14-16 Temmuz 1921'de yapılan 1'inci Maarif kongresi'nin açılışındaki konuşmanın 8 sayfalık müsveddeleridir. (Ek: 9)

Arada boş bırakılmış bir sayfadan sonra yazılmaya devam edilen 22'nci güne ait yaprakta ise, çok önemli notlar yazılmıştır.

"Sivrihisar'dan tayyare bedeline verilmek üzere Osmanlı Bankası'na 4 bin lira çeki Eskişehir Mebusu Mehmet Efendi'dedir."

"Fevzi Paşa'ya verilecektir" notu vardır.

"İstanbul'dan Ali Şükrü Bey"

"Rusya Sefiri şimdi"

"- Mister Mort yarın saat 3 sonrada riyaset odasına" yazısının ardından yine 13 sayfalık bir boşluktan sonra günlük hatırlatma notlarının yazıldığı ve notu gerektiren işler yapıldıktan sonra üstüne çizgilerin çekildiği bazı notların düşüldüğü 12 tarihli sayfada:

"Saat 4 Maliye Vekili

1. İstikrâz-ı cebri,z (zoralım)
2. Ankara civarında seriân (ivedi) (300) tevellüdüne
(doğumlulara) kadar efrâdın celbi, (askerin toplanması)
3. Firâriler hakkında tedâbir, (önlemler)
4. Ahâliden silâh almak,
5. Ahâliden iaşe ve libas, (yiyecek ve giyim)
6. Ahâliden vesâit-i nakliye, (araç)
7. (317) lilerin merkez ordusuna celbi,
8. Depolar,
9. Gazeteler "notlarının altında;

"1. Ordunun yeni vaziyete geldiğinde bugüne kadar yapılan işler" yazısı vardır. Bu notlardan "Tekâlif-i Milliye" (olağanüstü ulusal vergi) konusunda bir hazırlığın düşünüldüğü ortaya çıkmaktadır.

Sonradan konulmuş aradaki küçük kesilmiş, "7 Septembre" yazılı kâğıttaki not: "Hastaların naklinde, umumiyetle efrâdın sevkiyâtında, tertibât ve nekahatine" (Hastaların ve genellikle askerlerin gönderilmesinde düzen ve iyileştirici çalışmalar) deyimi vardır.

Bu notlardan anlaşılmaktadır ki bu defter, Ankara'nın en hareketli bir döneminde Atatürk'ün elindedir. O günlere ilişkin notların yoğunluğu hem siyasî, hem askerî, hem de meclise özel çalışmaların şekillenmeye başladığını göstermektedir. Aynı tarihli yaprağın diğer sayfasında:

"Saat 3 sonrada ancak"
"Saat 5 Rus Sefirine"
"Bütün ahâlide hayvan"
- İnebolu'ya gelmiş zâbitânın celbi, Şartan silâh
- Zâbit - merkep.
- Süngü
- Kılıç

"Samsun'da tütünler Amerikalılara satılsın, Trabzon'dan buraya veya geriye seri ve emin nakliyat."

11'nci sayfaya devamla; "Not" başlığı altında:

"- Bolu'da Teşkilât.
- Karargâh seyyar hale gelecek çadır vesâire.
- Yapılabilen hazırlıklar."

Diğer sayfada:

"-Erzurum'da cemiyet.
. Karabekir Paşa, Raif Hoca vâsıtası ile Müştak Bey mebus.
. Ali Şir'den mâdâsını af.
. Benim imzamla Meclis nâmına.
. Nurettin Paşa affetmiş, tekrar tecziye etmiş lüzumu yok."

10 tarihli sayfada:

"Muhittin Baha Bey Efgan için, saat 11 Ömer Lütfü Bey'in söylediklerinden.
Saat: 5-6'da
4'de istasyona"

Aynı tarihli sayfanın karşı yüzünde: "İlyas Kaptan'ın evinde Yahya Kaptan'ın iki çocuğu ve

kayınvalidesi.

"- Hacı Doğan Karakolu yanında Gavri'nin hanesinde İsmet Bey'in yanında, Yahya Kaptan'ın refikası, Şevkat Hanım." Yahya Kaptan İzmit dolaylarında Ankara için çok önemli bir Milli Mücadelecidir. İstanbul yanlısı sayılarak yanlışlıkla ortadan kaldırılır. M. Kemal savaş içinde de olsa sosyal bir gereksinimi, insani bir sahiplenişi unutmamaktadır.

"- Mösyö Kalomati

9 sayılı yaprakta:

Not:

"1. Vekillerin mühim mesâili, grup heyet-i idâresini haberdâr.

2. Müzakere, Reisler ve arkadaşlara.

1. Afgan sefiri (Hariciyeye).

. Meclise dahiliye vekâleti için mâlumât vereceğim.

. Bulgarlara yarından sonra"

Yan sayfada yine tek tek satırlar halinde:

"1. Cevat için bir itimâdnâme. (Güven mektubu)

Not: 1. Hudut

- Fethi Bey Bakû'da valilik etmiş, Trabzon'a çıkarmak.

- Kâhya meselesi, Seyfi yazılmıştır.

8 tarihli yaprakta yine notlar yazılmış ve işi bitenin üzerine çizilmiştir. Bu notlarda:

"-Grup, Heyet-i idâre yazar. Saat birde toplanacak.

. 3 Sefiri kabul.

. Mücevherât-ı Nebeviye. (Peygamber emanetleri)

. Filistin hakkında bir söz.

. 3,5 Rıza Nur Bey.

. Ziya Bey'le birlikte ben haber vereceğim.

Diğer sayfada;

"Not

1. Mümtâz-ı mütekâit maaşlarının i'ta'sı (Emekli maaşlarının verilmesi)

2. İzmit civarına seyahat vesikası (Alelusul) (Erkân-ı Harbiye'den kumandanlığa),

3. Gani Bey,

4. Mehmet Kaya,

1. Pazartesi Meclise izâhât.

2. Bu gece, Heyet-i Vekile'de Necâti Bey. Saat 6'da grup heyeti idâresini haberdâr.

- Münir Bey'in notları Hayâti'de."

7 tarihli sayfanın başında:

"Mahmut Esat ve Baha Beylerle mülâkat gece.

Mesudiye Telgraf Müdürü Rüştü Efendi (800) dür (1500)"

Yandaki sayfada ise mürekkepli kalemle "Jandarma Kumandanı Baha Bey Fevzi'yi de alsın orduya."

"1. Jandarmalara yiyecek, içecek, at.

2. Eşref İtalyan tabiyetine.

3. Ahz-ı askere müdahale. (Asker alımına düzen)

- Antalya'dan Kuşadası'na kadar tamirat inşaât"

6 tarihli sayfada:

- "Maarif vekili grubda izâhat.
- Hep idarece grubun te'ydini. (Güçlendirilmesi)
- Mübarek Bey (Hamdullah Suphi Bey)

(Bekir Sami Bey)

- Hürriyet Oteli'nde.
- Düyûn-u Umûmiye'de Ziya Bey.
- Pazartesi saat 2 sonrada Hoca Hârun Efendi, sâbık mebuslardan (Afganistan'a)
- (Azerbaycanlı 400 kişi kadar var? Erzurum, Samsun, Trabzon, Giresun, burada bir gün) Celâl Beyle görüşmüşler."

5 tarihli sayfada:

" - Pire Mehmet, İstiklâl Mahkemesi'nde Yüzbaşı Erzurum'a gitmek şartıyla serbest, (yalancı) imiş. sefil.

- Pazar saat 11'de Mustafa Bey Adliye Vekili ve Muhittin Bey'in işi.
- Saat 11.20 Efgan Sefiri
- Hakkı Bey (Binbaşı) gelmiş, sahilde sevk memuru nefer (İnebolu)"

Karşı sayfada:

"1. Teşrinsâni'de (Kasım ayında) yer meselesi. 11 bin küsur lira hâlâ verilmemiş.

2. 1 Kânunuevvel (Ekim ayı) 5200 lira battaniye parası verilmemiş.

3. 6020 Maliye'den alacağı var. Verilmemiş.

4. Manifatura, bez, hassa, 4030 küsur makara, 1 vapur levazım İngiliz bandıralı mübâdele keyfiyeti ile cevaba taassutta."

4 rakamı yazılı sayfada:

"Cumartesi saat 11 evvel Durak Bey, Nafiz Bey, Bekir Sami Bey'e: Mezuniyet.

- 4,5 günde kurye gidecek, mektup, emir.
- Hey'et-i sefâret için
- Mütehassıslar için bir erkân-ı harp zâbiti bunların ateşemiliteri ile."

Karşı sayfada:

"-Fahrettin Antalya.

- Dâhiliye.
- Hâriciye Vekili
- İkinci Reis Vekili

Bundan sonraki içtima."

3 tarihli sayfada:

"Eskişehir'den gelen asker aileleri ev bulamıyorlar. Ankara kumandan, vâli muavenet. (yardım)

- Reis vaziyet-i hukukîye. (yasal durum)
- Hükûmetin şeklini tespit lazım.
- Yenilik.
- Hey'et-i Cihân şümûl. (Dünya çapında kurul)
- Müfit Efendi."

Karşı safyada:
“Hilmi Bey’in
- Hacı Ahmet Bey Muş’a.
- Diyab Aga’ya muhassesâtı. (ödeneği)
- Ethem Paşa Haydar Bey’in akrabası Süleyman taraflarına. Acele diye tahakkuk.
- Muş’a gidemez (Kâmeri Bey).
- Ruşen Bey Gümüşhaneye.”
2 tarihli sayfada:
“ - İslam Kongresi program beyânnâme.
- İsmail Hakkı Berkok Cenup Cephesi Karargâhında... Kumandanı Kemal Bey.
- Hey’et-i Vekile’de: Haydar Bey’in evrâkı
1. Bekir Sami Bey.
2. Encümen-i Mahsûs. (Özel kurul)
3. Dar’ül muallimînde içtimâ. (Öğretmen okulunda toplantı)
4. Hey’et-i Vekile.

1 tarihli sayfası yırtılmış olan defter bu şekliyle kısa bir süre içindeki önemli olayların not edildiği bir hatırlatma defteri olarak kullanıldığını göstermektedir. Silinti ve karalamaların çok olduğu bu defterdeki durum Mustafa Kemal’in detaylarla bile yakından ilgilendiğinin kanıtıdır . İsimler ve atamalara ilişkin olanlar yoğunluktadır.

1921 yılının çok yoğun olaylarının buradaki notlarla kronolojik bir sıralamaya tabi tutarak yapılacak derinlemesine araştırmalar, o dönemin birçok olayına açıklayıcı ışık tutacaktır. Özenli bir tarihsel bağdaştırım çalışması yapıldığında bu notlar birinci el ve de çok önemli belgeler niteliğinde olacaktır.

DEFTER 17: 1922 yılına ve dönemin önemli iç konularına ilişkin olayların not edilmiş olduğu, 9x7 cm boyutunda ve 16’ncı defterin aynısı bir defterdir. İçindeki bir tarihten 1922 yılı Haziran ayı ve dolaylarını kapsamış olduğu anlaşılmaktadır. Milletvekillerinin isimleriyle başlanmıştır.

Ali Fuat Bey Reis
Nadi Bey Reis Vekîli
Refik Şevket Bey Reis Vekîli
Ali Bey Karahisar
Hasan Bey Trabzon
Muhittin Baha Bey Bursa
Süreyya Bey Saruhan
Avni Bey Saruhan
Zekâi Bey Adana
Ali Süruri Efendi Karahisar
Tahsin Bey İzmir
Yahya Galib Bey Kırşehir
Tevfik Rüştü Bey Menteşe
Şemseddin Bey Ankara
Kadir Bey Diyarbakır
Cavid Bey Kars

Doktor Fikret Bey Kozan

Ahmet Hilmi Bey Kayseri

Rüştü Ağa Malatya

Hakkı Bey Van

Bu isimlerden bazılarının görevleri bazılarının da seçim bölgelerinin yazılmış olduğu anlaşılmaktadır.

14'üncü sayfanın yan tarafından:

"1. Ankara'daki toplar, koşum hayvanı.

2. Bakteriyolog Yüzbaşı Selim Efendi (cepheden geriye) tayin meselesi. Bazen kitabete" yazısının altı çizilmiş ve devamla;

"1. Akşehir Bank Direktörü Nuri'nin birâderi işimize yarıyor. Selâhiyetinin fevkinde yardım. Kalsın" yazısı vardır.

B u şekliyle ve notlardan anlaşıldığına göre defter, bir önceki defterin bir benzeri ve aynı değerdedir. Çünkü gerek Meclise ve gerekse orduya ilişkin notlar iç içedir.

Meclisteki yoğun çalışma ve seçim dolayısı ile yazılamadığı anlaşılan, geriden ileriye doğru 13 numaralı sayfasından 5 numaralı sayfasına kadar boş bırakılmış olan defterin 5'inci sayfasının karşı yaprağında;

"Şiddetle tatbik ve takip edilmesini, Millî Ordu Erkân-ı Harbiye Reisi Fevzi Paşa'nın Hey'et-i Vekile Riyâseti'ne ipkâsının (atanmasının) ve Millet Meclisi'nin yed-i iktidâr (yetkisinde) ve nüfûzlarında tutulmasını kararlaştırmışlardır.

Selahattin ve Lütfü beylerin taraftarları memleketin diktatörlüğe karşı tahammülü olmadığını tâkdir ile Misâk-ı Millî esasâtında ihtiyâcâtı, zaman zaman münasip tadilât yapılmasını istemektedirler.

Bu grup Refet Paşa'nın refâkat ve müzaheretile faaliyetin tayin edecek bir program vücûda getirecektir.

Muhafazakârlara gelince bunlar müttefiklerin son notasında mukarrer esaslar dairesinde müstacel ve sulhun akdine tarafdardırlar."

4 sayılı sayfada:

"Not: Resmidir.

7. Grup parti.

8. Hey'et-i Vekile intahâba. (seçime)

9. Adnan Bey.

10. Fethi Bey, Yaver Fevzi Bey ve R ıza Nur Bey hariçte, Fevzi Paşa ile mühim vazife, geldiklerinde istifa ederlerse nazar-ı dikkate alınır. Şimdi izhâr (açıklama) etmesi.

Çekilen bir çizgiden sonra:

Not:

"1. Pazar, yeni Hey'et-i idâre.

2. Ve cephe meselesi.

"Geldiklerinde istifa ederlerse nazar-ı dikkate alınır. Şimdi..." yazıları biraz aceleyle ve karışık olarak yazılmıştır. Kararlı bir liderin çözüm arayışlarının kanıtı olan görev dağılım isteğinin birinci el belgesi niteliğindedir.

Yan sayfadaki yazıdan ve yazının düzeninden plânlanmış bir düşüncenin notları olduğu anlaşılmaktadır.

“Düşman plânı: Fevkâlâde bir hâl zuhur etmediği takdirde cepheden nümâyiş Kocaeli’yi işgâl.

• Bosfor Gazetesi’nin 28 Haziran 922 tarihli nüshasından:

• Millet Meclisi’nde fırkalar (gruplar)

• Bugün Millet Meclisi’den üç türlü cereyân mevcuttur:

1. Müdâfaa-i Millîye Cereyânı.

2. Çolak Selahattin ve Ömer Lütfü Bey taraftarları cereyânları.

3. Muhufazakâr Grubu cereyanı.

• Müdafaa-i Milliyet taraftarları Misâk-ı Millîye katiyetle merbutturlar (bağlıdırlar).

• on bir içtimâda şimdiye kadar ittihaz ve takip olunan programda” yazısıyla bitirilmiştir.

3. sayılı yaprağın karşı sayfasında:

“3. Hacı Anesti İzmir’e geldi. Atina’da ittihaz olunan (kabul edilen) mukarrerâtın (kararların) tatbiki için bilcümle kolordu kumandanlarının nezdine celbedecek.

4. 16 harp sefinesinden (gemisinden) ibaret büyük bir İngiliz donanması Korfo’ya gelecek, oradan şarka hareketine devam.

5. Yunan Ordusu Vaziyeti: Haritada son mâlumât:

• 5, 7, 9’uncu Fırkalardan mürettep bir dördüncü kolordu teşkili.

• İzmir kumandanı (Velasopulos kumandasında) Bilecik havalisinde tahaşşüd.(Birikme)

• 24 Haziran’dan itibâren şimâl cephesine nakliyât başlamış, Afyon-Eskişehir arasında hummalı faaliyet ve nakliyât.

• Her gün İzmir’den mühimmat trenleri tahrîk, (harekette) gerilerde müsellâh silahlı hizmete yarayan tekmîl efrat cepheye sevk.”

2 No.lu sayfada ve yine acele tutulmuş notlarla, karşı sayfada düzenli notlarda:

“Not

1. Vaziyet-i askeriye.

2. Muhtariyet Prens Nikola, İngiltere, İtalya, Fransa,

3. Hacı Anesti.

4. 16 Harp Sefinesinden bir İngiliz Korfu’ya şarka. Vaziyet-i

siyasiye; Rus, Fransız ilâ Amerika.

5. Temmuzun nihâyetine doğru konferanslar.

6. İstihbarât Bosfor (Yunan)

Karşı sayfada:

“1. Yunanlılar Anadolu’da bir muhtâriyet idâre teşkîl ederek ve ordularının temîn-i hayâtını bu menâbiye istinâ ettirerek (bu kaynağa dayandırarak) muhârebeye devam.

Prens Nikola’nın, İstirkiyadis ile birlikte İzmir’e geleceği, hareketten evvel İtalya sefiri ile mülâkat (Antalya mıntıkası).

Fransa; İngiliz menâfiiyle gayr-i kâbil-i telif-i metâlibâtda (istenmesi mümkün olmayacak İngiliz önerileri) bulunduğundan, şark meselesinin uzayacağı.

(Muhtâriyet idâre/ Müslüman ekâliyyetler hakkında bazı imtiyâzat teminin, reis-i idâreye bir Yunan prensinin tayini, bu tarz-ı halle İngiltere ve İtalyan muvafakat.

2. Temmuz nihayetinde bir konferans akdedilebileceği bu konferansa Anadolu’nun sâhib-i selâhiyet murahhastan davet olunacağı bazı mehâfilden tereşşub.” (bazı kaynaklardan sızıntı) notları vardır. Bu defter, Yunan ordusunun ileriye dönük yeniden yapılaşımı ile ileri harekâtının tahminini içeren

isabetli kararlar belgesi niteliğindedir.

DEFTER 18: 17 No.lu defterin olaylar ve gelişimleri yönüyle bir devamı sayılan bu deftere de Atatürk:

"Ma-fevk-ul kânûn" (kanunun üstünde değildir) cümlesi ile başlamış;

"Bırakmam. Yani bıraktıramazsınız."

"- Ani şeyler yoktur. Şimdi telgraf aldım!" gibi çok önemli olduğu yukarıdaki satırlarda saklı olduğu anlaşılan konulardaki kararlılığını kaydederek devam etmiştir. Meclisin en kritik günlerinin notlarıdır.

9x7 cm. boyundaki bu az yapraklı ve çok yoğun muhtevalı defterin ikinci sayfasındaki notları, Mustafa Kemal'in hem olaylara bakışı, hem de kararlılığı açısından önemli birer örnek belge olacağı için, bu sayfaları olduğu gibi buraya almakta yarar olacaktır:

"1. Heyetler çoktu:

Garpde,

Rusya'da,

2. Ordunun noksanlarını ikmâl için meclis sarf-ı mesâi edebilir.

3. Derhal yapıyorlar.

4. Emr-i mutlak değildir. Burada mes'uliyetten kurtaramaz.

- Bizde fazla olarak Erkân-ı Harbiye Reisi değil.

5. Ankara'dan kumanda edilmez.

- Nereye giderse gitsin emreder"

- İzmir'de süferaya teblig" gibi notlar, Atatürk'ün, Büyük Taarruz öncesi neyin, ne için ve nasıl olmasının gerektiren apaçık karar notları biçiminde olduğunu göstermektedir.

Eski yazı ile tutulduğu için arkadan birinci fakat esasta 31 sayılı sayfada bu İzmir'de süferâya (elçilere) tebliği' yazısından başka birşey yoktur.

Karşı sayfada, yakın tarihle ilgili çok önemli bir görüşün notları vardır:[9] Tam anlamı ile Mustafa Kemal üslubu bu notlarda vardır.

"1. Britanya binasının yıkacak en usta mimar Loit George'tur.

2. Şark meselesi halledilmiştir. Şarkta ekalliyetleri himâye vesile-i eblehfiribânesiyle (azınlıkları koruma cehaleti görünümüyle), şark ekseriyetlerini (çoğunluğunu), taht-ı esârete (esaret altına) almaktan ibâret olan şark meselesi.

3. Tahribât, 3,5 sene evvel İngiliz Visamirali geldi, bizi iğfal etti. Yunanlılara teslim etti. Rıhtımda boğazlandı, zevkle seyretti.

İngiliz Visamirali'nin topla hâkim olduğu her yerde şark akvâmı için bu akibet mukarrerdir. (Bu sonuç kesinleşmiştir)

- 15 Mayıs 335 İzmir'i işgal 3 sene ve 4 ay. Ben aynı günde İstanbul'u terk"

30 sayılı sayfada:

"O kara günde Karadeniz'den, bugün Akdeniz'deyim.

1. Cihan medeniyetine sorarım. Bu mu medeniyet, vahşet-i harekât fâili olanların insaniyet, medeniyet, şahsiyet, nâmına söz söylemeye selâhiyetleri olabilir mi?

- Memleketimizde ne tatbikatı yapmak istiyorlar?

- Ekâlliyetler servet ve sâmân içinde idi. Kardeş gibi geçiniyordu. Bunları câni yapan kimdir?

- (Türk İzmir'i)

- Bu milletin kabiliyetsiz olduğundan bahsedenler görsün”

29 No.lu sayfadaki aşağıdaki notu, Atatürk’ün, o dönemin bize düşman iki devleti hakkındaki ne kadar kesin ve doğru bir görüşünü yansıttığı yönüyle çok ilginçtir.

“Tarih, İngiltere Hükûmeti’nin böyle gülünç bir teşebbüse rapt-ı ümid etmesini (umut bağlamasını) hayretle kaydedecektir.”

“**Maskara bir kavmi, Türkiye’yi istilâ ettirerek cihangir yapmak.**”

“- Siyasî ve askerî bir gaflet numunesi.”

Bu not ayrıca Atatürk’ün büyük Taarruz öncesi ne kadar kızgın ve kararlı olduğunu da göstermesi bakımından çok ilginçtir.

Devam eden bölümlerinde:

“- İstanbul milliyetperverleri, gazeteler İstanbul tehdidi karşısında gösterdikleri cesaret.

- Zayiâtımız şehit, mecruh?.. (yaralı)

- Düşmanın...

“Aldığımız top, tüfek, malzeme-i harbiye ve istirdât olunan menâtıktaki anâsır-ı insâniye (bölgedeki insan unsurları) ile bir ordu daha. 316, 317’li ve bu ihtiyat kıtaatımızı henüz kullanmaya lüzum görülmedi.”

28 tarihli sayfada:

“Hayvanât aldık.

Ordumuzun büyük bir zaferle maddi kuvvetini manevi kuvvetle on misli.

- Loit George nokta-i cevâb. Daha evvel bazı arkadaşlar cevâb vermeyecek misin demişlerdi. Vereceğim dedim. Zamanı bana bırakın.”

Karşı sayfada:

“Hâriciye, Dâhiliye Vekillerimizi gönderdik. Bütün hissiyât-ı insâniyemizle sulh istediğimizi cihana isbât ettik.

Fakat muhataplarımız insaniyyeten değil, kanlı manzaralardan zevk alan insanlara tesadüf etti ve öyle oldu.

Bu sebeple mebzulen Yunan kanı aktı ise kabahat bizde midir?

- İngiliz diplomatları insanlıktan meşime-i selâhiyetdâr değildir.”

27 tarihli sayfada:

“- Başkumandan olduğum zaman demiştim ki, bu gün, fiiliyyât sözümdeki isabeti ispat ediyor.”

Bütün Yunanistan’ın kuvvet-i müselehâsından mürekkep olan bu orduyu Anayurdumuzun harîm-i ismetinden boğarak nâil-i hâlâs ve istiklâl olmaktır. 5 Ağustos 335’de.”

Karşı sayfada:

“3,5 sene evvel kuvvetim yoktu. Düşmanlarımız top, tüfek malzememizi almışlar, ordularımızı dağıtmışlardı. Hemen sizi kurtarmaya şitâb edemedik.

Pâdişâh ve İstanbul Hükûmeti, milleti fetvâlar ile, irâdeleriyle iğfâl ederek aleyhimize isyan ettirdiler.

- Birinci İnönü, İkinci, Sakarya,

- Müslihâne çalıştık.” Bu açık yürekli, mütevâzi ve rahat anlatışlar ve altındaki kendine güveniyle Mustafa Kemal burada ayrıca bize belgeleri daha fazla yorumlamaya gerek bırakmıyor.

26 tarihli sayfada birkaç küçük notla birlikte karşı sayfada yine çok önemli konularını bulmaktayız.

“Not: Şerâit-i Sulhiye. (Barış şartları)

1. Bazı terfi mesâili Müdafaa-i Milliye Vekili ile Fevzi Paşa ve İsmet Paşa görüşsünler. Geridekiler İstanbul'dakiler.

2. Orduyu terhis (120)

3. Siyasî Parti Programı yapacağız. Projesi.

4. İntihâb-ı Mebusân Kanunu'nu (Milletvekili seçim yasasını) tetkik edeceğiz.

5. Yeni intihâbın zamanı ve suret-i icrâsı hakkında müdâvele-i efkâr edeceğiz.

6. Konferans hâriçte ve dâhilde olacağına göre, Hey'et-i Murahhasa hakkında müdâvele-i efkâr edeceğiz."

25 tarihli sayfaya 8 numaralı notla başlanmıştır. 7 No.lu bir kayıt yoktur.

"8. İzmir'de oluşan hükûmet ve meclisin oraya naklini görüşeceğiz.

9. Meclisin Bursa'ya nakline temâyül vardır. Ben Ankara'dan ayrılmayı mûcib-i zaaf olarak telakki ediyorum. Bunun hakkında müdâvele-i efkâr edeceğiz.

10. Medivani ile mülâkat da Rus siyaseti, Kafkas siyaseti,

11. Bekir Sami, Atıf."

Karşı sayfada:

"Bir millet ki bir akîdenin, bir an'ânenin-delâil-i mantıka (akılcı kanıtları) olmaksızın sırf mânevi bir takım esbâptan (sebeplerden) dolayı muhâfazasına hapistir. O milletin tenevvür ve terakkisi tabiatıyle geç olur. Ve belki de hiç olmaz. Tereddüt ve telâkki bahsinde (gecikme ve anlayış konusunda) kuyûd ve şurûta tâbi (kayıt ve şartlara bağlı) olan bu gibi milletlerdir ki daha makul düşünen, felsefe-i hayâtı, daha vasi manâsıyla (geniş anlamı ile) idrâk eden milletlerin hâkimiyeti altına girerler."

24 numaralı sayfaya yine rakamla başlanmıştır. Sosyal bir toplumda olması gerekenleri yazmıştır.

"1. Gurur-u millinin bahş ettiği azim ve kuvvet. (Ulusal gururun
verdiği kararlılık ve kuvvet)

2. Atalete gayz ve nefret. (Durağanlığa kızgınlık ve iğrenme)

3. Kanâatkâr oluş.

4. Hayatın ucuzluğu tezyinâtın ehveniyeti (Süslemenin ucuzu)

5. Havaperastâne ezvâka, adem-i rağbet. (Hayalci zevklere ilgisizlik)

6. Efkâr-ı medeniyyenin, terakkiyât-ı asriyenin mevâni-i diniye ve anâneviyyeye mâruz kalmaksızın seriân inkişâf ve intişârı. (Uygar düşüncelerin, çağdaş ilerlemelerin inançlara ve geleneklere etki etmeden hızlı gelişimi ve yayımı)

7. Hükûmetin erbâb-ı istidât hakkında teşvikkârane bir siyâset tâkip edişi." (Hükümetin gelişme gösterenlere yüreklendirici bir yol izlemesi)

23 ve 24 numaralı sayfalarda:

"1. Bursalılarla arz-ı muhabbet ve teşekkür.

2. Beni sevk eden millete mebni (vurulmuş), zencir-i esarete tahammülüm yok.

3. Milletimiz hürriyetin kâfil ve sâhibi.

4. Ölmez bu vatan.. Batar Yunanistan. Lloyt George.

5. Fena temsil olunuyorduk. Yanlış zihniyet verdik.

6. Adam yok... var.

7. Fetva çeşidi. Ulemâ-ı kirâm siyasete karışmamalı, mebus da olmamalı.

8. Sevr Muahedesi'yle Saltanât-ı Osmaniye'nin istiklâline

hitâm. (son)

9. Hâkimiyet ve saltanât-ı millîye. Bunu sizden almaya kim cesaret edebilir. Verir misiniz?

10. Türkiye Devleti, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti.

11. Biz artık kimsenin nâmını taşıyamayız. An'ânât-ı
milliyemizi çiğnetemeyiz. Biz yalnız nâmımızla yadolunur
ve ancak bu suretle tanınırız.

12. Türkiye Devleti Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti, Makâm-ı Hilâfet'in istinâdgâhıdır.

13. Türkiye Devleti ile Makâm-ı Hilâfet arasındaki râbıta (bağ) ve münâsebet ancak bu iki esasa ibtinâen (dayalı olarak) tesbît olunur.

14. Türkiye Devletinin temelleri bugün kurulacak değildir.

O sarsılmaz temeller binlerce sene evvel kurulmuştur. Fakat o temellerin üstündeki binanı tebdil olunan tarz ve renklerini -bizim olmayan- atmaya içtimâi bünyemizle asrın icâb-ı medeniyesiyle mütenasibi'l-arz (çağın uygarlığı ile uygunluğu olacak) bir tarzda en millî bir renkte ihyâ edeceğiz. Mektep, iktisat, sanat, imar."

- Memleketimiz feyizlidir, zengindir, milletimiz çalışkandır.
- Ancak ilim ve fen mahdut sahâdadır.
- Teşmil (Genişletilecek yayımı)
- Şerefli ve haysiyetli bir millet böyle olur.
- Bursa kaplıcalarına bakın.
- Sofya'da böyle memba'lar var her birinde cennet havuzları vasfında su membaları hamamlar vardır. Biz niçin yapmayalım." Çağdaş uygarlığı hedef edinmenin ilk notlarını bu defterde bulmaktayız. Tanrı'nın yardımcı olacağından da emindir.

"- Tanrı birdir ve büyüktür" (Ek: 16)

Bu ana baba yurdu için hayatını vermeye müheyya yüzbinlerce evlâdımız vardır."

20 numaralı sayfada:

"Bir milleti irşâd etmek, (aydınlatmak) felâketten hâlâs eylemek (kurtarmak) için ricâlin (devlet adamlarının) pek büyük ehemmiyeti vardır.

Bugün, şüphe yok ki, ricâlimizin iffet ve namusu, gayret-i milliye ve vatanperverânesi, istihzâr-ı menfaat (çıkarlarını gözetmeme) hissi sâyesinde görmek müyesser olmuştur" şeklinde yazmış, fakat bunu pek beğenmemiş olacak ki Atatürk yan sayfaya:

"Marûz kalışı mutlaka içtimâi, ahlaki bir maraza müptela olması neticesidir."

"1. Bir milleti felâketten tahlîste, (kurtarışta) irşâdda ricâlin ehemmiyeti, bugün ricâlimizin iffet ve namusunu, gayret-i milliye ve vatan perverânesini istihkâr-ı menfaat hissi sayesinde gördük" olarak yazmış, devamla 19'uncu sayfada:

"**Bir milletin, felâket içinde kalması, İzmihlâl (çökme) tehlikesine maruz kalınması, mutlaka ve içtimai, ahlâki bir maraza (hastalığa) müptela olması neticesidir.**"

"**Milletin hakiki hâlâsına (kurtuluşuna) muvaffakiyeti temin için, mutlaka milletin içtimâi (sosyal) noksanlarını idrâk etmek ve marâz (hastalık) esasından ilmî ve fennî bir suret de tedâvi çarelerine tevasül (yönelme) eylemek lâzımdır**."

Karşı sayfada:

"2. Bir milletin mâruz-u felâket (felakete uğramış) olması, bir devletin izmihlâl tehlikesi, içtimâi, ahlâki maraz neticesidir.

3. Milletin hakiki hâlâsı içtimâi noksanlarını idrâk ederek, bundan mütehassil marâzı, esasından tedâvi lâzımdır." (Ulusun gerçek kurtuluşu sosyal eksikliklerini anlayarak bundan kaynaklanan hastalığı kesinlikle toptan tedavi gerekir.)

18'inci sayfada ise devamla:

4. Tedâvi ancak ilmî ve fennî bir surette olursa şifa verir.

Milletin fikri ve içtimâi bütün kuvvetlerinden istifâde etmek lâzımdır.

Bu kuvvetlerin isrâf edilmemesi için usûl ve program dâhilinde hareket olunmalıdır.

Vatanın âtisini, (geleceğini) milletin haysiyet ve namusunu muhafaza etmek umde-i esâsiye (temel düşünce) olmalıdır.

Fazilet ve hamiyyet, hüsnüniyyet.

Tedâvide milletin fikrî ve içtimaî bütün kuvvetlerinden istifâde etmek zarurîdir. Halbuki fikirler safsatalarla mâlî, hayat-ı içtimâiyye aklın mantığın kabul edemeyeceği birtakım sakîm âdât (kötü adetler) ile meflûç bir halde bulunursa, aradığımız, muhtaç olduğumuz kuvvetlerin menbaları yok demektir.

- Binaenaleyh bu menbaların tathirinden (temizlenmesinden) işe başlamak lâzımdır.
- Milleti kurtarmak isteyen her vatanperver için başlıca evsaftandır." (özelliklerindendir)

17'inci sayfaya yazılan aşağıdaki yazılar önce yazılmış, sonra üzerleri çizilmiştir.

"Fakat bir milletin mukadderâtını (kaderini) idâre, âtisini te'min, (geleceğini sağlama) bir hey'et-i içtimâiyeyi (sosyal toplumu) asrın terakkıyâtına (ilerlemesine) göre tersin (düzenleme) için yalnız bunlar kâfi gelmez. Aynı zamanda, ilim ve maârif lâzımdır. Bir milleti kurtarmak için hüsniyet de kâfi değildir."

Karşı sayfaya ise:

"6- İlim ve maârif lâzımdır.

7- İlim ve maârifin merkez-i faâliyeti mektebtir" yazılmıştır.

16'ıncı sayfaya:

"**Milleti kurtarmaya çalışanların aynı zamanda meselelerinde de birer namuskâr mütehâssıs, fââl birer âlim olmaları lâzımdır.**

Ancak bu sayede bilcümle teşebbüsâtın (girişimlerin) mantıkî ve mâkûl bir surette neticelenmesi temin olunabilir."

15'inci sayfada ve devamında:

"Düşmanı mağlup eden ordularımızın sevk ve idâresinde fennî ve ilmî düstûrlar (kurallar) rehberimiz olmuştur.

Milleti yetiştirmek için, mektepler, darülfünunlar (üniversiteler) te'sis eylemek için de aynı mesleği tâkip edeceğiz. Milletin siyasî ve içtimâî hayatında, fikri terbiyesinde her türlü tesirât-ı hâriciyeye (dış etkilelere) mukâvemet edecek bir metânet tevlit edebilmesi (dayanıklılık verebilmesi) için ilmi ve fenni rehber ittihaz edeceğiz...

Hâdisât-ı tabiiyye hâricinde (doğal olaylar dışında) hiçbir teşebbüs tasavvur etmek lâzım değildir. Bu fikirlerin muhtaç olduğu faaliyet merkezi mektebtir. Mekteb genç dimağlarda, insanlığa hürmet-i vatan ve millete muhâbbeti, şeref-i istiklâle muhabbeti ve istiklâl tehlikeye düçar olduğu zaman onu hâlâs (kurtarmak) için takibi lâzım gelen târîk-i selâmeti (doğru yolu) o öğretir.

Mektep sâyesinde, ilim ve fen sâyesinde Türk milleti, Türk sanatı, Türk edebiyyâtı bütün bedâyiî (güzelliği) ile kendini gösterecektir. Türk tarihinin ahlâki bir surette tedrîsi (eğitimi)

mektebte olacaktır. Bu da bütün zihinlerde Türklüğe samimiyeti tezyid (artımlı) edecektir.

Efkâr-ı medeniyenin, (uygar düşüncelerin) terakkiyyât-ı asriyenin (çağdaş ilerlemenin) hiçbir nev-i mevâniye mâruz (çeşitli engellerin etkisinde) kalmaksızın serîân inkişaf ve intişârı lâzımdır (İvedi olarak geliştirilmesi ve yayını gerekir).

Bunun için bütün ilim ve fen erbâbının bilâârâm (durmaksızın) çalışmayı bir icâb-ı nâmus (namus gereği) bilmeleri lâzımdır.

Şairlerimiz, ediplerimiz, muallimeler ve muallimlerimiz, filozoflarımız geçen felâket günlerini mütemadiyen millete terrennüm ve tahrir edecekler... (Söyleyip yazacaklardır)

Mâruz kaldığımız izmihlâl esbâbını (çöküntü sebeplerini) açık ve kat'i anlatacaklar...

Bu kara günlerin bir daha tekerrür etmemesi için milletin ruhunu, intibâhını (gözüaçıklığını) her an uyanık tutacaktır.

Bilhassa millete anlatacaklardır ki, "Türkiye Devleti"nin emniyeti Türkiye halkının hakiki saadet ve refahı Türk'ün bünye-i içtimâiyesine (sosyal yapısına) en uygun olan Türkiye Büyük Millet Meclisi ve onun hükûmeti ile temin olunur.

Türkiye halkına hakiki benliğini idrâk ettiren bu millî idâreye yan bakanlar, millet nazarında ebediyyen menfûr ve makhur (kötü ve yokolmuş) olacaktır."

7'inci sayfaya kadar devam eden bu metnin öncalışma olduğu anlaşılmaktadır. 7'inci sayfanın karşısına sabit kalemle:

"Maarif programı" başlığı altında aşağıdaki metin yazılmıştır.

"**En mühim ve faziletli vazifemiz maarif işleridir**.

Bu işlerde en muvâfık program milletimizin, haliyle içtimâî ihtiyacı ile asrın icabâtile tamamen mütenâsip olanıdır.

Bizim takip edeceğimiz maarif siyâsetinin temeli evvelâ mevcut cehli izâle etmek (cehaleti giderme) olmakla beraber, bir taraftan da memleket evlâdını hayat-ı içtimâîyeye ve iktisâdiyede fiilen müessir ve müsmir (etkili ve verimli) olabilmesini te'min edebilecek amelî (uygulamalı) usûller takîbi sâyesinde mümkündür. Erkek ve kız çocuklarımızı aynı tahsil derecelerinden geçirerek hey'et-i içtimâiyemize ruh ve kâbiliyet-i hayâtiye vermek ihtiyâc-ı şedidindeyiz. (Şiddetle gereksinimindeyiz)

Milletimizin dehâsının inkişâf ettirmek ve lâyık olduğu mertebe-i maneviyye irtifâını (manevi yüceliğe yükselmesini) te'min eylemek için âlî meslekler erbâbını yetiştirmek ve millî harsımızı eylemek lâzımdır.

Çocuklarımıza ve gençlerimize görmekte olduğu tahsilin hududu her ne olursa olsun herşeyden evvel:

Türkiye'nin istiklâline

Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne ve Hükûmeti'ne düşman olan bütün anâsırlarla mücadele etmek lüzûmu öğretilmelidir."

5, 4, 3'üncü sayfalar boş bırakılmış, ancak son sayfaya tersten şunlar yazılmıştır:

"726 sene-i hicriyesinde Orhan Gazi tarafından zapt olundu. Evvela Osman Bey muhâsara etti. Muhâsara (kuşatma) uzadı gitti, Söğüt'e çekildi oğluna terk etti."

Bu son notla, bu deftere arka yüzünden önceleri Atatürk tarafından Bursa'nın fethi konusunun yazılmak istendiği, herhalde elvermediği için, bir süre sonra başka bir konuya kullanıldığı anlaşılmaktadır.

DEFTER 19: 17 ve 18'nci defterler gibi ve aynı cinsten olan ve normal cep defterleri 9x7 cm

boyunda ve karton kapaklı bu defterdeki, 1922 yılındaki çeşitli olaylar ilişkin notları içeren yazılarda, ağırlık Mart ve Nisan aylarını kapsamaktadır. Olayların yazımında devamlılık ve kronolojik bir sıralama ara sıra da olsa görülmektedir.

Meclis Başkanı olarak katıldığı, daha çok askerî denetlemenin yapıldığı Sivrihisar'a yönelik bir notlamaya oldukça fazla yer verilen defterde, notlar günlük ve tarihli olarak tutulmuş ve ayrıntılar anlatılmıştır.

Meclisin ikinci yılının dolduruşu günlerinde ordu-millet ilişkisi üzerine görüş ve açıklamaların da yapıldığı bu defter eski yazı iledir.

Kendi küçük fakat içeriği diğerleri gibi büyük ve çok boyutlu defterin oniki yaprağı yazılmış ve ayrı ayrı 28 adet konunun anlatımı yapılmıştır. Bu arada yeni uçakların deneme uçuşlarının da yapıldığını anlatan ve uçaklardaki teknik özellikleri yansıtan notlar vardır.

Defterin sonra birinci sayfası sayılan fakat eski yazı ile tutulduğu için ilk sayfası olan yaprakta, sabit kalemle karalama şekiller çizilmiştir. Hemen bunu izleyen ilk sayfada Meclise kabul ettireceği ve yapmayı planladığı işlerin kısa notlarla kaydı vardır.

"Düşündüğüm:

- Ne çare düşünüldü?
- Esbâb (nedenler), dâhilde ve hâriçteki memurlar.
- Selb eden(zorlayan) nedir?
- Çıplaklık.
- Memleketin bütün kuvvetlerini ve vesâitini harekete getirmek lâzım.
- Halbuki: Tekâlif-i Milliye'nin ref'ini (Ulusal Vergi Yasasının kaldırılması) arkadaşlarca.
- Meclisin selâhiyyeti vardır.
- Erkân-ı Harbiye Reisi'nden Müdafaâ-i Milliye Vekili'nden istiyor."

Karşı sayfada:

" - Yapabilmek başkadır. Tenkid etmek başkadır.

- Başta kumanda hey'etini intihâb (seçme) ve intihâb ettiğiniz vekillerin muhâssala-i mesâisine istinad eder (çalışmalarının sonucuna dayanır)" yazıları vardır. Bütün bu notlarla ilgili konuların gerçekleşmesinin ardından notların üzerine çizgilerin çekildiği görülmektedir.

Çeşitli devlet ve yönetim konularının yanı sıra, 31'inci sayfada mürekkepli kalem dahil 4-5 renkli kalem kullanılarak, günlük notlar alınmıştır.

30'uncu sayfada 1922 yılında hayvan vebası olduğunu ve askerî hazırlıkların yoğunlaştığını, "mükellefiyet-i zirâiyenin", "bikes aileler (kimsesiz aileler), erkeği olmayanlara bir erkek terki"; "firariler ve onların emvalinin müsadere"ine (mallarının alınmasına) ait notlar vardır. Bu notlar şöyledir:

"- Görülmüş ise.

1. Jandarmaların asker ailelerinin ırzlarına taarruz ediyor.

Müteaddid mes'ele... (dâhiliyye)

2. Nevşehir'de müdâfaa-i hukûk nizâmnâme istiyor.

3. Madam Golis'in seyâhati oradaki vagon tren mes'elesi.

- Para

4. Selânik baş şeh-benderliğinde (başkonsolosluğunda) Kâmil

Bey İstanbul'da.

Neşet Ömer Bey'in dayısı.
5.Saip Bey İstanbul'daki gruba idhâl.
6. Polis komiseri Mustafa Efendi'yi Meclis için.
7. Paris ve Roma'ya ateşemiliter.
Not: Hasan Fehmi Bey'le Trabzon'a dâir görüşeceğiz
Yarın öğleden sonra saat 2 Ukrayna
Not:
1. Sırrı Bey'le görüşeceğim.
2. Rıza Bey Muş'tan yeni geldi, görüşeceğiz.
1. Veba-yı bakarî (öküz vebası), reisler mes'elesi
2. İhsan bey'in vaz'iyyeti.
Cumartesi saat 11 Ahmed Emin Bey, Adnan Bey beraber.
1. Mükellefiyet-i zirâiyye. Bi-kes aileler. Erkeği olmayanlara bir erkek terki.
2. Firârîler. Aile teb'îde iyi değil, emvâlini müsâdere
3. Muhâcirleri askere almamak.
4. Herkesin orduya muâveneti
5. Cihet-i askeriyye nâmına ekin ektirmek.
6. Ankara'nın i'mârı.
7. Eşcâr arz-ı memlekette mecbûrî. (Ağaç dikimini ülkede
zorunlu kılma)
8. Köylüler ellerindeki mazbatalar bunları bilmiyor. Köylüyü
devâirde dolaştırmamalı.
9. Ziraât dâiresi köylülere ne yardım etmiştir.
36 kadar Ankara Livası.
12 kadar Ankara şehrinde
Derne'den geldi... Şeyh Abdülvahab'a Siverek Meb'usu Abdülgani Bey vasıtasıyla görüşelim.
- Dersim Meb'usu Abdülhak Tevfik Efendi görüşeceğim.
- Bekir Sami Bey, Rauf Bey, Fethi Bey görüşeceğim.
- Hilmi Bey ile...
- Fırkamız ile olan mülâkat...
- Şeyh Sunusi'nin[10] yanına muktedir bir erkân-ı harb,
- Şeyh'in Cezire-i İbni Ömer'e kendi veya halitasını.
- Abdülgani Bey'in Şeyh Sunusi ile birlikte çalışmak üzere
göndermek.
- Rüfâi Zade Şeyh Tahir Efendi burada göreşeceğiz.
- Ragıp Bey Gazi Ayıntab Meb'usu.
28 Numaralı sayfada:
" Başkumandan şikâyet eder.
1. Maaş meseleleri emir verdim. Ulaştırıp veriniz.
2. Başkumandan alâkası kalmamıştır.
3. Ordunun libâsı ve teçzihâtın ikmâli için 45:50 milyon lira.

4. Akşehir'de irâe edecek para olsaydı, çok şey sipariş
edebilecektir. Ve belki de 2 hafta gelecekti.
5. Harekât başlayabilmek için 200 bin cepheye, 300 bin
Başkumandanlık nakliyâtı için verdim."
6. Bir miktar para verebilmek için 420 bin lira istiyorum.
Maliye Vekili çalışıyor.
- Bir tarafta Fransa'dan bir tarafta Rusya'dan ihtiyacâtı temine çalışıyoruz.
- Bazı ordu kumandanları maaş meselesini ortaya koyarak orduyu rencide etti.
- Maaş hakkındaki emir olamıyor" (300 000, 200 000) şeklindeki kısa fakat ekonominin çok zorlaştırığı bir dönemin sıkıntılarının anlatımını içeren açıklıkta cümlelerden sonra yoğun bir görüşme trafiğinin not edilmiş olduğu görülmektedir.
- Maliye Vekili Hasan Bey'le görüşeceğim.
- Kamil Bey için Yusuf Servet Bey'le.
- Kastamonu İstiklâl Mahkemesi a'zâsından Necati Bey'le mülâkat.
- Emin Bey
Sabri Seyfi: Ankara İşletme Müfettişliği umûr-ı cerriyede fen memuru
Celal Bey ile
- Giritli Baha Bey.
- Cemal Paşa ile
- Haydar Bey ile yarın saat 3'te Mecliste.
- Mahmud Bey.
- Yarın saat 2,5'da Sırrı Bey.
- Yarın saat 11 evvelde (11.00) Tevfik Rüştü Bey'le.
1. Zekâi Bey
2. Mahmut Esat Bey
3. Atâ Bey
4. Yunus Nadî Bey
5. Hasan Fehmi Bey Gümüşhane
6. Haydar Bey Van

25 Numaralı sayfada; yine o günleri çok önemli bir konusu olan Meclisteki çalışmalara ilişkin notlar vardır:

"1. Meclis reisleri vazîfelerinin yapamıyor. Nizamnâme-i dâhilîyi (iç tüzük) tatbik edemiyorlar.
2. Çünkü grup muavenet (yardım) etmiyor.
3. Hey'et-i Vekile'nin hakkı dahi tutulmakta.
1. Vekilleri tahkîr (hakaret) ediyorlar.
2. Reisleri.
Grup iştirâk ediyorlar."
1. İstîzâh (açıklık) burada.
2. Umum da yapılacak.
Not:
1. Cemal Paşa, Kâzım Paşa

Cemal Paşa, Vasıf Bey husûsi görüşeceğim.
Refik Şevket Bey'e kanûn için.
Salı saat 3:2'de Meclis'te Celâlettin Arif Bey'le
Yarın saat 3'te harp encümeni
.... (okunamamıştır)
Kadri Sey vâsıtasıyla.
Suna
Genç servi
- Sevinç
Sevim
Gültekin Hanım
Salı günü öğleden sonra saat üçte Rus sefiri.
Bu gün Çelebi Efendi'nin sikkesini. Bakır Çelebi ile beraber damadı ve kâtip.

Yine çok yoğun bir randevu ve görüşmelerin kayıtlarından sonra 23 numaralı sayfada; "ben şehid-i bâdeyim dostlar" diye başlayan 5 mısralık bir şiir bulunmaktadır.

Ben şehîd-i bâdeyim, dostlar demim yad eyleyin
Yıkayın meyle beni bir mezheb îcâd eyleyin
Neyle, meyle, bir alay mahbûb ile her dem gelip
Bezm-i cem ayinini kabrimde mu'tad eyleyin
Kabrimi tezyîn için bir köhne sâgar vakf eyleyin

Pazartesi günü: Saat 11; Aralof, Kronze'nin hediyelerini getirecek.

22'nci sayfanın karşı yaprağında çok ince, okunaklı ve mürekkepli kalemle yazılmış olan yazı, Meclisin ikinci yılını kutlamada yapılan konuşmanın metninin ön çalışması olarak yazılmıştır.

"Mukaddime:

Bugün ikinci içtima senemizi ikmâl ederek üçüncü millî seneye giriyoruz. Bu mazhariyetten dolayı Cenâb-ı Hakka hamdüsenâ eder ve bu geçen sene zarfında Meclis-i Âlîce ve milletçe ve orduca sabk eden fedakârâne mesâiyi tebcil eylerim.(Fedakar çalışmayı kutluyorum)

Pek mütenevvi hâdiselerle mahmül (çok çeşitli olaylarla dolu) olan bu mücâdele seneleri, teâkkup ettikçe (ilerledikçe) bütün efrât ve tabakât-ı milletde (kişi ve sınıflarda) istiklâl ruhunun en hareketli füyûzâtı inkişâf etmektedir.(Verimliliği artmış olacaktır)

Geçirdiğimiz ikinci millî senenin en mütebâriz (belirgin) vasfı olarak iş ve ordu saflarıda çalışan efrâd-ı milletle askerlerin na kâbil-î tahâmmül tazyîkât (dayanılmaz etkiler) altında icbâr edildiğimiz (zorlandığımız) bu kanlı mâcerâya alışmış olan ve ona sâik (sebep) olan müellem (üzüntülü) mecburiyetleri anlamış olmalarını zikr edebilirim.

Sözlerimin başında memleketin en aziz unsurları bulunan bu iki tebakân-ı millet (ulus grupları) hakkındaki sitâyişlerimi (iyi niyetlerimi) tezkâr eyledikten (açıkladıktan) sonra dâhilî, hâricî ve umûmi vaziyyet-i siyasiyemiz hakkındaki nokta-i nazarlarını tafsile(açıklamaya) geçiyorum.

Dahiliye:

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti'nin dâhili" yazısından sonrası yazılmamış ve burada kesilmiştir. Aşağı kısımlarda bir başka gün için olduğu anlaşılan notlar vardır.

"Not: 1. Kalem-i mahsus meselesi. Evrâkın tevzii. (yazışmanın dağılımı)

Gaybubetinde (Gayya Kuyusu) tabirini kullanmışlar bunu reddederim."

Karşı sayfada:

“Not: Sulha kadar bir tarz-ı terfi (yükselme usulü) icâd etmişler bunun kanunu:

- Esaslı bir terfi kânûnnâmesi matluptur (istenmektedir).
- Kürt vaziyeti hakkında.
- Hey’et-i Vekile ve Mesuliyet Kanunu şimdilik tehir.”

19 numaralı yaprakta:

“6 Mart 338 - Pazartesi, Ankara. Celse-i hâfiyyede (gizli oturumda) vaziyet-i askeriyye hakkında izâhat verdim.

Celal Bey evvela hâfi, (gizli) bâdehû aleni celsede (sonra açık oturumda) İzzet Paşa ve Saray hakkında izâhat verdi.

Bazı hatipler Saraya ve İzzet Paşa’ya ait söz söylediler.

Gece saat 11.00’da Ankara’dan hareket. Sabah saat 9-7 Mart, Biçer’de” yazılmış karşı sayfa ve devamında notlar günlükler şeklini almıştır.

“7 Mart 38 Salı” Sivrihisar’a geliş ve oradaki görüşmeler anlatılmıştır.

“7 Mart 38 (7 Mart 1922) Salı “1”

Saat 10 evvelde Biçer’den Sivrihisar’a hareket. Yolda Arif Bey’e tesâdüf, 12’de muvâsalat. Ahalî, asker istikbâl etti. Kolordu dâiresinde Arif Bey’in evinde yemek.

Belediye, hükûmet dâirelerini ziyâret, her ikisinde te’cîl (geriye bırakma) mes’elesi mevzû-ibahis (sözü edilen) kolordu dâiresinde suret-i harekât planı gündüzden hazırlanmıştı. Kâzım Bey’i celb ahz-ı asker (asker alma) hakkında müdâfaa-i millîyye ve iktisâd vekâletlerine bir emr.

Arif Bey mıntıkasında iâşeye (yedirip içirmeye) dair müdâfaa-i milliyye, mâliye Garb Cephesi’ne bir emr. “Burada daha ucuz Ankara’nın menfaati. Yemeklikler çürük gönderiliyor.

Rus hediyeleri hakkında muhâbere (haberleşme).

Akşam eşrâftan İbrahim Bey evinde yemek ve orada yatmak.”

“8 Mart çarşamba” notlarında bir tatbikatın yapılacağı yere hareket köylü ve subaylarla konuşmalar anlatılmıştır.

“Saat 8.45’de Sivrihisar’dan hareket.

61’nci Fırka’nın Paşakadın’daki iki bataryası ile hücûm taburunu gördüm. Karakaya’da 191’inci Alay’ın 2’inci 3’üncü Taburu’nu teftiş. Her iki mahâlde de zabitâna söz söyledim.

Saat 11.45’de Karakaya’da 61’inci Fırka karargâhına dâhil fırka kumândanının “Salih Bey” Arif bey beraber harita ve krokileri üzerinde vaz’iyyeti mütalâa kuvve-i umûmiyyelerini hal-i vaz’iyyetini tedkîk. Para bunun için borçludur. Ba’dehû (sonra) yemek. Salon halılarla tefrîş edilmiş.

Saat 2.30’da hareket saat 3.30’da “Döngel”de muvâsalat (varış) 174’üncü Alay’ın bir taburunu teftiş. Köylülerle selâmlaştık mevzide tarassud mahâlline (gözlem yerine) çıktık.

Düşman mevzilerini uzaktan gördük. Buradan Yaverviran’da 159’uncu Alay’ı gördük. Evvelâ köylülere sonra zâbitanla. görüştük. Köylülerle beraber bir kahve ve çay içtik. Bir mahâll-i mahsûsta hazırlık yapmışlardı. Saat 6’da hareket saat 7.30’da Sivrihisar’a muvâsalat.

“9 ve 10 Mart 338” günkü notlarında; bütün bir günün değerlendirmesi anlatılmakta, gecenin topluca Kur’an-ı Kerim dinlenerek bitirilişini yazmaktadır “(Ek: 10), (Ek:11)

Bolvadin’de rahatsızlanışı ile 15 gün ilaç tedavisine girdiği ve yüksek ateşle göreve devam ettiğine ilişkin notların yanı sıra, bu notlarda üç-dört gün içinde banyo imkânın ancak Akşehir’deki bir doktorun evinde konuk iken 12 Mart tarihinde bulduğunu yazmaktadır.

Olayların çok yoğunlaştığı bir dönemin notları olduğu için defterin bu bölümleri de çok önem taşımaktadır.

"9 Mart Perşembe "3"

Saat 7'de kalktım. Biraz kitap okudum. Bazı telgraflar getirdiler. Saat 9'da hareket saat 10.10'da Aktaş'a 1'inci Fırka 5'inci alay bir hücûm taburu, bir batarya, bir süvâri bölüğünü teftiş memnûn olduk.

Saat 11.15'de Belpınar'a hareket saat 12.10'da muvâsalat 12'inci Alay'dan 2 tabur 1 batarya teftiş,

Mevzie düşman vaz'iyyetini tedkîk. Saat 1.30'da hareket 2.15'de "Batık"a muvâsalat 41'inci Fırka karargâhı. Diğer otomobil geri kaldı. Kırılmış. Yemek. Aziziye'den Mahmud Bey'in gitti ği otombili celb ettik. Kendi otomobilimizi gönderip arkadaşları aldırdık. Aziziye'den gelen otomobil kalan otomobili ta'mîr edip beraber getirmek üzere gönderdik. Bir otomobil ile bir kısım arkadaşların saat 5'de Aziziye'ye hareket. Diğerleri otomobillere intizâren kaldılar.

Saat 6'da muvâsalat. Ordu K., 2'inci Kolordu Kumandanı zâbittan, asker ahâli, mektebler, istikbâl. Nuri Bey'in evine.

-Saat 8'e doğr u İsmet Paşa geldi. Evvelâ yemek. Yemekten sonra 10 Mart için sûret-i hareket kararlaştırıldı. Vaz'iyyet-i siyâsiyye hakkında ve İstanbul'da Yusuf Kemâl Bey'in ma'rûz kald ığı muâmeleye dair ma'lûmat verdim. Ondan sonra hâfıza Kur'an okuttuk.

Gece rahat ve kâfi uyuyamadım. Saat 1 sonra (01.00) yattık. 6:7'de uyandım. Tekrar yattım. 7.20'de uyandım.

Maa-hâza sıhhatim fena değildim.

10 Mart 38 (10 Mart 1922) Cuma "4"

Sabah saat 9'da Hüsrevpaşa'da ileri karakol mevzilerine hareket. Saat 11'de muvâsalat. Yeniköy Hüsrevpaşa'nın şimâlinde. Tabur merkezi. Oradan hayvanla bir saatte tepeye çıktık. Bir saat ileri araziyi, mevzii, geri araziyi tedkîk, sonra bir saatte köye indik. Bir bölük hazırdı gördüm. Saat 2 sonra da hazırlanmış bir gölgelik çadırında yemek yedik. Yemek sonunda çad ır başımıza devrildi. Rüzgârdan.

Saat 3'de geriye hareket. Mevzi-i aslî (esas siper) üzerine çıkmak mutasavver idi. Fakat avdetde (dönüşte) mevziin kısm-ı küllisi (çoğunluğu) görüldüğünden buna lüzûm kalmadı.

Yolda Servet Bey, Alay ı'nı teftîş için cem'etmiş idi. Bizim için zannettik indik kendisi teftiş edeceğini anlayınca yola devâm ettik.

Saat 5 Aziziye, yorgunluk hissettim. Bilhassa güneş yakmıştı. Bir saat kadar uyudum. Sonra vücûdumu süngerle sildim. Kâfi istirahat etmiştim.

İsmet, Yakup Şevki ve Selahattin Paşalar gelmişlerdi. Beraber yemek yedik. Bazı telgraflar gelmişti, gördüm. Hâfıza Kur'an okuttum. Saat 10'da gittiler. Benim notları yazıyorum. Biraz kitap okuduktan sonra yatacağım. Yarın ki plânımız 3 fırkayı da teftîştir.

11 Mart 338 (11 Mart 1922) Cumartesi "5"

Sabah saat 9'da hareket. Fırkayı ictimâ' halinde bulduk. Geniş nizamda yol boyunca. Önünden geçtik. Bazı ufak vaz'iyyetler verdim. Biraz bâtâet-i hareket (davranış ağırlığı) ve emirleri yanlış anlayış gördüm.

Saat 10.30'da Üçüncü Fırka'nın bulunduğu yere saat 11'de fırkayı içtimâ' halinde bulduk. Önünden geçtik. Zabitan nihâyetinde toplandı. Kısa bir nutuk.

"1. Ziyaretimden memnuniyet.

2. Bu günkü Türkiye ordusu eski ordulardan fazîletçe daha yüksektir.
3. Düşmanlarımız yalnız Yunan ordusu değildir. Onun gerisinde çoktur" Balkan Muharebesi'nden sonraki cehâlet.
5. Suîkâsti nefretle karşıladık üç senedir mücâhede ediyoruz.
6. Düşman ordusu da ihtiyâc içindedir.
7. Da'vamız.
8. Muvaffak olacaksınız. İstikbâlin en şerefli zabitleri olacaksınız"

- Ba'dehû (sonra) fırka bir intizâr vaz'iyyeti (bekleme durumu) alacak basit bir mes'ele. İleri gittik hazırlanan çadırda yemek yedik. Yol üzerinde idi.

Fırka (tümen) yoldan gelen alayı oraya takarrüb edince (tutunca) karşısındaki sırtlar düşman süvârisi tarafından işgal edilmiş olduğunu söylettim. Muhârebe oldu. Fırka ve bu alay kumandanı emniyyet tertîbâtı almakdıkları için şehîd oldular farzettim. Sonra gördüğüm hataları fırka kumandanına not ettirdim. Ayrıldık Şefik Bey'in Fırkası'na saat 11.30'da topçuya vazîfe verdik. Mangadan başlayarak cüz-i tâmları (parçaları) büyütmek üzere vazîfeler verdim.

Netîce: Fırka diğer fırkalar gibi çok güzel alay ve tabur kumandanlarında acemîlik var. Avdet saat 4'de Aziziye'de.

İsmet, Şevki, Selahattin Paşalarla görüştük. Şevki Paşa hemen Bolvadin'e hareket etti; yarın ki plân. Yolda Şevki Paşa ile buluşacağız. Dördüncü Kolordu'nun sağ cenâhından teftîşe başlayacağız. Saat 9'da hareket olacaktır. Akşam Bolvadin'e gideceğiz.

Sonra yalnız kaldım bu notları yazdım. Şimdi kitap okuyacağım.

12 Mart Pazar "6"

Aziziye'den hareket. Yolda 11'inci Fırka K. Cemil Bey'e mülâkat. Hayvanla mevzi'-i aslîlerinin sağ cenâhına Şevki Paşa ile Kemâlettin Bey mülâki oldular. Tepeye çıktık. Mevzi'-i aslîye ileri emniyyet mevzi'ini tedkîk ba'dehu (sonradan) umûmi taarruz için ufak bir müzakere. Kemâleddin Bey Şevki Paşa ile hemfikir olarak Karahisar şimâline. Oradan Derbend Köyü'ne indik. 11'inci Fırka'nın iki alayını teftiş; güzeldir. Oradan Bolvadin'e hareket. Cadde üzeride 16'ıncı Fırka'yı teftîş, Bolvadin mahrecinde (girişinde) me'murîn ve ahalinin, talebinin istikbali belediye dâiresine indik. Orasını hazırlamışlar. Sağ böbreğim fazla muztarib ediyordu. Derhal yatmaya mecbûr oldum. Tamamen hastalanmıştım. Doktor Hulusi Bey geldi. Fazla olarak kalbimde tekattu' olduğunu buldu... 3'de bir tekattu (güçsüzlük) var. Muâyene ve tedâvi. Bütün gece muztarib.

13 Mart Pazartesi "7"

Yatakta. 13/14 yatakta muztarib. 14 Mart salı (8) fiyevri (ateş) biraz düştü. Hemen Akşehir'e harekete karar verdik. İade-i âfiyet edinceye (sağlığa kavuşuncaya) kadar teftîşe nihâyet verildi. Saat 11 evvelde (11.00) Çay'a hareket. Orada trende İhsan Paşa ile görüşüldü. O Afyon cenûbundan (güneyinden) taarruz fikrindedir.

Oradan Akşehir'e. Öğleden sonra 2.20'de muvâsalat. İstasyon Caddesi üzerinde doktor...nın hânesini ihzâr etmişler. Çok rahattır banyo vesâire yaptırmışlar.

Gelir gelmez soyundum. Yattım. Biraz sonra kalktım. Bisküvi yedim. Doktor geldi muâyene etti. Fiyevri hafiftir. Nabız iyidir.

15 Mart Çarşamba "9"

İyiyim. Banyo aldım. İsmet Paşa'nın karargâhına gittim. Beraber geldik. Yemek yedik. İbnürreşid'in vekili diye gelmekte olan zâtı gördüm. Şüphelidir. Bir dişim ağrıyordu çıkarttım, akşam yemeğini İsmet Paşa ile beraber yedik.

Saat 1.30'a kadar meşgul oldum. Doktor Hilmi Bey'le

16 Mart Perşembe mühim bir şey yok.

17 Mart cuma "11" (Ek. 12)

Evin tertîbâtı ile iştigal ettim saat 3'e kadar. Yemek. Bu esnâda İsmet Paşa Konya Valisi ile geldi. Beklediler saat 4'e kadar konuştuk sonra tayyare bölüğünü teftîş Fazıl Bey ve diğer bir pilot uçtu. Fransızlardan alınan 14 tayyare Adana'ya gelmişti. Havası rüzgârlı ve soğuk, iki tayyare uçurmak istedik. Motorları işletmek güç oldu. Biri uçabildi.

Karargâha avdet. Saat 08.00'e kadar yalnız kaldım. Mustafa Abdülhâlık Bey geldi. Hafıza Kur'an okuttuk. İsmet Paşa'da geldi. Yemekten sonra gittiler. Ben de yattım, saat 11.00. Çok fırtına vardı. Bugün çok limonata bağırsaklarımı ağrıttı rahatsızım."

18 Mart'a ait notlarda denetleme ve devletle ilgililerin dışında hastalığının yakınmaları vardır (Ek: 12)

18 Mart Cumartesi "12"

Daha iyi kalktım fakat yine bağırsaklarımda bir gayr-i tabiîlik var. Hava rüzgârlıdır. Banyo almışım. Yatakta biraz kitap okuduktan sonra hazırlandım. Çalışma odasına geçtim. Kitap okudum. Kaput için terzi ile meşgul oldum. Doktor Hûlusi Bey rejimi izâh etti. Mustafa Abdülhalik Bey berâyı veda (vedalaşmak için) geldi. Kendisi ile saat 9'da kadar bazı idârî husûsâtı (konuları) müzâkere ettim. Yemekte İsmet Paşa geldi, Ankara ile Mahmut Paşa hakkında muhâbere (görüşme).

İstanbul ve Avrupa gazeteleri geldi. Akşam rapor ve son ordu emrini bir erkân-ı harb zâbiti îzâh etti.

Saat 1.30'da İsmet Paşa gitti saat 2'ye kadar meşgul oldum yattım.

19 Mart Pazar "13" (Ek 13)

İlâca başladım. 15 gün alacağım. Sırrı Bey, Hasan Bey mes'eleleri,

20 Mart Pazartesi "14" (Ek 13)

Müdâfaa-i hukuk hey'et-i, İhsan, Fahreddin Paşalar' geldi.

İhsan Paşa şikâyet etti. Haksızdır. Açık konuştum. Otomobille gezdim. İsmet Paşa'ya gittim. Beraber bize geldik. Fahrettin Paşa ve Erkân-ı Harbi'ni yemeye davet etmiştim. Hafıza Kur'an okuttuk.

21 Mart, Salı (15)

22 Mart, Çarşamba (16)

Medreseyi, mektepleri dolaştım. Geç vakit Kazak Köyüne gittik. Karanlıkta döndük. Bataklığa saplandık. Avdetde rahatsız idim."

"23 Mart Perşembe (17)

Rahatsızım. Antalya mebusları Mustafa ve Tahsin Beyler geldi. Doktor geldi. Aspirin verdi.

Akşam çok muzdarip oldum" notları vardır.

24 Mart Cuma (18) (Ek: 14)

Mütareke teklifini Celâl Bey bildirdi. Cuma namazında hafız Ulucami'de mevlüt okudu. Ondan sonra gece yarısından sonra saat 05.00'e kadar Ankara'da Hey'et-i Vekile ile muhabere ettim. Mütâlaamı yazdım. Verilecek cevap hakkında bir şekil bildirdim. Onların mübelâ (bildiriler)

notadaki maddelerin bir kısmını kabul ve bir kısmını tâdil ile iktifa etmek istiyoruz. Anlaşamadık. Onlar Biçer'de ben Sivrihisar'da mülâkat teklif ettim. Fakat Cumartesi Mecliste tarafeyn (taraflar) mütâlaatını beyan ederek, Meclisin de nokta-i nazârımızı almak şartıyla saat 04.00'ten sonra yattım. Muzdarip oldum saat 07.30'da kalktım."

"25 Mart Cumartesi (19)

Banyo biraz rahat ettirdi." Burada sözü edilen mütareke 1922 yılında İngilizlerin teklif ettiği mütarekedir. Büyük Taarruz öncesi olduğu için pek önemsenmemekle beraber yine de ciddi bir uğraş, olarak ele alınmıştır.

"Ağustosta mevzubahis ettiler ve 08.10'da Ankara'dan hareket ettiler."

"26 Mart Pazar (20)

Gece yine muzdarip oldum uyandım. Tekrar yattım. Sabah banyo teskin etti. Saat 04.00'te Akşehir'den trenle hareket, Rus ateşemiliteriyle istasyonda görüştüm.

Trende İsmet Paşa ile de memleketin atisi, maârifi, iktisâdi ihyâsı (kalkınması) hakkında görüştük. Ordu ve Teftiş Hey'eti hakkında müdâvele-i efkâr (karşılıklı görüşme)."

"Not: (Hey'et-i Vekile şu anlarında)

1. Mütâreke meselesi.
2. Maârif, mualimler, kurs
3. Medreseler
4. Nevahi (yasak şeyler) kanununun çıkarılması ve tatbiki.
5. Maaş

Çay'da İhsan Paşa, Fahrettin, Emin Beylerle, Bolvadin'de Şevki Paşa, Kemâlettin Beylerle (Yusuf Bey de hazır) Aziziye'de Selahattin Paşa ile mütarekeye dair küçük konferanslar yaptık, hem cümlesi hemfikirdir. Bizimle.

Yolda 41'inci Fırka'nın Hücum Taburu'na bir tatbikat yaptırdım. Otomobilimiz kırıldı. Diğerine bindik. Saat 8'de Sivrihisar'a muvasalat (varış).

Hey'et-i Vekile, ahâli, asker tarafından istikbâl, Yemekten sonra saat 05.00'e kadar müzakere. Bilahare izah edemediğim nokta-i nazârı (görüşleri) kabul ettiler. Tespit ettik. Yusuf Kemâl Bey'den gelmekte olduğum ve intizâra âit telgrafı aldım. Hey'et-i Vekile yarın avdet edemeyecek, Meclis'e müzakeremiz netâyicinin bildirdik."

Bu arada Sovyetler Birliği ile yakın ilişkiler olduğunu, fakat Sovyetlerin bir oyalama içinde olduklarını da aşağıda notlarda görmekteyiz.

27 Mart Pazartesi "21"

"Not:

1. Kronze gideli bir şey verilmemiştir.

- 11 vagon fişek teslim ettik. Diyorlar?
- Bir radyo verdik. Almadık.
- Bir fişek fabrikası da Batum'da, bazı alât ve edevâtı henüz Moskova'da. Ancak onlarla ve bilistifâde bir hale gelir.
- Geçen seneden bakiye para (3,5 altın ruble Tiflis'e geldi diyorlar. Halbuki bu 4,5 milyon lira)
- 338 senesi için 10 milyon ruble verecekler!
- Top

Öğleden sonra saat 06.00'da Hey'et-i Vekile hareket. Akşam saat 08.00'de Aralof ile Abilof

geldiler. Ciddi bir şey görüşmedik. Yemekten sonra ayrıldık."

"28 Mart Salı "22"

Sefirlerle beraber Akşehir'e. Yolda yol boyunca 1,41'inci fırka kıtaâtını, 16'ıncı fırka toplu gördük. Küçük tatbikatlar alaylara.

2'inci Ordu karargâhında bir kahve, 1'inci Ordu karargâhında çay, trenle Akşehir'e, yemek. Ayrıldık.

29 Mart, Çarşamba "23"

Öğle yemeğinde buluştuk. Mütareke meselesi üzerine müzâkere. Akşam yemeğinde gelmek üzere gittiler."

"30 Mart, Perşembe "24"

Otomobille çay ve yemek, sünnet çocuklarının ziyaret. 1'inci Kolordu'nun muayene mahalline. Kolordu ve fırka kumandanlarına "Bir senede iki zafer."

Muayeneden sonra resmî geçit. Eğlence, akşam tiyatro."

"31 Mart, Cuma "25"

Trenle Akşehir'e avdet. Bizde yemek. Akşam yemeğini İsmet Paşa'da, badehu İsmet Paşa'nın bürosunda. Sefirler Kâzım Paşa 2'inci nota üzerinde münakaşa.

Sefirler:

1. Ermenistan kendini müdafaa edecek.
2. Belki Kafkas federasyonu ve Rusya.
3. Boğazlar hakkında Gürcistan, Moskova, Ukranya, Comun.
4. Kendi himayelerinde bir hükümdara kalır.

Türkiye'yi kime karşı kullanacaklar. Bu nuk'âtı (noktaları) temin edecekler."

"Nisan 38 Cumartesi (26)" başlığı altında 11. maddeden oluşan kısa notların tatbikat sonrası yapılacak olan değerlendirme konuşmasındaki konu başlıkları olduğu anlaşılmaktadır. Defter bu notlarla bitirilmiştir.

Nisan 38 Cumartesi (26):

1. Selâmlamak.
2. Ordumuzun millet ve memlekete ifâ etmiş olduğu hizmet.
3. Edeceği hizmet mühimdir.
4. Bütün millet orduya emanet.
5. Davâmız nedir.
6. Düşmanlarımız.
7. Ordunun içinde bulunduğu müşkilât (zorluklar).
8. Orduda samimiyet ve itimâd-ı mütekabil (karşılıklı güven),

tesânüdü tam (tam beraberlik).

9. Ordu ilâ, mahv, ihyâ (ordudan, yokolmak veya yaşamak).
10. Ordumuz mukaddes mücahede (kutsal görev) yapıyor.

İstikbâlde en şerefli insanları ordumuz mensubini olacaktır.

11. Fedakârlığınızın devam edeceğinden eminim.

DEFTER 20: Bir önceki defterin devamıdır. Bu deftere Konya ve çevresindeki denetlemelerle başlanılmış, süvari harekâtına ait bilgiler verilmiş, Konya'da, dinsel ve askerî önemli yerlerin görülmesi ve denetlenmesi anlatılarak, Nisan 338 tarihindeki olaylar aktarılmış, süvari teşkilatının

özellikleri anlatılmıştır.

Nisan Cumartesi 38 “1922” “26”

Not: Yeni vesâitin, yeni ta’biye kavâidinin isti’mâl (yeni yerleşim kurallarının kullanışı) ve tatbîkinden dolayı, süvârinin muhârebeye süret-i iştirâki dûçârı (katılımdaki aldığı durum) ta’dîl olmuştur (değişmiştir). Fakat der-uhde ettiği (yüklendiği) vazîfenin tabiatı değişmiş addolunamaz. - Pek kuvvetli ateş vâsıtalarını her memleketden fazla olması kâfi, sür’atle manevraya büyük kabiliyyet kudreti, süvârinin en mütebâriz hassalarıdır (önemli özelliğidir).

- Süvârinin teşkîlâtı, onu betâete düçâr (belli bir yerde kalma) etmeden kendisine ateş kuvvetini veriyor.

Sür’at ve kabiliyyet-i hareket mahfûz kalabilir.

- Otomatiklerin zaim ve ihlakiyle (veriliş ve dağıtımıyla), piyade de olduğu gibi süvâride de azamî ateş te’sîri elde edebilmiştir. Büyük süvâri cüz-i tâmmlarının kuvvetli topçuları

- Süvari tabyası; “Hareket kabiliyyeti” ve “ateş kuvveti”ne müstenîd olmalıdır (dayanmalıdır).

- Şiddet, azim, cür’et, fedâkârlık gibi meziyyetlerini muhâfaza ve idâme her zamandan ziyâde mühim ve lâzımdır.

- Muhârebenin cereyânı esnâsında -nâgehânî (ansızın) vaz’iyyetleri karşı koymak, diğer sınıfların her tarafta dâima bitmez tükenmez bir ihtiyatını teşkîl...

Süvâri ta’lîm ve terbiyesinde hâkim olacak nokta-i nazarlar, yukarıdakilerdir.

- Süvâri muhârebeden evvel bir vâsıta-i müdâfaa, muhârebeden sonra bir vâsıta-i taarruzdur:

- Ateş, süvâri muhârebesinin belli başlı ve kat’i bir nişânesidir (göstergesidir).

Eski zamanda, netîce-i kat’iyye-i müsâdeme (çatışmanın kesin sonucu) müşkül ve mevzi’-i manevralarda aranıyordu. Bugün kuvvet ateştedir.

Süvari kolordusu Ilgın’da teftîş.

Akşam Konya’ya muvâsalat saat 7.30’da parlak tezâhürât.

Askeri müessesât (Askeri Kurumlar) :

1. İ’dâdî-î askerî (Askeri liseler)
2. İmâlât-ı harbiyye (Savaş gereçlerinin yapımı)
3. Otomobil parkı ve şoför mektebi
4. Nalbant mektebi ve nal mıh i’mâlâthânesi
5. Askerî debbâğhâneler
6. Sanâyi takımları
7. Askerî ve Hilâl-i ahmer (Kızılay) hastahâneleri
8. Araba imâlâthânesi “resm-i güşâd-ı der-dest” (Açılması hemen düşünülen)
9. Güherçile fabrikası.

Mülkî müessesât:

1. Mekteb-i sultânî (Normal liseler)
2. Dâr-ül-muallimîn (Kız öğretmen okulları)
3. Dâr-ül muallimât (Erkek öğretmen okulları)
4. Mekteb-i sanâyi (Sanat okulu)
5. Da-rül-i’tâm (Aşevleri)
6. Konya Hilâl-i ahmeri (Konya Kızılayı)

7. Konya hanımlar Hilâl-i ahmeri
8. Adana Hilâl-i ahmeri
Belediye dâiresi: Depo Kıtâatı Müfettişliği
Makam-ı hükûmet
Ahz-ı asker hey'eti riyâseti (Asker Alma Kurulu Başkanlığı)
Garbî Anadolu Menzil Müfettişliği
Demiryollar Müdüriyyet-i Umûmiliği (Genelmüdürlüğü)
Müdâfaa-i hukuk
Ziyâret mahalleri:
1. Mevlâna Celâleddin Rumî
2. Sultan Alâattin Selçukî
3. Sâhib-i ata Selçuk âsârı
4. İnce Minare
5. Karatay Medresesi

"2 Nisan, 38 (27) Pazar" tarihiyle başlayan ve defterin 28'inci sayfasına Atatürk, Türk toplumunun sosyal yapısı ve zenaatçılar hakkında görüşlerini uzun uzun yazmıştır.

"Bugün öğle yemeğine kadar istirahat, sonra devâîr-i resmîyye ve müessesâtın (resmi kurum ve kuruluşların) ziyâreti.

Türk milletinin menşe-i aslisinde (kökeninde) ve aktâr-ı cihâna (dünyanın dört köşesine) şâmil harekât (egemen oluş) ve faaliyet devrelerindeki hâl ve yaşayışları tetkik olunursa, görülür ki milletimizin hayât-ı âdiye (normal yaşam) ve içtimâiyesiyle (sosyal yapısında) askerlik sanatı mümteziç (uyumlu) bir halde bulunmuştur.

Millet bu sanatın bütün icâbâtını (gereğini) hayat ve âmâlinin icâbâtı (tüm işlerinin gereği) telâkki ederek tabii bir surette icra ederdi.

Denilebilir ki milletin içtimâi hey'eti ordu heyeti halinde idi.

Şüphe edilmez ki bu ordunun her türlü levazımâtı, teçhizâtı, nalı, mıhı, yine bu ordunun bu heyetle, efrâdı eliyle, emeği ile yapılırdı. Elbette, ecnebi fabrikalarına, ecnebi sanatkârlarına sipariş edilmezdi. İşte her ihtiyâcı kendi maharet ve sanatıyladır ki temin edilebilen bu Türk orduları bütün Avrupa'yı şarktan garbe kadar istilâ eylemişlerdir.

Fakat Osmanlı Türkleri, İstanbul'u, Rumeli'yi fethettikten sonra, kendilerini içtimâi ve askerî hayatın ihtiyaç ve levazımâtını bizzat temin ile, iştigalden müstâğni (uğraşmak gereği duymama) olduklarını kâbul ettiler. Bu husus içli dışlı temasa geldikleri anâsır-ı ecnebiyyetinin eyâdi-i sanatına (yabancı unsurların sanat ellerine) terk ettiler.

Onlar yalnız uzun seferlerinin mesahâ ve mesafesini iftihar, vasi muharebe meydanlarının lâyemut (geniş savaş alanlarının ulaşılmaz) kahramanlığı şerefini istihsâl-i medâr-ı fahr (elde edilmesi gereken övünç) bilirlerdi.

Onlar için bu kahramanlık sanatından başka sanat yoktu. Veyahut başka sanatla iştigâli haysiyetlerine münâfi (uygun) görürlerdi.

Hafızamda aldanmıyorsam, Belgrat üzerinden Viyana'ya yürüyen bir Osmanlı ordusunu başında bulunan Sultan Süleymân-ı Kânûni'nin atının nalı düşmüştür. Nalbant bulmak bir mesele-i mühimme (önemli sorun) teşkil etti.

Nihayet efrâd (askerler) arasında nalbantlıktan anlar birisi bulundu. Pâdişâhın atını nalladı. Fakat,

pâdişâh bu hadiseden, ordu-yu hümâyunları içinde bir nalbantın bulunduğundan meyus ve müteessir olmuştur. Pâdişâh bu gibi sanatların orduya girmesini, ordunun selabetini mubil olacağı zehabında idi. (Onurunu zedeleyip, zayıflatıcı inancında idi).

İşte bu zihniyetin hâkimiyet-i şâhâne ve şâmilesindedir ki (uygulama ve kapsamındandır ki), binnetice Osmanlı ordusunu iğneden ipliğe kadar, nalından mıhına kadar her türlü ihtiyacâtını teminde câhil ve âciz bir halde bırakmıştı.

Bütün ihtiyacâtının temini için milleti ecnebilere haraçgüzar eyledi (yabancılara bağımlı kıldı). Bu zihniyetle sanatın lüzumu, sanatkârlığın ehemmiyet ve şerefi takdir olunamazdı.

Efendiler bu zihniyetin ne kadar yanlış ne kadar hatırnâk (akıldan uzak) olduğunu asırların verdiği acı tecrübe ile ve bilhassa bugün içinde bulunduğumuz şerâitin derece-i müşkilâtıyla (şartların zorluğu oranında) anlamış, acısını hissetmemiş bir ferd-i millet kalmamıştır.

Efendiler, hiç şüphe ve tereddüt etmemeliyiz ki memleketimizin feyyâz topraklarından, namütenâhi hazâînînden (hazinelerinden), mütenevi (çeşitli) ve zengin menâbîsînden (kaynaklarından) kimseye muhtaç olmaksızın hakkıyla istifâde edebilmek için ve milletimizi mesud ve müreffeh (mutluluk ve bolluk)...

Ordumuzu ihtiyaçtan müstağni (arınmış) ve kavi (güçlü) yaşatabilmek için sanat elzemdir.

Sanatın en basiti, en şereflisidir. Kunduracı, terzi, marangoz, saraç, demirci, nalbant hayat-ı içtimâîyemizde, hayât-ı askerîyyemizde hürmet ve hâysîyet mevkiîne elyâk (layık) sanatkârlardır.

Bugün bir sanat mektebinin küşâdında (açılışında) hazır bulunduğumuzdan cidden bahtiyârım.

Bu müessesenin vücuda getirilmesine himmet edenlere hassaten teşekkür ve onları büyük takdirât ile tebrik ederim" şeklinde yazılmış olan ve Konya'daki bir sanat okulunun açılışında söylendiği anlaşılan bir söylevin karalamaları olan bu metinden sonra:

"Mühim ve taraftâr gazetelere doğrudan doğruya mâlûmdur" diye bir not yazılmıştır.

24 numaralı sayfa boş bırakılmış, karşı sayfa ve 23'inci sayfa "Halim Paşa ve ailesiyle" ilgili notlarla doldurulmuştur.

Not:

1. Halim Paşa bizim tarafta arâzî hudûdu şimâlinde bir melce
(yer)
2. Bazı kabâil (kabileler) Faysal'a iltihâk etmeye mecbûr olurlar.
3. Hudûd üzerindeki kabâile iyi idâre edecek bir adam
- Şahsî -
4.
1. İngilizler emlâk ve arâzîsini gasp etmişler. Tekrar para ile
satın aldırmak istiyorlar.
Bu şerâit dâhilinde Seyyidin avdetine imkân yok.
2. Evlâd ü ayâlini Adana vilâyetine kadar naklettirmek.
Cümlesi "100"
5. Adana vilâyetinde arâzi, 3 hâne Şeyh Zevi, Yaver Salih
Efendi.
7. Seyyid Adana'ya gelmek istiyor. Evvelâ kendi Adana'ya
gelecek sonra biraderlerinden birini celb-i müzâkere
(görüşmeye çağırma) ba'dehû (sonra) karar verecek.

8. Ailesini himâyemizde bıraktıktan sonra Hicaz'a seyâhat
etmek arzûsundadır.
1. Sekiz ay evvel ailesine para gönderilecekti gitmemiş.
2. Bir binek, bir yük otomobili Elcezire Cephesi emrinde varsa
Haleb'e gönderip ta'mir ettirin.
11 Nisan 38 (11 Nisan 1922)
tarihli notun altında
"Ilgın'a hareket süvâri manevrâlarında bulunmak" yazılmış, 12 Nisan 38 tarihinin altına ve diğer sayfalara bu süvâri tatbikâtında mavi ve kırmızı kuvvetlere ait bilgilerle eleştirilere ilişkin notlar tutulmuştur. (Buraya alınmadı)

18'inci sayfada sonuçlanan bu notların karşı sayfasında İngilizlerin barış teklifleri üzerine karşılıklı gönderilen notalarla ilgili Mustafa Kemal'in görüşlerini yansıtan ve büyük bir olasılıkla Meclis'te yapacağı konuşmayı kapsayan bir uzun açıklama yazısı vardır.

Bu yazılardan önceki kısa not şöyledir:
1. Yemekten sonra Meclis'e gideceğim.
2. Aralof ile mülâkat.
3. Müdâfaa-i hukûk hey'et-i idâre
4. Harp encümeni.
5. Petit par
6. İhsan Ali, Yunus Nadi, Hasan Fehmi, Reşad Bey, Saruhanlı Celâl Bey.
"Muhterem Arkadaşlarım.
Cümlenizi iştiyâk ve muhabbetle selâmlarım.

İtilâf Devletleri'nin, ordumuzun uzun müddet kontrol altına alınmasını müstelzim (gerektiren) şartları ihtiva eden tâtil-i muhâsemât ve mütârekeye (çatışmaya ara ve silah bırakışımına) âit ilk teklifler ile ordumuzun keyfiyet ve ehemmiyetini tebdil (değiştirme) ve temdit (uzatma) suretiyle milletimizden müdafâ-i memleket ve mevcudiyet hak ve imkânını selb eden (engelleme) hususâtı dahi ihtiva eden (içeren) sulh şartlarına âit fikri notalarına Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti cânibinden (yönünden) verilen cevaba bu defa İtilâf Devletleri tarafından üçüncü bir nota ile mukabele edilmiş olduğu malûmunuzdur. Bu nota ile devletler teklifler muhteviyâtı (içeriği) da Anadolu'nun tahliyesi şartı esâsı ile tev'em şerait (belirlenen koşullar) dâiresinde mütâreke ve sulh müzâkerâtına mubaşerete müheyyâ (görüşmeye hazır) olduğuma dâir Hükûmet-i Celilenizin vermiş olduğu cevap İtilâf Devletleri'nin üçüncü bir notası ile karşılaşmıştır.

Bu nota ile İtilâf Devletlerini tahliyeyi tâlik (geriye bırakma) ile muhasamâtın (çatışmanın) tatilini kaviyyen (sağlam) temenni ve mukâddemât-ı sulhiye şerâîtini (barışa geçiş koşullarını) kararlaştırmak fırsatların müzakere ediyorlar.

Şayân-ı dikkattir ki, İtilâf Devletleri; birinci ve ikinci notalarında Paris içtimâının Asya-ı Suğrâ'nın (Küçük Asya'nın) tahli-yesi maksâd-ı aslisine müstenit (dayalı) olduğunu ve ikinci notlarında mütâreke teklifinin Yunan kuvvetleri tarafından Asya-ı Suğrâ'nın suret-i muslihânede tahliyesini (sağlıklı biçimde) ve bu havâlinin mecmuû (tümü) üzerinde Türk hâkimiyetinin iâde-i tesisini temin etmek niyet-i sarîhesiyle (açık niyetle) yapıldığı ve bunların bilâ mehil mevki-i icraya vâzının (hemen uygulamaya koyma açıklamasının) mümkün bulunduğunu kat'i bir lisanla ifâde eylemiş oldukları halde, son notalarında şerâît-i sulhiyenin hey'et-i mecmuâsının (barış şartlarının tümünün) kabulünü

müteâkip ve bazı şürût ile (koşullarla) ancak tahliye lüzum olanabileceği beyan ediyorlar.

B u şıkkı, mantıkî tefsire girişmeyeceğim. Mevzuû bahis olan sulhun ve buna dâir İtilâf Devletleri'nin ikinci notalarının da baştan başa muhteviyâtını teşkil eden şartlarının Yunanistan ile asla alâkası olmadığı da izahtan müstağnidir (açıklamadan uzaktır).

İtilâf Devletleri ile Türkiye arasında hallolunacak mesâil (konular) olduğu malumdur. Yunanistan ilk ve son talebimizin mukaddes topraklarımızı ve milletimizi tahripten, halkımızı katli ve ızrardan bir an evvel men etmek hususunun lâyık olduğu mertebe ehemmiyet vermeye mecburuz.

Şimdilik mutalâatda bulunmayacağım. İşte devletlerin bu son notası üzerine ordunun nokta-i nazârını Hükûmet-i Celilesi'ne izah etmek üzere birkaç gün için cepheden ayrılıp geldim.

Hey'et-i Vekile ile müdâvele-i efkârdan (karşılıklı görüşmeden) sonra lüzum hasıl olursa Heyet-i Celileniz'le görüşeceğim.

Arkadaşlar birbuçuk ay oldu. Cephede meşgulum. Ordularımızı ahvâl-i dâhiliyesiyle teftiş ettim. Düşman vaziyetini yakından tetkik eyledim.

Ordularımızı teftiş ettim. En büyük kumandandan neferlerine kadar bütün ordularımızın Hey'et-i Celilenize olan itimât ve mecburiyetini hürmetkâr selâmları ile beraber arz etmekle bahtiyârım.

Arkadaşlar!

Tamamen emniyet buyurabilirsiniz ki ordu, bir neferi müstesna olmamak şartı ile mukaddes davâmızı bütün şümulu ile anlamıştır.

Türkiye'nin dostlarını ve düşmanlarını en tabii ve nezih hislerle tamamen anlamıştır.

Ne için muharebe ettiğini ve ne zamana kadar muharebe etmenin zarûrî olduğunu tamamen takdir etmiştir.

Türkiye Devleti'nin, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti'nin İstiklâl-i tammını teminden ibâret lâ-yetegayyer gayeye hasr-ü mevcudiyet eden (bu tek amaca yönelik davranış içinde olan) ordularımızın her kahraman ferdi müdafaa ettiği dâvânın kutsiyetinden mülhem (esinlenerek) bir maneviyatla mesut, şen şatırdır.

Efendiler, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin elim şerâit dâhilinde vücuda getirmeye muvaffak olduğu ordusu, filvâki Viyana surlarına dayanan eski Osmanlı ordusu değildir. Fakat hâiz olduğu mezkûre-i âlîye ve insânîye (büyük ve yüce özellikler) itibâriyle büsbütün başka kıymet ve meziyette bir çelik kitlesidir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Ordusu istilâlar yapmak, saltanatlar devirmek veya saltanatları kurmak için şunun bunun âlet-i ihtirâsâtı (ihtiras aracı) olmaktan münezzehtir (uzaktır).

Müstakil ve insanca yaşamaktan başka gâyesi olmayan milletin, aynı mefkûre ile mütehassıs ve yalnız onun emrine sadık öz evlâtlarından mürekkep muhterem ve kâvi bir heyettir.

Arkadaşlar, yakından temas tetkikâtına müsteniden (incelemeye dayanarak) arz ederim ki, ordumuzun kudreti, ahvâl-i dâhiliyesi (iç durumu), yüksek ahlâkı ve maneviyâtı her türlü mesailihi - sükûnetle mütalâa ederek amâl-i hakikâ-i milliye dâiresinde (milletin gerçek çıkarları doğrultusunda) intâç etmemizi mütekeffildir-" şeklinde yazılan bu konuşma metninden sonra 11'inci sayfanın karşısına:

"1. Arkadaşlarının orduyu teşrifleri.

2. Ciddiyet niyetlerini anlamak" yazılmış, altına devamla:

"Not: Mühim

1. 20-21 Cuma saat 11.00'dan itibaren Ankara-Trabzon-Batum, Tiflis emrim yerinde verilecektir.

Bütün telgrafçılar makine başında muhabereye hazır.

2. Aralof'a telgrafımızı bu gece Trabzon'dan verecekler ve oradan aldığımızı bana bildirecekler.

Not:

1. Trabzon.
2. Erzurum.
3. Kars.
4. Artvin

- Mesâili (konuları) arkadaşça halletsinler.
- Kâzım Paşa

Not: Şeyh Sunusi'nin halifesi

Not: 1. Nihad Paşa'nın

2. Tahsin Bey görüşmek

- Tiflis mümessili

1. Fethi Polis "Murat Bey"

Notu düşülmüş olan defterin 9'uncu sayfasından, 1'inci sayfasına kadarı boş bırakılmıştır.

DEFTER 21: Genelinde 1905 yılında Portsait limanından İstanbul'a dönüşüne ait notların tutulduğu bu defter de bir cep defteri büyüklüğündedir.

Çok çeşitli olayların yazıldığı defterde askerliğe ilişkin görüşler vardır. Milli Mücadele daha başlamamışken, bir Osmanlı subayı olarak Mustafa Kemal'in bu konuda ne düşündüğünün, O'nun kaleminden yazıldığı defter, eski yazı ile ve oldukça önemlidir.

Defterin ikinci sayfasındaki; "22 Kasım 321 (1905) Pazartesi" başlığının altında:

"Saat: 11.00 Gündüz Portsait'ten hareket,

Saat: 03.00 İskenderye'ye muvasalat (varış),

Saat: 11.00 İskenderiye'den hareket,

Saat: 05.00 Cuma Pire'ye muvasalat

Saat: 05.00'de Pire'den hareket" notları ile seyahat plânın çıkardığı anlaşılmaktadır.

Çete veya şehir eşkiyâlarına; yani yurtiçi bölücü gruplara karşı uygulanması gerekli harekâtın detaylarının anlatıldığı bir bölümde; gece ve gündüz yürüyüşleri, krokiler, çetelerin bulunduğu köyün işgal plânları, ev arama yöntemleri gibi askerî konulara değinilmiştir. Şehir içi operasyonlar ve gerilla tipi çatışmaların 1905'lerde Mustafa Kemal tarafından düşünülmüş olması ilginçtir.

Ayrıca bu defterde Tevfik Fikret'in "Sis" şiiride yazılıdır. Bu defterin hem ilginç, hem de Atatürk'ün inanç, zevk, kültür ve kişiliğini yansıtması yönüyle de, diğer defterler içinde ayrı bir yer taşımaktadır. Notların biribirini izlememekte oluşu yönüyle de, defterin, düzenli; tarih sırasıyla ve her gün özen ile tutulmadığını göstermektedir. Bu defterde başlı başına ve tek olarak inceleme konusu yapılmalıdır.

DEFTER 22: Atatürk'e ait birçok yerde ve sayıda bulunan, çeşitli zamanlarda değerlendirilmiş ve tanıtılmış. "Lisan Çalışmaları"nın yapıldığı defterlerin bir benzeridir. Fransızca çalışmaların yapıldığı, kelimelerin ve karşılıklarının düzenli olarak tutulduğu bu defterde, okul defteri büyüklüğünde bir dosya kabı içinde 7 yaprak halinde küçük kâğıtlardan ibaret, daha çok bir sözlük görünümü içindedir.

7 yapraklı bölümü yazılmış olana defter de Fransızca kelimeler Latin harfleri ile, karşılıkları ise eski yazı ile yazılmıştır.

DEFTER 23: Kaymakam İbrahim Bey'in oğlu Kemalettin Efendi'nin anı defteri olarak tuttuğu bu defter, kaliteli kâğıttan ve oldukça gösterişli bir anı defteridir. Okul defteri boyutunda eski yazı ile tutulmuş bu özenli defterde Atatürk'ün Kemalettin Efendi'nin kendisine yazılmış bir sayfalık yazısı vardır. "Defter-i hatırâtıma yazı lütuf buyuracaklardan bir rica" başlığı ile başlanılan defterde:

"Herkese yalnız bir sahife tahsis olunmuştur. Defterin soluna tesadüf eden sahifelere mürekkeple yazılması, ilâve olunmaması musterhamdır."

22 Teşrinevvel 337

20 Seferilhayır 1340

Mehmet Kemalettin"

Önsözünden ve çeşitli kimselerin yazılarından sonra Atatürk'ün el yazısı ile yazıdığı defter sayfasında, Atatürk'ün:

"Oğlum Kemalettin,

Babanın hâluk bir insan, temiz bir asker olduğunun öğrendim.

Seni fotoğrafından mütalaâ etmekle, fikir istihracına (yürütmeye) kalkışmayacağım. Babanın verdiği nasihâtlar kıymetlidir.

Ben yalnız şunu ilâve edeceğim: Hâtırât defterini, başkalarının yazıları ile doldurmaya heves etmekten ise, hayat defterini kendi faâliyet ve fazilet eserlerinle doldurmaya bak.

Gazi Mustafa Kemal"

yazısıyla birlikte İsmet İnönü'nün de yazısı vardır:

"Kemalettin, Evlâdım.

Mefkure sahibi,

Doğru

Çalışkan ve sıhhatli ol. İyi Türk olabilmenin hayat mücâdelesinde muzaffer olmanın esrarı bunlardır. 11 Eylül 39

İsmet"

Hangi amaçla Atatürk'ün defterleri arasına girdiği; Atatürk'ün özellikle mi alıkoyduğu yoksa sonradan Atatürk'e ait dokümanların toplandığı bir sırada mı bu defterlerin arasına konduğuna ilişkin bir açıklama yoktur. Ancak ikinci sanının kuvvetli olduğu ağırlıktadır. Tıpkı Defter 14 gibi.

DEFTER 24: Büyük boy kâğıtlardan oluşturulmuş bir dosya görünümündedir. Atatürk eliyle Harp Akademisi yıllarında hazırlanan bir çalışma veya konferans olarak hazırlanmış bu etüt de, subayların arazide yetiştirilmesini amaçlayan bir açıklama ve tatbikat dosyası şeklindedir.

Defterde kullanılan eski yazının çok dikkatli ve özenli oluşu, bu kanıyı kuvvetlendirmektedir.

Çok detaylı bir plân ve kadro tatbikatı konusunun anlatıldığı notlarda, üzerindeki önsöz durumundaki açıklamadan; "Beşinci Selânik Kolordu ve Erkân-ı Harbiyesi Birinci Şubesi İkinci Kısıma Memur Kolağası Mustafa Kemal" tarafından hazırlandığı ve bu ibare ile diğer sayfalara atılan imzaların Mustafa Kemal'e ait olduğu belirlenmektedir. Tarih ise 21 Mayıs 1327 Cuma'dır.

Bu defterde yazılı olanların bir bölümü aynı yıl (1911) Selânik Askeri Matbaası'nda "Tabiye Tatbikat Seyahatı" adıyla bastırılmıştır.

Kırmızı ve siyah mürekkeple yazılmış bu notların; hem o dönemin askerî plân ve tatbikatları hakkında bilgi vermesi, hem de bugüne ve geleceğe ışık tutarak, bu konuda çalışacaklara örnek eser olması yönüyle askerî literatürde ayrı bir değeri vardır.

dipnotlar

1 Şükrü Tezer; Atatürk'ün Hatıra Defteri, Ankara, TTK Yayınevi, 1972.

— Utkan Kocatürk; Atatürk Üzerine Araştırmalar Atatürk'ün Hatıra Defterlerine Yazdıkları, Ankara, 1971.

— Afet İnan; M. Kemal Atatürk'ten Yazdıklarım, 1000 Temel Eser, Ankara, 1971.

— Afet İnan; Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler, Ankara, İş Bankası Yayını, 1959.

— Falih Rıfkı Atay; Atatürk'ün Hatıraları, 1914-1919, İş Bankası Yayını, Ankara, 1965.

2 Falih Rıfkı Atay; Çankaya, İstanbul, 1969.

3 Ruşen Eşref Ünaydın; Atatürk'ten Özdeyişler, Türkiye İş Bankası Yayını, Ankara, 1957, s. 17.

4 Selanik'ten geleli üç ay oldu. Burada bulunuşumun ilk günlerinde yaşam düzeyimde bir çığır bulduğumu zannediyordum. Maddi ve manevi olarak etkisinde kaldığım duygularımı çözümlenmiş gibi görüyordum. Fakat ne yazık ki bugün bilmem kaç yüzüncü kez olmak üzere yine kalbimin bütün yakınma ve inlemelerini işitmekten dolayı gözlerim yaşlı. Her zaman ki gibi ve şu dakikada olduğu gibi...

5 Üç gün evvel tamamlayamadığım bütün duygulanışımın hangi oluşumlarla sonuçlandırılmasının gerekliliğini düşünüyorum.

Bütün varlığımı yokluyorum. Anlıyorum ki yaşamımda yakarış ve isteklerimin tek bir biçimde oluşmasının olanağı yoktur.

Fakat şunu anlıyorum ki, kalbim dönem dönem, her gün ve her dakika yeni bir duygulanışın oluşum alanı oluyor.

Bu sürekli artan düşünce ve duyguların tek sebebi duyularımın tam belirgin olmayan çırpınışlar içinde oluşudur.

Belirsiz... O kadar belirsiz ki...

Sağ iken oldum harap, yok oldum yeter.

M. Kemal

6 Bu dakika zihnimde hiçbir bulutlanma ortamı olduğunu kabul etmek istemiyorum. Zira işte şen ve neşeli bir haldeyim.

Şimdi şu değerlendirmeyi yapmak istiyorum ki; mutluluk neşelenmenin yardımı ile anlayışa bağlıdır.

Bu düşünce genel olmasa bile benim için izlenmesi gerekir. Çünkü bu düşünce felsefe olmadıkça hayatın son nefesini verinceye kadar bir an neşe ve mutluluk görmek olanaksızdır.

M. Kemal

7 Uzun bir zamandan beri kendisi ile tanışıp görüşmekten onur duyduğum bir kişinin ölümüyle ... savaş alanlarındaki kayıtsızlığını görmekle üzülüyordum. Bugün o sürekli yok oluşu bozan bir mektubun gelişi vicdan azabımı giderdi.

Bir mektup... Evet birkaç satırlık bir kağıt parçası. Fakat sevilen bir kalbin, sevdalı oluşu içeren bir ruhun akla gelişi, sonsuz bir değer taşımaktadır. Aynı yerde yaşadığım, duygu ve düşünce birliği içinde olduğum için, kendileri hakkında yürekten sevgi beslediğm arkadaşlarımla mümkün olduğu kadar çok, karşılıklı sevgi göstermeyi istediğim gibi, aradaki uzaklıklardan dolayı yüzlerini göremediğim ve sözlerini işitebilmek duygulanışından uzak kaldığım kardeşlerimle de her türlü engellerin zorlamaları ile sürekli karşılıklı görüşmek tek dileğimdir. Çünkü bence birlik ipi bir altın bağ değerindedir. M. Kemal

8 Napolyon yıldırımlardan oluşan bir ortamda dünyaya inmiş bir dahidir.

Hayatı top tüfek sesleri ile yankılanan bir kişi... Kanlı derelerin aktığı bir yerden ve şöhret

bulutlarına bütün bu düşmanların arasından geçip geldi.

Fakat ne yazık ki dünyada mutluluk çok kısa sürer.

Bu parlak dünyanın yine parlak bir güneşi olan o koca komutanın çevresindeki denizi kara bulutlarının müthiş darbeleri altında inleyen bir kara parçasında ömrünü tamamladığını görmek ne kadar üzücü bir durumdur.

9 Yukarıdaki notlarda bir zaman atlaması vardır. Çünkü Mustafa Kemal İstiklal Savaşı'nın en zor günlerini yaşamaktadır. Büyük bir olasılıkla not tutmaya vakti olamamıştır. Yazıdan anlaşılıyor ki savaşın galibi İzmir'dedir.

10 Libya Kralı Şeyh Sunusi.

İKİNCİ BÖLÜM - I. DEFTERLERİN İÇERİĞİ

Birinci bölümde ancak şekil ve yalnızca konuları hakkında bilgi verilen bu yirmi dört adet defter, içerik yönünden ele alındığında, defterlerde bir tekdüzelik olmadığını 24'ünün de aynı konuya ayrılmış bulunmadıklarını görmekteyiz.

Doğrudan kendisine ait olan defterler esas olarak ele alındığında, içerik bakımından çok çeşitlilik ile defterlerin çok yönlü amaçlar için tutulmuş olduğu çok belirgin bir biçimde ortaya çıkmaktadır.

Bir asker, mücadeleci, ihtilâlci, devrimci, devlet kurucusu, devlet adamı ve devlet başkanı sıfatlarını aşamalı olarak kullanan ve yaşayan; bir de bunlara ek olarak düşüncelerini bilinçle gerçekleştirme yön ve yöntemini bilen bir kişi olarak Atatürk'ü, bu çeşitlilik içinde, defterlerin içeriği arasında bulmak kolay olmamaktadır.

Elimizdeki defterlerin tutuluş tarihlerinin çok büyük zaman aralıklı ve aradaki yıllara ilişkin defterlerin hepsinin ise, bir bütün olarak aynı yerde ve elde bulunmayışı, incelenen defterlerde Atatürk'ü arayışımızı daha da zorlaştırmaktadır. Ama Atatürk'ün bu defterleri atmayarak, evinde ve eşyalarının arasında özenle saklaması şunu kanıtlamaktadır: Atatürk bu defterlere ve içeriğine önem vermiştir. Yani Atatürk bu defterlerde vardır.

İçindekilere önem verilmemiş olan bir defterin, yazarı tarafından saklanmasında bir anlam olmayacağı düşüncesi, bu defterlerle Atatürk arasındaki gerçek bağları kurmayı ve ilintiler yapmayı doğal kılacaktır. Kendisi önem verip sakladığına göre, bu defterlerin Atatürk'ün yanında da yeri vardır. Atatürk bunlarla ileri dönemlere mesaj vermeyi amaçlamıştır.

Atatürk'e ait elimizdeki defterlerde içerik yönünden bir genel toplama yapılacak olursa, genellikle askerî konuların ağırlıklı olduğu, buna ek olarak, tarih ve özellikle Türk Tarihi, Türk Dili üzerine düşüncelerin kaydedildiği ve yine Atatürk'ün kendisine özel olanların bir kısımında, günlük notların, anı kayıtlarının, çarpıcı ve etkilenilmiş bir olaya ait gözlemler ile anımsatma notlarını çokça bulmaktayız. Bunun yanı sıra, bunlara oranla kişisel notların defterlerde az yer tuttuğu görülmektedir.

Bu da şunu akla getirmektedir ki Atatürk; gerek küçük rütbeli bir subay ve gerekse general, Meclis Başkanı ve Cumhurbaşkanı iken hiçbir zaman kendisine, kişisel istek ve arzularına, duygularına ve gereksinmelerine yaşamında fazla yer ayırmamıştır. Bu bakımdan defterlerin içeriğinde kişisel konulara az yer ayrılmıştır. Yani çevresi ve ulusal amac ı daima ön plânda kalmış, ömrü boyunca bir ideale doğru yürüyüş ve düşünüş içinde olmuştur.

Kendisine ait olmayan defterlerde ise konu ancak bir inceleme, plân tatbikatı, bir başka birinin anıları şeklinde yazılara ayrılmıştır.

Atatürk'e ait defterlerin içeriğinde belirgin bir görünüm de; defterlerdeki ulusal veya askerî olay ve konuların açıklanışında diğer konulara oranla daha güçlü, daha bilinçli ve kararlı olarak konulara yaklaşımla yorumlanış, ustaca bir söyleyişin varlığıdır. Atatürk bu konulardaki defterlerinde daha bir öğretici; daha bir eğitici asker ve lider özelliklerini ortaya koymuş gibidir.

Kendi el yazısı ile kaydedilmiş defterlerdeki kendini ve toplumu ilgilendiren çok çeşitli konulara yaklaşımlarına bakıldığında, Atatürk'ün, kendine özgü; bildiği konulardaki derinlemesine bilgeliği; tam olarak bilmediği alanlarda ise, araştırıcı bir yöntemle çevreden ve deneylerden yararlanma ile düşünce açıklamalarını kapsayan tutumu ortaya çıkmaktadır.

Türk tarihi, Türk ordusu, Türk insanının konu olarak ele alındığı notlarda abartma ve boş övünmeler hiç görülmediği gibi, bu konulardaki yorum ve yazılarının çok daha dikkatli, bilime, tarihe, gerçeklere

uyumlu ve bağımlı olduğu görülmektedir.

Devletlerarası ilişkiler, savaşlar ve siyaset konularının işlenişinde de çok titiz bir tavır içindedir. İlişkileri ve savaşları yorumlarken bir Türk ve Osmanlı subayı olarak, olayları duygusal olarak yorumlamamış; genelde daima tarafsız bir gözlemci ve teorisyenmiş gibi davranmış, yan tutmamış; gerçekleri kaydedip, gerçekler üzerinde yorumlarını yoğunlaştırmıştır. Yani düşmanı veya kişileri aşağılama ve horlama gibi bir düşünce ve davranış içinde hiçbir zaman olmamıştır. Defterlerdeki yazılar bu konudaki yargıyı kuvvetlendirecek en önemli birer belge niteliğindedir.

Kendi ulusal eziklik ve uğraşılarımızdaki eksikliklerimizi, askerî yanlışları, olduğu gibi ve örtmeden saklamadan anlatmıştır. Askerî konuların işlendiği defterlerde bu durum apaçık gözler önündedir. Kendi birliklerimizin denetlemelerinde, beğenilen takdir edilen ve beğenilmeyen yönler hiç sakınılmadan eksiksiz yazılmıştır. Bunlara ek olarak ayrıca o konunun doğrultulmasına, düzenlenmesine ilişkin görüşleri de notların altına ilâve ettiği yer yer görülmektedir.

Defterlerin içindekiler incelendiğinde kendisine ilişkin bir övünme, kendini öne çıkaran bir tutum ve söyleyişe rastlanmamakta, daima çevre, olaylar ve ulusal amaç ön plânda kalmaktadır. Defterlere, yararı olan ve olacak konu ve yorumlar, olaylara dayalı olarak alınmış kaydedilmiş, gereksiz ve küçük olaylar konu edilip de, yazılmamıştır. Bu bakımdan defterler çok değişik açılardan değerlendirilme özelliklerini taşımaktadır. Her biri ayrı ayrı yorumlanma ve üzerinde çalışılmaya değer özellik ve yönleri taşımaktadır.

A. DEFTERLERDEKİ DİL VE BİÇİM

Atatürk'ün kendisine ait olan 21 defter ile bu defterlerle anılan ve üzerine çeşitli notlar düştüğü defterlerdeki yazılarda, dil ve biçim Atatürk'e özgü bir durum göstermektedir.

Osmanlı kültürü ile yetişmiş Osmanlı okullarında eğitim görmüş olduğundan, Atatürk'ün 1920'li yıllara kadar ki dil ve anlatımında Osmanlıca'nın tüm özelliklerini, bu tarihten önceki defterlerinde aynen görmekteyiz.. Osmanlıcayı çok iyi bilmesinin yanı sıra, yine kendisine özgü bir anlatım biçimini kullanmış oluşu, 1920 yılından önceki defterler ile bütün yazı ve konuşmalarının belirgin özelliğidir. Kelimeleri seçme ve onları kullanmadaki üstün yeteneği ise ilk yedi defterin Osmanlıca'nın çok iyi kullanıldığı örnekleriyle dolu oluşu, bu kanıyı kuvvetlendirirken, bu üstün Osmanlıca kullanıma ek olarak o dönemdeki gerek edebiyat akımları ve gerekse o dönemin şair ve yazarlarının dil ve biçim anlayışları ile benzerliklerle etkilenmeleri, bu notlarda görülmektedir.

Tanzimat ve sonraki dönemlerdeki akımlarda; Türkçülük, ulusculuk, uygarlık ve vatan sevgisini işleyen yazar ve düşünürlerden Ziya Gökalp, Abdullah Cevdet, Celâl Nuri İleri, Samim Rifat, Ömer Seyfettin, Namık Kemal ve tevfik Fikret'in etkilerinin açık oluşu yanında, halkının diliyle söyleyen daha önceki dönem halk şairlerinin etkisi de bu notlarda, okudukça ve içine girildikçe anlaşılmakta ve belirginleşmektedir. Yazar ve düşünürlere çok önem verdiği, 2 No.lu defterdeki Selânikli bir yazara özel olarak yazdığı mektubundan da anlaşılmaktadır (Ek:5)

Özellikle 21 No.lu defterdeki Tevfik Fikret'in "**Sis**" şiirinin bizzat Atatürk tarafından deftere eliyle yazılmış oluşu; 2 ve 16 No.lu defterlerdeki şarkı güfteleriyle beyitlerdeki sanatlı söyleşilerden Atatürk'ün çağından ve çağın yazarlarından etkilenmiş olduğunu, hangi sanatçı ve sanat çevrelerinin

etkisinde kaldığını da ortaya koymaktadır. Bu da yukarıdaki kanıyı doğrulamaktadır.

Nükte, özlü söz ve beyitlere Mustafa Kemal'in önem verdiğini, bunları aklında koruduğunu yeri geldiğinde bunları olaylara bağıntılı olarak kullandığından anlamak mümkündür. Doğaldır ki, herhangi bir konudaki yazı ve söyleşinde, bu özlüsöz ve şiirler kendisine etkili olmakta, zaman zaman onları kullanmakta veya onlara eşdeğer biçimde söylemeye (nazire yapmaya) yönelmekte olduğu örneklerle ortadadır. Örnek olarak, özel notlarının yazdığı 1, 2, 10, 16, 21 sayılı defterlerdeki şiir ve yazıları verebiliriz.

Özel notlarının yazılı olduğu ve 1920'lerden sonraki yıllarda tutulduğu anlaşılan defterlerinde (16, 17, 18, 19, 20) dil daha sade, üslûp ise biraz daha az sanatlıdır.

Zaten İstiklâl Savaşı'na katılan kadrolar ile İstanbul Hükûmeti devlet adamlarının o dönemdeki yazışmalarına bakılacak olursa, İstanbul ve Ankara'nın yazışma dilinde de bir başkalık ve fark hemen sezilmekte ve bu durum apaçık görülmektedir.

İstanbul Hükûmeti'nin ağır ve ağdalı Osmanlıca ile yazışma yapmasına karşı, Ankara Hükûmet yetkilileri ve ordu üst düzey komutanlarının kendi aralarındaki yazışmalarında daha sade, sanatsız, anlama yönelik, anlaşılır bir Türkçeyi kullanmış oldukları ortadadır. (Ek:15)

Aslında bu bir raslantı veya gelişigüzel bir uygulama sonucu değildir. Bilinçli bir olaydır. Konuya ve özellikle her konudaki ulusculuğa akıllıca bir yöneliş ve yaklaşımdır.

Ankara Hükûmeti ve Kuvay-ı Milliye'yi oluşturan kişilerin öz be öz Türk ve Anadolu insanı oluşları; bir de vatan sevgisi ve ulusal konuları işleyen, dolaylı yollarla batıyı örnekleyen, toplum için sanat yapan çağdaşları yazar ve düşünürlerin etkisinde kalmış olmaları, onları Türk dilini, halkının anlayacağı şekilde yazıp konuşmaya yöneltmiştir. Çünkü bu ulusal savaşı bu halkla birlikte onları inandırarak vereceklerdir. Zafer ancak bu yolla kazanılacaktır.

İşte bu zorunlu yönelişler 1908 yılında kurulan Türk Ocağı çevresinde toplanan, 1911'de Selânik'te çıkartılan "**Genç Kalemler**" dergisinde yazı yazan vatan ve ulus sevgisi ile dolu, Türkçe'yi savunan ve kullanan yazarların genç subay ve yöneticiler üzerine etkili oluşlarıyla beslenmiş, gelişmiştir. Elbetteki Mustafa Kemal'in de bu olgudan etkilenmiş olması normal ve gerçekçi bir yaklaşımdır.

Defterlerdeki dil ve üslûp özelliklerini araştırırken, bu başkalık kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. 1920'li yıllara kadar yazılmış olanlarda daha ağır dil ve biçim özelliklerine karşın, daha sonrakilerdeki sadelik, bundan kaynaklanmaktadır.

Bu dil ve biçim ayrılığının dışında bütün defterlerdeki ortak bir özellik de, Atatürk'ün Türk diline ve anlatım özelliklerine karşı duyarlıklı, bilgili ve özelliklere ustaca yaklaşımlı oluşunun ortaya konulmuş olmasıdır. Bu defterlerdeki herhangi bir konunun açıklanışı, kısa ve özlü bir yorum, duygusal bir söyleşi, askerî bir konunun konferans biçiminde anlatışında ya da mektup ve diğer notlarında hep bu dili ustaca kullanışı ve bilgeliği görülmektedir. Neyin, nasıl ve hangi kelimelerle söylenileceğini çok iyi bilen bir kişilik ve yazarlık biçimi, bu defterde açıkça görülmektedir.

Bu özelliklere ek olarak konu ve içeriğe uygun kelime seçişteki ustalığı konusunda; Atatürk'ün defterlerinde O'nun bu yönde özen gösterişinin, dikkatli, titiz oluşunun sergilendiğini görmekteyiz.

Yeni yazı ile yazılmış olanların dışındaki tüm eski yazı örneklerinde bu özen ve dikkat daha da bir yoğundur. Ancak yeni yazı ile tutulmuş olan diğer defterlerde, yeni yazıya geçişteki zorluklardan kaynaklanan biraz dağınıklık ve zorlanışlar vardır. Lâtin Alfabesi'yle yazılmış olan başka defterlerdeki karalama kelime veya cümle üstü çizmeleri sıkça ve daha çok görmekteyiz. (Ek: 17)

Askerliğe ilişkin defterlerdeki açıklamaların anlaşılırlığı ve açıklamaların daha etkili olması için çizdiği şekilleri 2-3-4-24 No.lu defterlerde görmekteyiz. Yazılarında görülen dikkatli oluşu, çizdiği

bu kroki ve harita etütlerinde de gözlenmektedir. (Ek: 18)

Ayrıca yazılarındaki netlik ve söyleniş özellikleri Atatürk'e özgü bir biçim ve yazış stili, bu defterlerin Atatürk'ün oluşunu da her yönden kanıtlamaktadır. Atatürk'ün yazıları oluşunu kanıtlayan en önemli bir kanıt da yazı stili ile harflerin ve kelimelerin yazım özelliklerinin, yazı şekliyle bütünleşmiş olarak karşımıza çıkışıdır. Bu defterlerde bu durum açıkça saptanmaktadır.

Okunduğu zaman "işte bu Atatürk"dür dedirtebilecek dil ve biçim özelliklerini bu notlarda sürekli belirlemek olanağı vardır. Kendisinin olan defterler ile kendisine sunulan veya daha sonra defterleri arasına alınmışlarla kıyaslandığı ve karşılaştırıldığında, dil ve biçim yönünden Atatürk'ün olanların kendiliğinden ayırdedildiği apaçık gözlenebilmektedir. Tam deyimi ile söylemek gerekirse Atatürk'ün bu defterlerde kulandığı dil ve biçim kendi kişiliğine özgü (Nev'i şahsına münhasır) bir dil ve biçimdir.

B. DEFTERLERDE DİKKATİ ÇEKEN KONULARIN ANA BAŞLIKLARI

1. Defter olarak en çok sayıda ve kapsam olarak da en yoğun kısımlar, askerî konulara ve savaşlara ayrılmıştır. Askerî ihtisas ve öğrenim yıllarını kapsayan konular "2" No.lu defterde, (Ek. 18). Subaylar ve komutanların nitelikleri konusu "13" No.lu defterde, askerî bir sınıf olan topçu sınıfı, kuruluş, savaş taktik ve düzenleri "3-4", No.lu defterlerde, birlik personeli ile ilgili isimler "1 ve 10" No.lu defterlerde, tatbikatlar, atama ve gezilerle ilgili olarak ise "9, 19, 20, 21, 24"; yönergelerle ilgili konu "13", Osmanlı Devleti ile diğer devletler arasındaki savaşlarla ilgili konular; Osmanlı-Rus Savaşları "5, 6, 7" 1897 Türk-Yunan Savaşı "9", iki yabancı devlet Alman-Fransız (1870-1871) Savaşı "15" No.lu defterde anlatılmıştır.

2. Türklük ve ulusal birlik bilincine ilişkin notlar "11, 17, 18" No.lu defterlere yazılmıştır; Türk tarihi ve ulusumuzu ilgilendiren konularda da bu defterlerde yer yer oldukça geniş açıklamalar yapılmıştır.

3. İç ve dış siyasî olaylara ilişkin konular "1,2,10,15,17,19" No.lu defterlerde bir bütün halinde değil de yer yer ve kısa notlar halinde yazılmıştır.

4. Meclisi, devlet adamlarını, ordu-ulus ilişkilerini kapsayan notlar, "10,19,20" No.lu defterlerde yine seyrek satır araları olarak yazılmıştır.

5. Milli eğitim ve bilimsel yaklaşım yansıtan görüş ve notları "18" No.lu defterde, üniversiteye ilişkin görüşleri bu tutulan defterlerin dışında ve ayrı olarak, yine Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi'ndeki bir başka defterdir (Kutu 4, Zarf 5) (Ek:17)

6. Dine, inançlara ilişkin notlar "10, 18, 19" (Ek:11), ülke ve ülke insanını tanımlayan notlar "2, 10, 11, 16" No.lu defterlerde paragraflar ve satır araları olarak yazılmıştır.

7. Kişisel zenginlikleri (mücevherleri) "8" No.lu deftere özel olarak yazılmıştır. Çeşitli konuların akıl defterine yazılış şekilleri içinde kayıtları "2, 10, 16, 17, 18, 19, 20, 21"; şiir, sarkı, beyit ve mısraların serpiştirildiği sayfalar ise "2, 4, 10, 16, 19, 21" No.lu defterdedir.

8. Fransızca dil çalışmaları "22" No.lu defterdedir. Genelkurmay Başkanlığı (ATESE) arşivinin dışındaki dil çalışma notları daha önce yayınlanmıştır.

9. "Asrımızın On Büyük Adamı, Zabit ve İhtilâlci Mustafa Kemal Paşa" adlı bir kitaptan yapılan

çevirilerin yazılmış olduğu ve bir yabancı yazarın görüşleri ile Atatürk'ün anlatıldığı defter ise "12" numaralıdır.

10. Son döneme, yani XIX'uncu yüzyılın ikinci yarısını kapsayan ve Osmanlı Devleti ile Türk toplumunu ilgilendiren, sosyal, kültürel, tarihsel ve siyasal olayların anı şeklinde tutulduğu ve yazarı Keçecizade İzzet Fuat Bey eliyle yazılıp Atatürk'e sunulan bir defter ise "14" numaralıdır. (Ek: 8)

11. Kaymakam İbrahim Bey'in oğlu Kemaleddin Efendi'nin anı defteri olup da, Atatürk'ün son sayfaya yazdığı ve gerçek bir öğüt niteliği taşıyan el yazısı ile, altın a İsmet İnönü'nün de düşüncelerini yine kendi el yazısı ile yazdığı "23" numaralı defterdir. (Ek: 19)

II. DEFTERLERDEKİ YAZILARA YANSIYAN KİŞİLİK GÖRÜNÜMLERİ

İnsan hangi görevde olursa olsun, hangi düzeyde ve ortamda olursa olsun verdiği eserlerde ve yazılarında onun kişiliğinin belirtilerini ve yansımasını görebiliriz.

Bilimsel ve teknik kitapların dışında, yazılı her eserde bu özelliği sezinlemek çok doğal bir olaydır. Çünkü sosyal içerikli, kişiyi ve kişisel ilişkileri anlatan her eser, bu saptamanın içindedir. Hele anı defterleri, not defterleri, günlükler, denemeler, yorumları içeren eserlerde bu yansıma tümüyle yazarının görüntüsüdür.

Atatürk'ün bu defterlerinde ve diğer eserlerinde de elbetteki bu görünüm saptanmaktadır. Fakat Atatürk'ü geniş bir tarih çerçevesine yerleştirmeden, O'nu, o dönemin siyasal, ekonomik ve sosyal koşullarını gerektirdiği ortamda değerlendirmeden, bu yansımayı doğru ve yansız yapmak olanaksızdır.

Atatürk'ü bu çerçeve içinde ve eserleriyle, not defterlerinde yazdıkları ile bütünleştirmeden önce, Atatürk'ün düşünce yapısının gelişmesine etki eden değişik bir yorumu buraya almak yararlı olacaktır.

> "Tarihte başarıya ulaşmış her inkılâp hareketinde, inkılâbı gerçekleştiren önderlerin kendilerinden önce yaşamış olan veya çağdaşları bulunan fikir adamları tarafından ileri sürülen görüşlerin tesirinde kaldıkları ve bunları az veya çok değişiklikle uyguladıkları bir vakıadır. Fransız büyük inkılâbını yapanlar üzerinde XVIII. yüzyıl filozoflarının tesiri görüldüğü gibi, Rus ihtilâlcilerin ve Karl Marx ve Friedrich Engels'in fikirlerinden beslendikleri bilinir. Türk inkılâbı bu bakımdan bir istinsa sayılamaz. Gerçekten Atatürk'ün icraatında Tanzimat ve Meşrutiyet devirleri Türk düşünürlerinin tesirlerini tespit etmek mümkündür. Hususiyle Ziya Gökalp, Abdullah Cevdet, Celâl Nuri İleri ve Hakkı Kılıçoğlu, yazıdıkları kitap, risale ve makalelerde, Türk vatanının işgalden kurtulması ve ilerlemesi için çeşitli fikirler ortaya koymuşlardı. Memleket meseleriyle yakından ilgili bir asker olan Atatürk, hayatının gençlik ve olgunluk yıllarında, bu yayımları muhakkak ki dikkatle takip ediyordu. İnkılâpları gerçekleştirirken, Atatürk'ün söz konusu fikirlerden ilham almış olması tabiidir. O'nun, dil inkılâbı esnasında bir müddet Samim Rifat'ın tesirinde kaldığı da görülüyor."[11]

İsrailli Tarihçi Uriel Heyd, "Foundations of Turkish Nationalism" başlıklı eserinin 170. sayfasında şunları yazar:[12]

> "Gökalp'in fikirleri, kendisinin de önemli rol oynadığı Genç Türk hareketinin ideolojisi ile Atatürk rejimi arasında vazgeçilmez bir bağ teşkil eder. Gökalp, 1909'dan 1924'e kadar devam

eden edebiyat sahasındaki faaliyetleri süresince, 1908-1909 inkılâbının prensiplerinden tedricen uzaklaşarak, cumhuriyetçilik, milli-yetçilik, lâiklik, halkçılık ve inkılâpçılığa dayanan Kemalizm'e yol açmıştır. Atatürk'ün ifrada giden görüşlerini paylaşmamakla beraber, Gökalp, modern Türk Devleti'nin nazarî temellerini kurmuş olmak iddiasında bulunabilir." Amerikalı sosyal antropolog Robert F. Spencer de "Culture Process and Intellectuel Current: Durkheim and Atatürk" (American Anthropologist, c. LV (1958) s. 649) adlı incelemesinde şöyle der: "İngiliz işgal kuvvetleri tarafından Malta'ya sürülen Gökalp, Yunanistan ile harp esnasında memleketine döndü. Gittikçe büyüyen Kemalist hareketine bağlandı ve Atatürk'ün yakın çevresine hiçbir zaman dahil olmadıysa da, devamlı yayımları, ünü ve coşkun vatanseverliği ona partide bir yer sağladı. Erken ölümüne ve siyasî önderlikte faal bir mevki almamış olmasına rağmen, o Atatürk rejiminin güdümlü sosyal değişmelerinin gerisindeki entelektüel kuvvet olarak belirir."[13]

Bu yorumdan sonra şunu vurgulamakta yarar vardır. Atatürk'ün kişiliğine etki eden öğreti ve kişiler olduğu gibi, daha sonra bu öğretilerin ve kişilerin, liderin söz ve davranışlarıyla şekillenip kendileri özgü, diğerlerinden daha bir başka kişilik oluşturması süreci, doğaldır ki yaşanmıştır. Elbette ki Mustafa Kemal de böyle bir sürecin ürünüdür. İşte söz ve yazıya yansıyan bu kişilik, içinden çıktığı ortama doğal olarak egemen olmaya başlamıştır. İşte bu olgu, bir değişik insan yapısını, dolayısıyla yeni bir lideri, giderek hükümet ve devlet adamını kendi nosyonu ile, karizması ile karşımıza çıkartmıştır.

1919 yılına kadar asker ve komutan olarak Osmanlı topraklarının birçok köşesindeki savaşlarda çarpışan, ordular idare eden; vatan çocuklarını savaş alanlarında kahramanlıklarıyla tanıyıp, ölüm iniltilerini duyan, birçok kez ölümden dönmüş bir asker olarak, geçmişteki düşünce birikimleriyle bütünleştirdiği nosyonunun yansımaları olan kararlarındaki kesinlik, saptamalarındaki doğruluk, gözlemlerindeki yerindelik ile yurt ve ulus, sevgisinin ürünü düşüncelerini belgelediği defterler, Atatürk'ün sonraki dönemlerine mesajları içeren kalıcı ve O'nu kanıtlayıcı eserlerdir.

Bu defterlere yansıyan kişiliğin sergilenmesinde kolaylık olması için, çok boyutlu kişilik arayışımızı öncelik sıralarına göre birkaç başlık altında toplamakta yarar olacaktır.

A. DEFTERLERE YANSIYAN ASKERİ KİŞİLİK

Hayata askerlik mesleği ile başlayan ve; "Ben Türk ordusunun yabancısı bir adam değilim; ben ordu ile küçük subaylıktan beri derinden temasa gelmiş bir askerim. Ben olayların sevki ile ordunun içinde subay, sonra komutan olarak iş görmüş ve sandığıma göre başarılı olmuş bir komutanım. Türk ordusunu, onun erdemini, değerlerini ve bu ordu ile neler yapılabileceğini bizim kadar anlayan az olmuştur"[14] diyen Atatürk'ün askerî komutanlara yazmış olduğu "**Zâbit ve Kumandanla Hasbihâl**", "**Tabiye Tatbikat seyahati**", "**Cumalı Ordugâhı**" gibi telif, "**Takımın Mubarebe Talimi**", "**Bölüğün Mubarebe Talimi**" gibi çeviri eserlerinin dışında olan bu defterlerdeki askerî bilgi ve konular, askerlik bilim ve sanatı ile ilgilenenler için oldukça iyi bir kaynak niteliğindedir.

Özellikle 1911'de Selânik'te Matbaa-i Askeri'de basılan ve elimizdeki 24 No.lu defterden bazı bölümleri oluşturan; "Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Birinci Şubesi tarafından "Birinci Tabiye Meselesi" olarak gönderilen meselenin suret-i hallidir. 21 Mayıs 1327 cumartesi günü teslim

edilmiştir.”

“Beşinci Selânik Kolordusu Erkânı Harbiyesi Birinci Şubesi İkinci Kısmına Memur Kolağası Mustafa Kemal” yazısını taşıyan ve başlangıç kısmında Mustafa Kemal’in imzasının kırmızı kalemle atılmış olduğu eserde, görsel olarak Makedonya Cenup Ordusu Kumandanı olarak bazı askerî konuların çözümü yazılmış, askerî bir eserin en güzel örneği sergilenmiştir.

Gerek bu defterlerde ve gerekse Çanakkale’de yeni kurulacak 19’uncu Tümen’e komutan atandırıldıktan sonra, tümen ve bağlı birliklerinin tüm kadro dokümünün isim isim, rütbe ve birlik ünitelerine kadar yazılı olduğu 1 No.lu defterde, çok dikkatli bir kurmay subayın, düzen ve programcılığının saptamak olanağı vardır. Ayrıca 3 ve 4 No.lu defterlerdeki topçuluk, hücum ve savunmada topçu sınıfı, yerleşme ile görev sorumluluklarının anlatıldığı bölümlerde, kendi işine ve işindeki bilgi ile birlikte deneyimlerine de tanık olunmaktadır.

Her asker ve komutan kendi çapında işini uygulamada elinden gelen çabayı gösterir, ama bu uygulamayı yazıya dökmek ve belge durumuna getirmek ayrı bir yetenek ve bilgi ister. İşte Atatürk’teki bu yetenek ve bilgiyi defterlere yazdığı askerî konularda fazlası ile görmek olanağı vardır.

Askerî harekâtta (sevkulceyş) bir öğretmen gibi çevresindekilere bir şeyler öğretmek çabası içinde oluşa örnek olacak bu defterlerin ayrı ayrı incelenmesiyle, Atatürk’ün Kurtuluş Savaşı ile kanıtlanmış olan askerî bilgi ve deney üstünlüğüne belki yeni bir birşeyler katılmayacak; ama bu bilgi üstünlüğünün bir raslantı olmadığı, engin bir askerî kültür ve deneyimden kaynaklandığı bir kez daha kanıtlanacaktır.

Türk-Rus savaşlarının anlatıldığı “Ruslarla Olan Esfar ve Muharebât” başlıklı 5, 6, 7 No.lu defter ile 1870-1871 Alman-Fransız Savaşı’nın anlatıldığı 15 No.lu defterlere bakıldığında, savaşların anlatımının ve askerî yorumların çok ustaca ve bilinçli olarak işlendiğini görmek olanağı vardır.

1897 Türk-Yunan Savaşı’nın konu olarak işlendiği ve harekâtın başından sonuna kadar nasıl olduğu ve nasıl olması gerektiğinin yorumlandığı 9 No.lu defter ile; “Zâbitân İçin Hizmet-i Seferiye Talimnâmelerinin Fâidesi” başlığı altında, bir birlik komutanının her an karşılaşacağı sorunları ve çözümlerini içeren 13 No.lu defterde de, iyi bir askerî teorisyen ve taktik ustasını görmekteyiz. Komutanlık yeteneğinin neler olduğunu bu satırlarda okumak, Asker Atatürk’ü en iyi biçimde anlamaya yeterlidir.

Bütün bu askerî yazılara ek olarak “**31 Mart Olayı**” sırasında İstanbul’a gelen askerî birlikler için “1’inci Mürettep Tümeni”nin harekât sırasındaki konuş, kuruluş ve icraâtı ile ilgili ayrıntıların anlatıldığı 10 No.lu defterde, asker Atatürk’e artı olarak iyi bir askerî-siyasî gözlemci özelliklerini Atatürk’ün kaleminden öğrenmek olanağı vardır.

B. LİDERLİK VE DEVLET ADAMI ÖZELLİĞİ

Liderlik ve devlet adamlığı özellik ve uygulamaları birbirine çok yakın, aynı zamanda birbiriyle çok ilişkilidir.

En uç noktalara gelmiş kişilerin önce lider, sonra devlet adamı olması gibi, önce devlet adamı olup da sonra lider olanları da vardır.

Atatürk'te bunun ikisi de gözlenmekle beraber, önce lider nosyonun ağır basmakta, bu liderliğinin üzerine devlet adamlığı nosyonunun oturtulduğu gözlenmektedir.

Karizmasının gereği olarak askerî basamakları birer birer, ama hepsini de erken ve önde olarak hızla çıkan Mustafa Kemal, önce askerî; Erzurum ve Sivas Kongreleri ile de devlet adamlığı nosyonunun da kozasını örmeye, hem de ustaca örmeye başlamıştır.

2 numaralı defterdeki kayıtlar arasında akademideki öğrencilik yıllarına ilişkin notlarda bu liderlik ve dolayısıyla devlet adamlığına yönelişin örneklerini görmekteyiz.

Yine 2 numaralı defterdeki arkadaşlarına karşı yapacağı konuşma metni, etkisinde kaldığı bir yazara gönderdiği mektuptaki uygulaması diğer defterlerdeki görev, seyahat ve denetlemelere ilişkin kayıtlar, gözlemler; yabancı devlet güçlerinin karşılaştırmalı denge notları hep bu özelliklerin ilk belirtileridir.

Daha genç bir kurmay subayken Selânik'te birliğindeki subaylara verilen konferans metinlerinin hazırlığı olduğu belirlenen ve ileriki yıllarda bazıları gelişirilerek yayınlanan (3, 4, 9, 13, 15, 24) numaralı defterlerdeki notlarda, sürekli bir öğretmenin öğrencilere öğrettiği biçim ve yolla çevresindeki genç subaylara ileriye dönük bilgiler vermiş ve yönlendirme yapmıştır. Onların düşüncelerini istediği yönde, yani ulusunun kurtuluşu ve iyiliği yönünde şekillendirmeye çalışmıştır. İşte bu davranışı bile iyi bir liderlik görevini yeterince yaptığının kanıtıdır.

Alman devlet birliğinin kurulmasının anlatıldığı ve yalnızca bu konunun işlendiği 15 numaralı defter, Türk devlet birliğinin sağlanması için model bir eser niteliğindedir. Birçok şeyin açık açık ve iç olaylara dayalı olarak anlatılmadığı bir dönemde, dıştaki bir gelişmeyi konu olarak alıp, içeride, ileride elinde güç oluşacak olan askeri genç kadrolara bu konuları empoze etmek düşüncesi çok ilginç bir liderlik yaklaşımıdır.

"**Ne Mutlu Türküm Diyene**" derken gürleyen sesi, binlerce yıllık tarihin derinliğinden gelen büyük Türklüğün sesi"[15] olarak yankılanan Atatürk'ün bu rolü, deyişinden de anlaşılacağı üzere bir lider, önce kendisinin kim olduğunun ve hangi ulustan olduğunu bilmelidir.

"**Mensup olduğu büyük milletin nesilden nesile akıp giden manevi güç kaynaklarını arzu ve özlemlerini keşfetmek gibi fevkalâde bir hassaya sahip**" olan Atatürk'ün bu elimizdeki not defterlerinde varlığı ile övünç duyduğu ulusunun lideri olacağına ilişkin kayıtları sık sık bulmak olanağı vardır.

Defterlerdeki notlarda, yapmak istediğini bilen, elindeki insan ve malzemelerle nereye nasıl varılacağını kestiren, bazen de neyin neden olamayacağının örnekleriyle kanıtlayan, sözüne ve kalemine hâkim bir insan tavrını görmekteyiz.

Bir insan, her türlü zorluklarla karşılaştığı anda bile, kendine ve ulusuna güveniyorsa, o zaman lider olur. Bunu Atatürk'ün şu cümlesinden de kanıtlayabiliriz.

"**Ben binbir müşkil karşısında yıkılacak bir insan olsa idim, büyük işlerin rehberliğinde, milletim beni yalnız ve yaya bırakırdı. Milletimin hüsnüniyetine daima minnettarım.**"[16]

Kendisinde bulunan farklılık ve liderlik özelliklerini, Karlsbad Defterleri adı altında daha önce üzerine yayın yapılan notlarından alıntılar yaparak, izlemekle, bu konuya başlamak yararlı olacaktır.

15 Aralık 1915"te Veliaht Vahdettin'le Almanya gezisi s ırasında Karlsbad'a tedaviye gönderilen Mustafa Kemal, burada tutuğu not defterine;

"Benim elime büyük selâhiyet ve kudret geçerse, ben hayatı içtimâiyemizde arzu edilen inkılâbı bir anda yapacağım, ben bazıları gibi, efkâr-ı ulemânın (âlimlerin fikirlerinin) yavaş yavaş benim

tasavvrâtım (düşündüğüm işler) derecesinde, tasavvur ve tefekkür etmeye (tasarlamak ve düşünmek) alıştırmak suretiyle bu işin yapılabileceğini kabul etmiyorum. Böyle bir harekete karşı ruhum isyan ediyor. Neden bu kadar senelik tahsil-i âli gördükten (yüksek tahsil yaptıktan) sonra, hayât-ı medeniyye ve içtimaiyyeyi tetkik ettikten ve hürriyeti tezevvükten (hayatımı ve vakitlerimi harcadıktan) sonra avâm mertebesine ineyim? Onları kendi mertebeme çıkarırım. Ben onlar gibi değil, onlar benim gibi olsunlar.

Ama bu meselede tetkike değer bazı noktalar var. Bunları iyece kararlaştırmadan işe başlamak hata olur...”[17]

İşte kendi özel notlarına yansıyan bir liderlik özelliği apaçık her şeyiyle ortadadır. Bu son paragraftaki cümledeki “Bunları iyice kararlaştırmadan işe başlamak hata olur” cümlesini “16, 17, 18, 19, 20, 21” numaraları defterlerdeki ülke kaderini ilgilendiren cümlelerle birleştirmek, özellike “18” numaralı defterdeki başlangıç kısmı ile 28 nisandaki: “Lloit George’un nokta-i cevap. Daha evvel bazı arkadaşlar cevap vermeyecek misin demişlerdi. Vereceğiz dedim.

Zamanı bana bırakın.” 27’inci sayfadaki; “Başkumandan olduğum zaman demiştim ki, bugün, fiiliyât (uygulama) sözümdeki isâbeti isbat ediyor. Bütün Yunanistan’ ın Kuvve-i müsellâhasından (silahlı kuvvetlerinden) mürekkep olan bu orduyu, Anayurdumuzun hârîm-î ismetinde boğarak nail-i halâs (kurtuluşa ulaşmak) ve istiklâl olmaktır. 5 Ağustos 336’da” ve 30’uncu sayfadaki; “15 Mayıs 335 İzmir’i işgâl, 3 sene 4 ay. Ben aynı günde İstanbul’u terk. O kara günde Karadeniz’den, bugün Akdenizdeyim.” sözlerini bütünleştirerek bir liderin kendi konuşmasının gereğini olayların üstesinden nasıl geldiğini ve liderlik vasıflarını nasıl gösterdiğini apaçık anlarız.

Kurtuluş Savaşı yıllarını notları olduğu apaçık belli olan “16, 17, 18, 19, 20, 21” No.lu defterlerdeki iç olaylara ilişkin kayıtlarda, hem liderlik, hem de devlet ve hükûmet adamlığı özelliklerini yer yer ve kendini belli eder nitelikte bulmaktayız.

Ankara’da 23 Nisan 1920’de açılan Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin oluşturulması, liderlik fonksiyonunun zirvesindeki bir kişinin devlet adamı olarak da kendini bütün dünyaya ilân etmesi ve onay istemesidir.

Meclisin birinci ve ikinci yıldönümü konuşmalarına ilişkin notları kapsayan 16, 19 sayılı defterlerdeki, konuşma karalamaları, 16, 17, 18, 19, 20, 21 No.lu defterlerdeki hükûmetle ilgili sorunlara yaklaşım ve çözüm notları, devlet adamı yetisini kazanmış bir liderin, bu yetisinin birer belgesel kanıtı niteliğindedir.

Hele 1922 yılının Büyük Taarruz öncesi hazırlık çalışmalarını kapsayan dönemlere ait 17, 21 arası defterlerdeki çok kesin ve iyi bir tarih süzgecinden geçmiş, gerçek bazına oturtulmuş durum saptamaları, O’nun aynı zamanda devletlerarası politika ve diplomasiyi de iyi kavramış olduğunun birer kanıtıdır.

Özellikle 16’dan 21’e kadar olan defterlerde devletle ilgili, askerî, siyasî, dahilî ve haricî, sosyal ve kültürel konuların ağırlıklı oluşlarının yanı sıra, ekonomik konulara da gereken önemi gösterdiği, bu konularda da yeterince sezgili ve bilgili olduğunu görmekteyiz. 16 numaralı defterdeki; “Samsun’daki tütünler Amerikalılara satılsın” notu ile diğer defterlerdeki ekonomiye ilişkin notlar, birer iyi örnektir.

1908 devriminden sonra Harekât Ordusu ile geldiği İstanbul’daki orijinal durumları kaydettiği 10 numaralı deftere özel ve Fransızca (s. 8-9) yazdığı düşünceleri, O’nun, o en karışık, Osmanlı Devleti’nin çatırdadığı bir dönemde, yöneticiler, demokrasi ve halkın yönetiminin gerçekleşmesi için, içinde beslediği ve millî bir sır olarak sakladığı cumhuriyet rejimine duyduğu özlem ve inancı

göstermektedir. (Ek.20)

O'nun umut ve beklentilerinin şekillendirdiği yönetim biçimi olan demokrasi ve cumhuriyete verdiği önem, bu kısa cümlelerden sonra gerçek değerini 29 Ekim 1923'te kazanmıştır. İdeal bir düşünceye sahip oluş ve bunu gerçekleştirme plân ve programcılığının en canlı örneği budur. O günkü şartlarda Fransızca bilenlerin azlığı, bu Fransızca notun kimse tarafından okunmamasının gerektiğinin de akla getirmektedir. Yani bu notlar o gün için bir bakıma Atatürk'ün sırrıdır.

Hem savaş yöneten bir komutanın, hem ulusunun kurtuluşunu plânladığı gibi, siyasal alanda iç ve dış kısır döngülere karşın gerçek bir lider, hem de dış dünyanın asker ve politik baskılarının yanı sıra onları inceleyerek, içerideki bütün güçleri elinde tutmayı başaran bir devlet adamının çektiği sıkıntı ve zorluktan da bu anılan defterlerde yer yer, bazen çok kısa, bazen de uzun ve detaylı olarak bulmaktayız.

19 Mayıs 1926 tarihinde bir vecize olarak söylediği; "Benim naçiz vücudum bir gün elbet toprak olacaktır, fakat Türkiye Cumhuriyeti ilelebet yaşayacaktır" sözünün ilk belirti ve dayanaklarını işte bu defterlerdeki notlarında okumaktayız.

Millet Meclisi yönetimi, başkentin yeri, ve değiştirilmesi önerileri hükûmetin diğer şehirlere alınma istemi ve başkanlık yetkileri ile Meclisteki grupların kritiği, gruplararası ilişkilere ilişkin notların iç içe sıralandığı defterlerde sürekli kararlı bir devlet adamı olarak Atatürk'ü izlemek mümkündür.

Bu defterlerdeki Atatürk bir büyük lider ve devlet adamıdır. Ziya Gökalp'e göre; "**Büyük adamlar ortaya attıkları mefkûrelerin icatçıları değil, keşfedicileridir.**" İşte Atatürk'ün ideallerinin ilk belirti pırıltıları bu defterlerdeki notlar arasındadır.

Bunlara ek olarak büyük devlet adamı ve kurtarıcı olmanın amaç ve yollarının olduğuna ilişkin, yine Atatürk'ün ağzından aktarılmış bir olayı da buraya almakta yarar vardır:[18]

> "Selânik'te Hürriyet Meydanı denilen bir meydan vardır. Tanınmış gazinolar bu meydanı çevirir. Olimpos Palas, kristal, Yonyo vs. Bir gece, Yonyo'nun mah şer gibi kalabalık büyük salonunun bir köşesinde ufak bir merdivenle çıkılır bir de hususi oda olduğunu haber aldım. Orada bir masaya yaklaştığımı hâlâ hatırlarım. Bu masada ihtilâlci kimseler varmış. Rakı ve bira içildiğine dikkat ettim. Masadakiler, çok vatanseverce konuşuyorlardı. İnkılâp yapmaktan, inkılâp yapabilmek için büyük adam olmaktan bahsolunmakta idi. Herkeste büyük adam olmak hevesi vardır. Fakat büyük olabilmek için insan nasıl ve kimin gibi olmalı idi? İçlerinden biri bağırdı: "-Cemâl gibi olmak isterim!" Sofradakilerin hepsi: "-Bravo, dediler Cemal gibi..." Sonra hiçbirini yakından tanımadığım bu zatlar, hep birden bana döndüler. Ben, durgun ve sabit bir bakışla kendilerine baktım. Bu bakışımla, tabii bir şey anlatmak istiyordum. Benim durgunluğuma ve ne demek istediği dikkat eden yoktu. Benim onlardan daha çok, her gün ve gece temas etmekte olduğum Cemal Bey hakkındaki düşüncelerime katılmaklığımı bekliyorlardır. Ben, kendilerini memnun edecek bir şey söyleyememiştim. İçimden diyordum ki, bir adam ki büyük olmaktan bahseder, benim hoşuma gitmez. Bir adam ki, memleketi kurtarmak için evvelâ büyük adam olmak lâzımdır der ve bunun için bir de örnek seçer, onun gibi olmayınca memleketin kurutalayacağı kanaatinde bulunur, bu bir adam değildir."
>
> "Böyle düşünürken, sofra arkadaşlarımı memnun edemeyeceğimi hissettim. Hiç şüphe etmem ki, bana dâir hükümleri menfi olmuştur. Ve bu hükümlerini mantıkı bir surette izâh edebilmek için demiş olsalar gerektir ki: "Bu, acemi efendi, galiba kendini o kadar büyük görüyor ki ve bu sebepten görüşü o kadar daralmıştır ki, artık büyüklüğü göremez hâle gelmiştir. Bu adam, arkadaşımız olamaz." O gece sofranın mahmurluğu içinde iki anlayış belirdi: Biri müsbet, biri

menfi. Bir anlayışa göre evvelâ büyük adam olmak, sonra memleketi kurtarmak lâzımdır. Öteki anlayışa göre, büyük adam lafla olmaz. Evvelâ memleketi kurtarmalı, ondan sonra dahi büyüklük bahis mevzuu değildir."

"Size bu hikâyeyi bugünkü duygumla, bugünkü tecrübemle söylemiyorum. Yonyo'nun hususi odasında işittiklerimin bana verdiği fikir bu idi. Bir gün Cemal Bey Selânik gazetelerinde birisine imzasız bir başmakale yazmış. Beraber çalıştığımız daireden çıkıp tramvaya binmiş. Olimpos'a gidiyorduk. Cemal Bey'in elinde o gazete vardır. Bana uzatıp:

"- Bu başmakaleyi okudunuz mu?" dedi.

"- Hayır."

"- Oku" dedi, okudum.

"- Nasıl?" diye sordu.

"- Alelâde bir gazetecenin, alelâde bir yazısı" dedim.

"- Amma yaptın ha, bunu ben yazdım."

Cevap verdim: "- Afedersiniz, bilmiyordum. Yazmamış olmanızı temenni ederim" dedim ve ilâve ettim:

"- Cemal Bey, **şu ve bu yolda birtakım kuş beyinli kimselere kendinizi beğendirmek hevesine düşmeyiniz. Bunun, hiçbir kıymeti ve ehemmiyeti yoktur. Siz içinde bulunduğumuz vaziyeti tetkik ediniz. En başta biraz ferâgat sâhibi olmak lâzımdır. Şunun bunun pöhpöhünden kuvvet almaya tenezzül etmeyiniz. Büyüklük odur ki, hiç kimseye eğilmeyeceksin, hiç kimseyi aldatmayacaksın, memleket için hakiki mefkûre ne ise onu görerek, o hedefe yürüyeceksin. Önüne sayısız engeller yığacaklardır. Kimseden yardım gelmeyeceğine inanarak bu engelleri aşacaksın. Ondan sonra sana büyüksün derlerse, bunu diyenlere güleceksin!**

Cemal Bey sözlerimi sükûnetle dinledi, bana hak verdi."

Birilerini eleştirirken bile insanın kendindeki veya ideal olarak gördüğü prensipleri söylemiş olması doğaldır. Dolaylı olarak kendini anlatımdır.

Özel defterler olmasına, bir konunun tam ve detaylı anlatılmış olmamasına, yani birer başeser olmamalarına karşın bu defterlerinde de, gerçek ve iyi bir devlet adamı vardır. 16'dan 21'e kadar ki defterler bu kanıyı güçlendirecek notlarla doludur.

Dış baskı ve işgâl güçlerine karşı savaşırken, içteki dengeyi koruyarak dış baskı gruplarının, bu cesaret ve güçlerinin nelerden ve nerelerden kaynaklandığını, onların başarıya ulaşıp ulaşamayacakları gerçeğini, duygularına tutsak olmadan, netlik içinde açıkladığına tanık olduğumuz 18'inci defterde; İngiltere, Lloid George ve Yunanlılar için kaydettiği notlarda, bu devlet adamlığı, ileri görüşlülüğü kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. 18 numaraları defterdeki İngiltere, Lloit George ve Yunanistan hakkındaki tarih ve siyasal saptamaları içeren notlar, birer tarih kararıdır. İleri görüşlülüğe ek olarak açık ve net bir söyleyiştir; yüreklice ve yeri geldiğinde sözünü söylemek de iyi bir devlet adamlığı niteliğidir. 18 numaralı defterdeki (s. 28) "İngiliz diplomatları insanlıktan meşime-i selâhiyet değildir" cümlesi bunun kanıtıdır. Bu basit bir hakaret değil, gerçeği tesbittir. Hem de korkusuzca.

Şark meselesinin nasıl acaip bir olay olduğunu, İngiltere ile Fransa'nın bu konuda anlaşamayacaklarının açıklandığı 17 No.lu defterde bu konuya ilişkin notlar, iyi bir siyasinin notları biçimindedir. Yine bu görüşleri kuvvetlendiren o günkü Sovyet yönetimin hem kendi iç Sovyet ile ilişkileri, hem de Ankara Hükûmeti'ne bakışı ve yardım politikasının pek iyi olmayan durumu

hakkındaki söz ve düşünceleri 19 numaları defterdedir.

Rus, İtalyan ve Afgan elçileriyle sıkı ilişkiler, Bulgar yetkilileriyle ve diğer komşularla ilişkiler ile dış ülkelere gönderilecek görevlilerin notlarının da yazılışlarının birbiriyle bütünleştirirsek, iyi bir diplomat özellikleri bu notlarda kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Bu defterlerdeki notlar o kişinin konuyu enine boyuna düşündüğünün ve neye karar vereceğinin belgeselidir.

Yeri gelmişken bu defterlerle, lider ve devlet adamı Atatürk'ü bir kere de kendi notlarından tanıma olanağı sağlanmış olmaktadır diyebiliriz. Kendi kendine kaldığı; bir bakıma bir iç değerlendirme yaptığı, sadece kendisine ait bu not defterlerinde belirleme ve saptamalar onun eliyle yazılmış olmaktadır.

C. ÇOK BOYUTLU KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ

Kendi toplumunu ve vatanını seven bir insanın, kesinliklikle iyi ve yararlı bir insan olacağı düşüncesiyle yola çıkıldığında, tüm bu özellikteki insanlar gibi Atatürk'te, iyi bir kişilik sergileyen seçkin bir önder olarak karşımıza çıkmaktadır.

Atatürk'ün bu yöndeki özelliklerine ilişin ciltlerle kitap yayınlanmış olmasına karşın , kendi kendini tanıtmaya yarayacak kendi açıklamaları çok fazla değildir.

"Benim naciz vücudum elbet bir gün toprak olacaktır" diyebilen gerçek bir kişilik açıklaması yapan;

"Benim yaradılışımda fevkalâde bir şey varsa, Türk olarak dünyaya gelmemdir" diye, üstünlüğü alçakgönüllülükle yorumlayan veya; "Benim ihtiraslarım var, hem de pek büyükleri... Fakat bu ihtiraslar yüksek mevkiler işgal etmek veya büyük meblağlar elde etmek gibi adi emellerin tatminine tealluk etmez (dayanmaz). Ben bu ihtirasların gerçekleşmesini vatanıma büyük faydaları dokunacak, bana da liyakâtla ifâ edilmiş(hakkıyla yerine getirilmiş) bir vâzifenin canlı iç rahatlığını verecek büyük fikrin başarısında arıyorum. Bunu çok genç yaşta elde ettim, son nefesime kadar onu muhafaza edeceğim. Bütün hayatımın prensibi de bu olmuştur"[19]

diyebilen insanın kişiliğinin temellerini belirlemek için fazla yorum yapmak gereksizdir.

Ancak, elde var olan defterlerdeki Atatürk'ün not ve açıklamalarında, bu çok yönlü kişiliği saptarken, Atatürk'ün kişiliğine etken olarak birinci sırayı vatan ve ulus sevgisinin aldığının görmekteyiz.

2 No.lu defterde Namık Kemal'in insanlık, vatan ve ulus sevgisinini dile getiren şiirleriyle 21 numaralı defterdeki Tevfik Fikret'in "**Sis**" şiirini belleği ile birlikte defterine de not edişi, bu sevgisinin duyarlı bir kanıtıdır.

10 numaralı defterdeki 31 Mart Olayı'nın yaşandığı İstanbul ve İstanbul'daki durum saptamaları, Mustafa Kemal'in kendi canı ve çıkarlarından daha çok, vatanı ve ulusu için düşündüğünü kanıtlar.

11 numaraları defterin tümünün Türk tarihine ve Türk soyunun özelliklerine ayrılmış oluşuyla birlikte, 2, 16, 17, 18, 19, 20, 21 No.lu defterlerdeki bütün notların arasında bu düşüncelerini belirleyen sayısız satırbaşı notları vardır.

Yine bu notlarda, olayları yaşarken duyarlığa kapılmadan gerçek ne ise onu yapma ve gerçeğe uygunun düşünüp karar verme özelliği ile, olayları doğru belirleme, bu belirlemeye dayalı çabuk ve

yerinde karar verme yeteneğinin kendi cümlelerinden bulup çıkarmak zor olmamaktadır.

İnandığı Türk ulusu'nun, herşeyiyle ve çekinmeden soylu tarihine yakışır biçimde vatan savunmasına katılışının örneklerine ilişkin cümlelerin yazılmış olduğu defterlerde, Atatürk'ün ulusuna, köylüye, işçiye, aydınlara, asker ve eğitimcilere karşı sürekli duyarlı olduğuna ilişkin kayıtlar çoğunluktadır.

16, 17, 18 ve özellikle 19 numaralı defterdeki son 11 maddelik konu başlıklarının yazılışındaki esas düşüncesinin Atatürk'ün temel düşüncesi olduğunu açıklamaya yeterli belgeler niteliği taşımaktadır.

Bu notlarda belirlenen başka özellikler de Atatürk'ün kişisel çıkar ve duygularına önem vermemesi; küçük olumsuzluk ve eksikliklerde hoşgörülülüğü elden bırakmaması, ulusal konularda ise ödün vermeyen bir kişiliğe sahip olmasıdır.

16 numaralı defter (s. 11) deki: "Ali Şir'den madasını af. Benim imzamla Meclis namına. Nurettin Paşa affetmiş tekrar tecziye etmiş lüzumu yok" cümlelerindeki hoşgörü ve bağışlanmayacak suça da yasal cezalandırma örneğinin notlarıdır.

16 numaralı defterdeki (s. 5); "Pire Mehmet, İstiklâl Mahkemesi'nde, Erzurum'a gitmek şartıyla serbest (yalancı) imiş sefil" cümlesi de bu konuda değişik bir örnektir.

Ayrıca ulusal konularda kararlılığın yanı sıra, düşmana kin ve kızgınlığının da 18 numaraları defterde (s. 29); "Tarih İngiltere Hükûmeti'nin böyle gülünç bir teşebbüse rapt-ı ümid etmesini hayretle kaydededecektir. Maskara bir kavmi Türkiye'yi istilâ ettirerek cihangir yapmak. Siyasî ve askerî bir gaflet numunesi" cümlesinde bulmaktayız.

Aynı defterde (s. 24); "Biz artık kimsenin nâmını taşıyamayız. Kimsenin nâmı altında hüviyetimizi ırkımızı unutamayız. An'ânât-ı milliyyemizi çiğnetemeyiz. Biz yalnız namımızla yadolunur ve ancak bu suretle tanınırız" diyerek ulusal bir ruh ve bilincin, kendisinde var olduğu ve kendisini inandığı gibi herkeste de olmasının ve herkesin buna inanmasının istediğini belirtmektedir.

Bu ulusal ruh ve bilinci yaşatmak için devlet ileri gelenlerinin nasıl olmalarını belirleyen aynı defterin 20 ve 19 tarihli sayfalarında; "**Bir milleti felâketten tahliste irşâdda ricâlin ehemmiyeti, bugün ricâlimizin, iffet ve nâmusu, gayret-i milliye ve vatanperverânesini, istihkâr-ı menfaat hissi sayesinde gördük.**"

"**Bir milletin felâket içinde kalması, izmihlâl tehlikesine mâruz kalınması, mutlak ve içtimâî ahlakî bir maceraya mübtela olması neticesidir**"

diyerek belirtmiştir. Bu tanımlamayı yaparken elbette kendisini bu söyleyişten soyutlayamaz. Kendisi tanımın içindedir. Ulusal bir ahlâkın korunması için kişisel ahlakın önemini belirtirken, bir kişinin ahlâkının da O'nun belirti ve deyişiyle (s. 18); "**Vatanının âtîsini, milletin haysiyet ve nâmusunun muhafaza etmek umde-i esasiye olmalıdır**" esasına dayandırılması gereklidir. Bunun sağlanması için de; "Milleti kurtarmak isteyen her vatanperver için başlıca evsâftandır" cümlesi ile yazılan notlar, kişilik özelliklerini açıkça ortaya koymaktadır.

Bu söylenilenleri yeterli bulmayan çok boyutlu bir kişilik sahibi insan, diğer özellikleri de (s. 17) şöyle sıralamaktadır: "**Aynı zamanda ilim ve maârif milleti kurtarmak için hüsnüniyet de kâfi değildir. Milleti kurtarmaya çalışanların aynı zamanda mesleklerinde de birer namuskâr mütehassı, faâl birer âlim olmaları lâzımdır.**"

Bu defterlerdeki notlarında yine Allâh'a, dinine, son sonsuz inancı olan (Ek: 16) gerçek lâik bir lideri bulmak olanağı vardır. Askerlerinin ibadetlerini rahat yapmaları için namaz yeri ve zamanı ayırdığını (10) nolu defterde görüyoruz.

Çok yönlü ve karakteristik özelliklerinden biri de, çevresi ve kadrosu ile sürekli görüşüp, karara

ondan sonra varma, yani; "meşveret"e önem vermesidir. Bu özelliğinin birçok örneklerinden birisi de, 20 numaraları defterde (s. 8'den başlayan) 1922 yılında Meclisteki barış görüşmelerine ilişkin olarak yazdığı:

"İşte devletlerin bu son notası üzerine ordunun nokta-î nazârının Hükûmet-i Celile'sine izâh etmek üzere birkaç gün için cepheden ayrılıp geldim.

Hey'et-i Vekile ile mücadele-i efkârdan sonra lüzum hâsıl olursa, Hey'et-i Celileniz'le görüşeceğim" notlarıdır.

Kendine güvenle birlikte, savaşı beraber yüklendiği komutan ve askerlerine güvenmenin ve orduyu her durum ve koşulda ulusun buyruğunda olarak hazır etmenin güzel bir örneği de, bu konuşmanın devamında şu şekildedir:

"Arkadaşlar birbuçuk ay oldu. Cephede meşgûlüm, Ordularımızı ahvâli dâhilîyesile teftiş ettim. Düşman vâziyetini yakından tetkik eyledim.

Ordularımızı teftiş ettim. En büyük kumandandan neferlerine kadar bütün ordularımızın Hey'et-i Celilenize olan itimât ve merbutiyetini hürmetkâr selâmları ile beraber arz etmekle bahtiyarım."

Devletin kuruluş sırasında bile siyasi otoriteyi, askeri otoriteden daha üstün tutan bir görüş ve inancın belirtisi olan bu sözlerle, bir sert devlet yönetimi yerine demokratik bir yönetimi arzuladığını ortaya koymaktadır. Militarist bir düşünce yerine demokratik bir düşünceyi taşıyan bir beyindir.

Devamda;

"Arkadaşlar!

Tamamen emniyet buyurabilirsiniz ki ordu, bir neferi müstesna olmamak şartı ile mukaddes dâvâmızı bütün şümul ile anlamıştır.

Türkiye'nin dostlarını ve düşmanlarını en tabii ve nezih hislerle tamamen anlamıştır.

Ne için muhabere ettiğinin ve ne zamana kadar muharebe etmenin zaruri olduğunu tamamen takdir etmiştir."

Düşlere kapılmadan ve gerçekçi bir yaklaşımla bütün konulara yönelmiş olduğunun kanıtlayan ve her konuda olduğu gibi ulusun hayatı ile ilgili konuda da bu özelliğini gösteren ve açıkça yerine getiren Atatürk devamla ordumuzun artık Osmanlı imparatorluk ordusu olmadığını, kendi vatanını ve namusunu savunan bir ordu olduğunu şöyle belirtir:

"Efendiler, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin elim şerâit dâhilinde (zor şartlar içinde) vücudâ getirmeye muvaffak olduğu ordusu, filvâki Viyana surlarına dayanan eski Osmanlı ordusu değildir. Fakat hâiz olduğu mefkûre-i âlîye ve insânîye itibâriyle (taşıdığı yüce fikir ve insancıl düşünce yönüyle) büsbütün başka kıymet ve meziyette bir çelik kitlesidir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Ordusu istilâlar yapmak, saltanatlar devirmek veya saltanatları kurmak için şunun bunun âlet-i ihtirâsâtı olmaktan münezzehtir." (ihtiras aleti olmaktan uzaktır)

"Arkadaşlar, yakından temas tetkikatına müsteniden arz ederdim ki ordumuzun kudreti, ahvâl-i dâhîlîyesi, yüksek ahlâkı ve maneviyâtı her türlü mesâili ki (sükûnetle mütalâa ederek âmâl-i hakikâ-i milliye dâiresinde intaç etmemizi mütekeffildir)"

diyerek gerçeği şaşmaz bir önsezi ve güvenle ortaya koymaktadır. Hayalci değil de gerçekçi olduğunun herkese duyurmaktadır.

Yeri geldiğinde olayların gelişmesi için konuyu zamanlamaya bırakmayı çok iyi bilen Atatürk'ün, çoğunlukla işlerini zamanında görerek çabuk bir temponun adamı olduğunu bu defterlerde yer yer tespit olanağı vardır.

Defter 18'de (s. 28) Lloit George'a cevap vermek için çevrenin baskısı olduğunu, ancak yanıtı vermekte acele davranmak istemediğinin; Lloit George'un nokta-i cevap. Daha evvel bazı arkadaşlar cevap vermeyecek misin demişlerdi. Vereceğiz dedim. Zamanı bana bırakın."

"Fakat muhataplarımız insaniyetten değil, kanlı manzaralardan zevk alanlara tesadüf etti ve öyle oldu."

"**Bu sebeple mebzulen Yunan kanı aktı ise kabahat bizde midir?"** şeklinde yazılı notlarından çıkarabiliriz. Aynı zamanda gerektiğinde çok ivedi ve seri davrandığının da 20 No.lu defterdeki son bölümde kayıtlı şu cümleden anlıyoruz:

"1. 20, 21 Cuma saat 1.00'den itibaren Ankara, Trabzon, Batum, Tiflis emrim yerinde verilecektir. Bütün telgrafçlar makine başında hazır."

2. Aralof'a telgrafımızın bu gece Trabzon'dan verecekler ve ondan aldığmızı bana bildirecekler."

Hangi alanda ne gibi ve nasıl bir özelliğini aramak istediğimizde, bu kendi el yazısıyla tuttuğu not defterleri sürekli ilk ve birincil bir belge, aynı zamanda bir tarih hazinesi olarak başvurulacak sağlam kaynaklar niteliğindedir.

III. DEFTERLERİN TARİHİ ÖNEMİ VE İLERİYE DOĞRU YORUMLARI

Atatürk'e ait olan bu defterler doğaldır ki doğrudan birer tarihî ve bilimsel eser değildir; ama bu defterler, sıradan bir insanın notlarını içeren basit gündelik defterler de değildir.

İçinden çıkmış olduğu ulusuyla birlikte tarihle özdeşleşmiş ve tarihe konu olmuş, hatta kendisi tarihin akışını değiştirerek, yeniden tarih yazdırtmış bir kişi olarak Atatürk'ün bu defterlerinde, tarihe ışık tutacak yanlarının olacağı da bir gerçektir.

Bugünkü saklandıkları şekliyle arşivlerin çelik dolaplarındaki dosyalarında kaldıkça elbette bunların tarihsel bir kaynak olmasına olanak yoktur. Tarihsel bir kaynak veya en azından birer obje olabilmeleri için bu defterlerin hem tıpkı basım olarak yayınlanması, hem de ilişkin oldukları yıllardaki tarihi olay ve diğer tarih belgeleri ile birlikte değerlendirilmesi gereklidir.

Bu notlarda sözü edilen ve satır aralarına sıkışmış olay veya kişilerin, o günkü tarih içindeki yerlerini, konuyu bütünleştirme işlemi sonucu, ancak bu notlar birer belge, doküman veya kaynak eser niteliğine kavuşturulmuş olacaktır.

Bu notlara belge niteliği kazandırılmadan, notların yorumlanmasına ve ileriye doğru herhangi bir tarihsel ve bilimsel uzantı sağlanmasına veya geçmiş döneme ışık tutmasına doğrudan olanak olmayacaktır.

Tarihin engin sınırları ya da sınır tanımazlığı içinde bu ve benzeri notlar, belki okyanusta zerredir. Ama bunlar, genel tarihte değil de, özel olarak bir ulusun tarihinde çok büyük öneme kavuşmaktadırlar.

Atatürk'ün defterleri, Türk ulusu, Türk tarihi, dolayısıyla da Avrupa tarihiyle, geniş anlamda ve örnekleme etkisiyle de bütün dünyayla ilgili kılınabilir.

Bugün bile "mazlum milletler"e hâlâ yol gösterici ve ışık tutucu bir lider olması nedeniyle, bu ilgilendiriş ve etkileyiş daha büyük önem taşımakta ve taşıyacaktır da.

Bu ilgilendirişlerin ve yorumların kesin belirlemesini yapmaya yarayacak olan bir iki örneği, yani

defterlerdeki notların, o günkü tarihsel olay ve belgelerle bütünleştirilmesi gereğini vurgulayacak birkaç konuyu sergilemek yerinde olacaktır. Böylece bu tür eserlerdeki herhangi bir konu veya olayda tarihsel kararı vermeden bu tür incelemelerin yapılması gereği de kendiğilinden ortaya çıkmaktadır.

2 numaralı defterin sonlarındaki Japon-Rus Savaşı'nda (1904) Kirno Muhabereleri'nin sonucuna ilişkin; "Şimdiye kadar Avrupa'nın bilmediği bir unsur meydana çıktı. Kirno Mubarebeleri Japon askerinin kıymet-i askerîyesi nokta-i nazârında parlak safhâlar vücûdâ getirecek" notunun önemi, ancak Atatürk'ün diğer bir eseri olan, "**Zâbit ve Kumandanla Hasbihal**" adlı eserindeki[20]; "*Taârrûz Ruhu*" başlıklı bölümde anlatılan Japon komutanların kahramanlık, yurtseverlik ve dirâyetini ortaya koyan cümlelerle bütünleştirildikten sonra, Birinci ve İkinci Dünya Savaşları ile Amerika'nın Japon tehlikesini bertaraf etmek için atom bombası kullanma mecburiyetine bağlanarak yorumlanması, Atatürk'ün ileri görüşlülüğü, askerî konulardaki ve dünya siyasetindeki net görüş ve yeteneğinin sergilenmesini ortaya çıkarabilir.

5, 6, 7 numaralı defterlerdeki "Osmanlıların Ruslarla Olan Esfâr ve Muharebâtı" konusu iyice değerlendirilirse ve bu konular 17-18 ve özellikle 19 No.lu defterdeki Sovyet yardımının oyalanmasına ilişkin notlarla birleştirilip yoruma alınırsa, Türk-Sovyet İlişkilerinin hem tarihi, hem de geleceği için sağlam veriler ortaya çıkacaktır.

10 numaralı defterdeki 31 Mart Olayı'na ilişkin notların yakın tarihimiz içindeki yeri hiç kuşkusuz çok önemlidir. Hele buradaki Fransızca yazılarıyla Kur. Bnb. M. Kemal'in demokrasi düşüncesine ilişkin notları, Meclis Başkanı Mustafa Kemal ve ileride Cumhurbaşkanı Atatürk'ün yaptıklarıyla birleştirilirse, bu notların değeri ayrı ve önemli bir yorumu da beraberinde getirecektir. Atatürk'ün Cumhuriyetçiliği daha iyi anlaşılacaktır.

Özellikle 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21 numaralı defterlerdeki notlar, Türk tarihi, dolayısı ile Ortadoğu ve Avrupa tarihine oldukça ağırlıklı bir değerlendirme özellikleri taşımaktadır.

Bu notlar arasına sıkışmış herhangi bir cümlenin defterdeki durumu yarı karanlık, zor anlaşılan bir özellik göstermesine karşın, bu konu diğer tarihi kaynaklardaki not ve olaylarla birleştirildikten sonra durum veya konu tam olarak aydınlığa kavuşacaktır.

Bütün bunlara ek ve çok çarpıcı bir olayı işaret eden küçük bir notu ele alarak değerlendirme yapılacak olursa, 16 numaları defterin 10'uncu sayfasında Atatürk eliyle yazılmış olan; "İlyas Kaptan'ın evinde Yahya Kaptan'ın iki çocuğu ve kayınvalidesi.

- Hacı Doğan Karakolu yanında Gavri'nin hanesinde İsmet Bey'in yanında Yahya Kaptan'ın refikası Şevket Hanım " şeklinde bir not vardır. Notun bu haliyle açıkladığı konu ve anlam tam anlaşılamamaktadır. İşte bu not ancak diğer kaynaklarla ilintli kılınırsa önem kazanacaktır. Bu ilinti için yapılacak bir incelemede konu oldukça açıklığa kavuşacaktır.

Yahya Kaptan konusu bir başka kaynakta[21], Atatürk'ün Nutuk adlı eserindeki ilgili yeri de belirtilerek şöyle anlatılmaktadır:

"Yahya Kaptan'ın teslim olduktan sonra katledildiğini o tarihte İstanbul'da bulunan arkadaşımız Rauf bey de telgrafla bildirmişti.

"Yahya Kaptan'ın teslim olduktan sonra itlâf edildiği buraca da anlaşılmıştır. Muhafızlığa müracaât edilmiş, fethimeyt (otopsi) ameliyatı da yapılmıştır. Takibât-ı kanuniyeyi hükümet eline almıştır."

Nutuk'ta bu konu hakkında Mustafa Kemal Paşa'nın görüşü önemlidir, olduğu gibi aktarıyoruz:[22]

"Birincisi, Sait Molla'nın mensup olduğu Teşkilât-ı Hâfiye ve Gebze ve Kartal havâlisinde tamamen bu teşkilâta mensup eşhâs ve çetelerin rolü ve bu rolü, bizim adamlarımıza ve

teşkilâtımıza atfetmekte ve vatanperver yaşayan zevatı iğfâl ve iknada gösterilen maharet ve muvaffakıyet.

İkincisi, İstanbul teşkilatımızın rüesâsı ki bize, Heyet-i Temsiliye'ye tâbi ve onun tâlimât ve iş'arı dâiresinde hareketle mükellef bulunuyorlardı ve ancak bu mükellefiyeti samimi ifâ etmekle istikamet-i umumiyede isabetle yürümenin ağleb-i ihtimal olacağının kabul eylemeleri icâb ederdi. Halbuki bu zevât, kendi akıl ve tedbirlerini Heyet-i Temsiliye'nini ikâzları karşısında, yüksek görmekten fariğ olamamışlar ve istiklâl-i hareketlerine mümanaât olunmasını, izzet-i nefis meselesi yaparak asabileşmişler ve hiss-i sâkin taht-ı tesirinde iğfâl olunmaya kadar varmışlardır.

Şimdi efendiler, vicdân ve şefkat sahipleri olanları cidden dilhûn eden br telgrafı daha nazargâh-ı rikkatinize vâzederek bu meseleye dair beyânâtıma hitâm vereceğim."

"İstanbul 14.1.1920"

"Ankara'da Kuvayi Milliye Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

"Zevcim Yahya Kaptan, mahzâ zât-ı sâmilerine olan münâsebeti dolayısıyla, bir cürm-i kanunisi olmaksızın, arz-ı teslimiyet ettiği halde, Gebze Jandarma Yüzbaşısı Nail ve Mülâzımevvel Abdürrahman Efendiler tarafından alçakcasına şehit edildi. Bütün Tavşancıl âhâlisi vakânın şâhididir. İhkâk-ı hak için Adliye ve Dâhiliye Nezaretlerine müracaât edildi. İki nefer yetim ile perişân bir halde bulunuyoruz. Bu bâbta teşebbüsât ve muâvenet-i sâmilerine muntazırız, ferman.

Karagümrük'te Keçeciler Mahallesinde

16 numaralı hanede sakin

Yahya Kaptan Zevcesi Şevket Hanım"

İşte defterdeki not diğer kaynaklarda anlatılan ve belgeyle kanıtlanan durumla ve Yahya Kaptan'ın eşi Şevket Hanım'ın, Ankara'da Meclis Başkanı Mustafa Kemal'e çektiği telgrafla bütünleştirilirse, ancak bu 16 numaralı defterdeki basit iki cümle tam bir açıklıkla anlaşılacaktır. Dolayısıyla da Atatürk'ün bir başka özelliği yapılan iyilikleri unutmama ve vatan için çalışanların yakınlarına sürekli ilgi özelliği, dolayısıyla da Ankara Hükûmeti'nin olaylara sosyal ve insanlık dolu bakış açısı gerçek yönleri ile ortaya çıkarılabilecektir.

Bu tanıtım yayınına konu olan 24 adet defterin ve içinde kayıtlı olan ve Atatürk tarafından yazılmış olan her notun, böyle ileriye doğru değerlendirme ve yorumlamalarının yapılması, hem Atatürk, hem yüce Türk ulusu ve hem de tarihimiz açısından çok yararlı olacaktır. Ayrıca tarihimiz ve daha ağırlıklı olarak askerî tarihimizle, sosyal yapımızın güçlenmesi için bir yararlı çalışmadır.

Bu yorumlayışta elbette bir kişinin bu konular ve defterler üzerine çalışması, olayları sergileyip, sonuca, sentezlere varması yeterli olmayacaktır.

Bu defterleri ileriye doğru yorumlamak bir ekip işi olarak ele alınmalıdır. Hem bilim çevrelerinde uzmanlaşmış, hem de askerî alanda konuları kavrayıp değerlendirilecek bilgi, rütbe ve düzeydeki kişilerce bu defterler teker teker birer çalışma konusu olarak ele alınıp işlenmeli ve defterler tarihin ışığı altında bilimsel baza oturtulmalıdır.

İşte o zaman Atatürk'te varolan başka boyutlar; yetkisiz ve bilimden uzak çevrelerce yanlış değerlendirilmeden, onların yanlış değerlendirmelerine olanak verilmeden, Atatürk'ün bu yazdıkları ve notlarıyla doğrudan ortaya çıkarılıp tüm çevrelere sunulmuş olacaktır.

SONUÇ

Büyük Önder Mustafa Kemal Atatürk'ün daha iyi ve gerçekçi bir biçimde, araştırılıp, bilinip, tanıtılması; şimdiye kadar sergilenmemiş ve üzerinde çalışılmamış veya eksik bırakılmış yönlerinin de belirlenmesi için, O'na ilişkin yazılı belge ve bilgi olarak ne varsa tümünün ele alınıp bilimsel verilerin ışığında, bunlar üzerinde inceleme yapılması gereğinden yola çıkılan bu çalışmada; Atatürk'ün bir üçücü boyutunu, yani herkes gibi bir insan olan Atatürk'ü bulabilme amacı ile Atatürk'e ilişkin bu defterlerin varlığının tarih ve sosyal bilimle uğraşan çevrelere tanıtılması ve yapılması gereken çalışmanın neler olması gerektiği, yol ve yönteminin açıklanması esas çıkış noktası olarak ele alınmıştır.

Bu amaca ulaşılırken, vatanının ve onun üzerinde yaşayan ulusunun olaylarıyla, sıkıntı ve zorluklarıyla, acı ve üzüntüleriyle, kısacası tarihiyle, kendi yaşamını bütünleştirmiş bir liderin, kendisinin, kendi notları arasında aranması gereği ve zorunluluğu burada belirlenmeye çalışılmıştır.

Atatürk'ün olup da bugüne kadar pek bilinmeyen ve üzerinde çalışılmamış olan bu defterlerle, böylesine bir çalışmaya girişilmesi gereğini ilgili çevrelerde gündeme getirecek olan bu çalışma, aslında bu alanda ileride yapılacak çok geniş boyutlu çalışmalara da kaynak oluşturacaktır.

Ancak anlatılan boyutlarda böylesine geniş ve derinlemesine çalışmalarla Atatürk; karizması, çevresi, uygulamaları, eserleri, davranış ve yönelişleri, tutkuları, sevinci, kızgınlık ve küskünlükleri, övünçleri, kısacası herkes gibi bir insan olan Atatürk'ün kendisi, gelecek kuşaklara gerçek; abartmasız ve saptırılmadan tanıtılıp anlatılmış olacaktır.

Çünkü bu cep defterleri biçimindeki not defterlerine Atatürk, kendi kendisi ile bir iç değerlendirmesi yapışlarını aktarmıştır. Bu defterler Mustafa Kemal olarak, kendisi için; yaptıkları, düşündükleri ve yapmak istediklerini anımsatmak ve onları unutmamak için aklından geçenlerle birlikte konu, olaylar ve bunlarla ilgili düşüncelerini not etmiştir.

Bir bakıma kendi kendisiyle ve iç dünyasıyla yüksek sesle düşünme eyleminin ürünü olana bu defterler, çok çeşitli yönlerden ağırlık kazanmakta ve normal bir defter görünümünden hemen sıyrılıp, ayrı bir önem kazanmaktadır.

Atatürk'ün olan herşey gibi, bu defterler de artık ulusumuza, hatta insanlığa mal olma durumundadır. Konumuz olan bu defterler Atatürk'ün özel not defterleridir diye el sürmemek ve üzerinde çalışmamak bir bakıma Atatürk'ü tam anlamama ve yorumlayamama gibi bir durumu ortaya çıkaracaktır. Atatürk karşıtçılarına da boş alanlar bırakma olanağı tanınmış olacaktır.

Bunları, ilgili bilim çevrelerine açmak ve üzerinde en gerçekçi, bilimsel ve tutarlı çalışmayı yapmak; Atatürk'ü belgesel olarak yansız ve çarpıklıklara yönelmeden, bilimsel olarak anlamak, anlatmak ve yorumlamakla görevli kamu kurum ve kuruluşlarına ve bilim adamlarına düşmektedir.

Bilime, özellikle tarih bilimine dayalı çalışma yapan kamu kurum ve kuruluşlarınca yapılacak bilimsel çalışmalarda bu defterler, inceleme konusu olarak ele alınıp, teker teker incelenmelidir. Bu yapılmadığı sürece yalan, yanlış, uydurma ve dayanaksız yorum ve yanlı yayınlara olanak verilmiş olacaktır.

Atatürk'ün defterlerindeki bu notların içinde kendisini küçültücü veya yanlış anlamaya yol verici bir anısı ya da notu olsaydı, Atatürk bu defterleri saklamaz, saklatmazdı. Böyle bir durum olsa idi, bu defterleri en azından kendisi ortadan kaldırtırdı. Çünkü hepimizin yaptığı gibi, kimsenin eline geçmesini istemediğimiz gereksiz not ve yazıları yırtıp attığımız biçimde, O da, bu tür notları varsa, onları yırtıp atabilirdi. Kendine yararlı olması yanında, gelecek kuşakları olaylardan bilgili kılmak, çekilen sıkıntılı ve olaylı dönemleri anımsatmak, tarihe yardımcı olmak amacı ile Atatürk'ün bu defterleri tutmuş ve korumuş olduğu gerçeğini kabul etmek gerekir. Bütün büyük kişiler gibi O da bu

yolu izlemiş ve not defterlerini saklamış ve bu günlere ulaşmasını sağlamıştır.

18 numaralı deftere (s. 6) Atatürk'ün yazdığı; "Çocuklarımıza ve gençlerimize, görmekte olduğu tahsilin hududu her ne olursa olsun her şeyden evvel:

Türkiye'nin istiklâline,

Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne ve Hükûmeti'ne düşman olan bütün anasırlarla mücadele etmek lüzumu öğretilmelidir" sözünü buraya almakla bu görüşümüzü kanıtlayabiliriz. Çünkü bu notlarda, dost, düşman ve tüm ulusların sıkıntılı günlerinin notları vardır. Bu notları tutan, o günlerde birinci sorumluluk yerinde oturan ve olayları yaşayan, uygulayan kişidir. Her şeyi gerçek yönüyle elbetteki ondan ve ilk kaynaktan öğreneceğiz. Onun için bu defterlerin ve içindekilerin bilgili ve yetkili ellerle incelenmesi, konuların değersizleştirilip çarpıtılarak bir bakıma, dedikodu havası ile değil de, bilim çevrelerinde ve içindekilerin bilgili ve yetkili ellerle incelenmesi, konuların değersizleştirilip çarpıtılarak bir bakıma, dedikodu havası ile değil de, bilim çevrelerinde ve bilimsel bazda değerlendirilmelerinin yapılması zorunlu bir görev olmaktadır. Sanıyorum ki bu belgeler Nutuk'tan sonra en önemli kaynaklardır.

Türk tarihi ve dolayısı ile Atatürk ve Türk büyükleri üzerine çalışan kurum ve kuruluşların sorumluluğu altında bu görevin yapılması veya yaptırılması, bugün artık kaçınılmaz millî bir görevdir. Bu kitap çalışması da bu amaca yönelik bir ilk sergileme, duyurma çalışması niteliğindedir.

dipnotlar

11 Ercümend Kuran; Atatürkçülük Üzerine Denemeler, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara, 1981, s.83.

12 Uriel Heyd; Foundations of Turkish Nationalism, Londra: 1950, s. 17.

13 Robert F. Spencer; Culture Process And Intellectuel Current; Durkheim And Atatürk, 1958, s. 649.

14 Askeri Yönüyle Atatürk, Gakur. ATASE Ba şkanlığı Atatürk Serisi Yay ınları No: 14, s. 139. Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, c. II, s. 171.

1 5 İbrahim Kafesoğlu; Atatürk'ün Kurduğu Devlet, Gnkur. ATASE B şk.lığı, Atatürk Haftası Armağanı (1984), s.84.

16 Afet İnan; Atatürk'ten Yazdıklarım, Ankara, 1969, s. 10.

17 Selahattin Demirkan; M. Kemal Atatürk, Belge Yayınları, İstanbul 1972, s. 16.

18 Falih Rıfkı Atay; Atatürk'ün Hatıraları (1914-1919) T. İş Bankası Yayını, Ankara, 1965, s. 29-30, 31.

19 Salih Bozok; Atatürk'ten Özel Mektuplar, 1970, s. 47, (12.1.1914'te Sofya'dan Bayan Corinne'e mektuptan)

20 Mustafa Kemal; Zâbit ve Kumandanla Hasbıhal, İş Bankası Yayını, İstanbul, 1973, s. 17.

21 Mazhar Müfit Kansu; Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber, TTK Yay ını, 1986, c. II, s. 458-459.

22 M. Kemal Atatürk, Nutuk.

ekler

Tarihi bir sahne: Sivas Kongresi'nden bir gece önce. Atatürk, Rauf Orbay ve Ali Fuat Cebesoy planlar üzerinde çalışıyorlar.

T.C.
MİLLİ EĞİTİM BAKANLIĞI
TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ MÜZESİ MÜDÜRLÜĞÜ

Sayı : 465
Konu : Atatürk'e ait eşyalar HK.

Ankara, 15 / 12 / 196 4

Amit-Kabir Müdürlüğüne
Ankara

Milli Eğitim Bakanlığından alınan 11/4/1964 gün ve 1322 sayılı yazıda; Atatürk'e ait olup Türkocağından müzemize devr edilmiş olan ve bir heyet tarafından tetkik ve tasnifi yapılan kitap, evrak ile Atatürk'ün hizmet Dil ve Tarih çalışmalarına dair notları ilerde bir karara varılmak üzere şimdilik İdaremizde hifz edilmesi uygun görülmüştür.
Bu konu bir süre işimde alıkonulmasını rica ederim.

Başkan
T.B.M.M.Müzesi Müdürü

T. C.
MİLLİ EĞİTİM BAKANLIĞI
Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü

Sayı : 802.04-..... 1322

Konu : Türkocağından alınan Atatürk'e ait eşya hk.

Ankara
...../...../196

T.B.M.M.Müzesi Müdürlüğüne
Ankara

İlgi: T.B.M.M.Müzesi Müdürlüğünün 31/3/1964 tarih ve 71 sayılı yazısına;

Atatürk'e ait olup Türkocağından müzemize devir edilmiş ve bir heyet tarafından tetkik ve tasnifi yapılan kitap, evrak ve Atatürk'ün hizmet dil ve tarih çalışmalarına ait notlar vesair eşya hakkında ilerde bir karara varılmak üzere şimdilik bunların tamamının Amit-Kabir Müdürlüğüne devredilmesi uygun görülmüştür.

Bilgi edinilmesini ve gereğinin buna göre yapılmasını rica ederim.

Dağıtım:
Gereği :

1-T.B.M.M.Müzesi Müdürlüğüne
2-Amit-Kabir Müdürlüğüne

Milli Eğitim Bakanı
Dr. Kemalettin Tahir Taşcıoğlu

Kayde-
11-6-1964

Türkiye Büyük Millet Meclisi
Müzesi Müdürlüğü
11-6-1964

T. C.
MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI
Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü

Sayı : 7-2-7
Konu : Atatürk'e ait fotoğraflar hk.

Ankara
7-1-4 / 1965

Bakanlık Makamına

6192 Sayılı kanunla Hazineye intikal eden, 6790 sayılı kanun gereğince Bakanlığımıza devredilen ve Ankara Türkocağında muhafaza edilirken bir kısmı yok olmuş olan Atatürk'ün şahsî eşyalarından tespit ve tesbit edilebilenler, bir Komisyon marifetiyle tadat ve tesbit edilmiştir. Bunlar halen Türkiye Büyük Millet Meclisi Müzesinde muhafaza edilmektedir.

Bu tadat ve tesbit sırasında Atatürk'e ait olan muhtelif pek fotoğraflar da çıkmıştır. İliştik listede muntevi yatı gösterilen bu fotoğrafların defterbaş olarak müzelerimize verilmesi düşünülmektedir.

Makamlarınca da uygun görüldüğü takdirde bu fotoğrafların listesine göre dağıtılmak üzere emirlerine arzederiz.

Olur
7 /Nisan/1965
Milli Eğitim Bakanı

Eski Eserler ve Müzeler
Genel Müdürü

Onaylıdır.
6.1965

M.E.B. 17/4/1966

Tutanak

Milli Eğitim Bakanlığının 21.10.1963 tarih ve 1373 sayılı buyrukları gereğince Atatürk'e ait olup Türk Dostlarından Büyük Millet Meclisi Müzesine intikal eden 7 sandık ve 1 çuval kıymetşinasımıza 6.12.1963 tarihinden 31.1.1964 tarihine kadar yapılan müteaddit toplantılarda incelenmiş ve muntazaman tespiti ile alakalı aşağıdaki kararların Bakanlıkla mukavemeten duyurulmasına karar verilmiştir.

1-13.12.1963 tarihli raporda da belirtildiği gibi öğe konusu evrak ve kitapların aidiyetleri cihetiyle ilgili daire, kurum ve şahıslara devredilmesinin,

2-Aşağı tasnife göre adı yapılan tespit işlemlerinde:

a)Arşiv kabir'e
b)Kütüphaneler Genel Müdürlüğü'ne (Üstüne Zehra'ya ait ve mükerrer kitaplar.)
c)M.E.B.Talim ve Terbiye Dairesine (Bu daireye ait kayıtlı kitaplar)
ç)Türk Tarih Kurumuna (Tarih çalışmaları ile ilgili evrak ve yayınlar)
d)Türk Dil Kurumuna (Dil çalışmaları ile ilgili evrak ve yayınlar)
e)Türk İnkılâbı Müzesine (Fotoğraflar ve elbiseler)
f)Prof.İsmet İzmir'e (şahsî mektup, evrak, kitap ve fotoğraflar) olmak üzere Bakanlık mümessili ile ilgili Daire, kurum veya şahıs temsilcileri aracılığı yapılacak tespit ve tasnife göre devir ve teslimine,

3)Mevcut evrak ve kitaplar halen olduğu gibi yer içinde bir yer içinde ettiğinden ve mühürleri açılmış devir ve teslime mâni bir vaziyette olduğundan ilgililerin kendilerine ait öğe [illegible] tarihinde Eski Eserler ve Müzeler Müdürlüğü Odasında bilmeleri,

Prof.Dr.Afet İnan
Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Profesörlerinden

Ulaş İğdemir
Türk Tarih Kurumu Genel Müdürü

Nevzat Ödekal
Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü

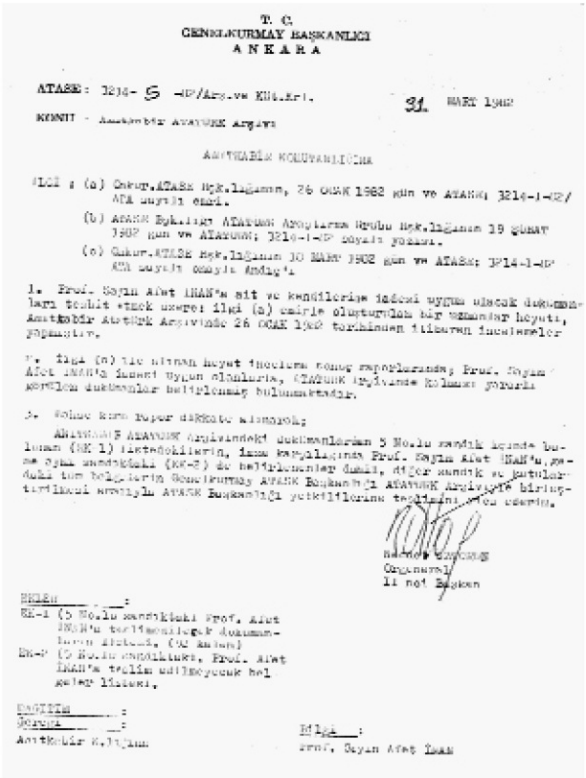
İsmet Parmaksızoğlu
Kütüphaneler Genel Müdürü

Nihat Akçay
Eski Eserler ve Müzeler Şube Müdürü

İdris Özsan
Arşiv-Kadir Müdürü

Hüsa Çınarlı
[illegible] Müdürü

Vahit Tavcıoğlu
Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü Arşiv Memuru

T. C.
GENELKURMAY BAŞKANLIĞI
ANKARA

ATASE: 3214- 6 -HP/Arş.ve Kül.Şb. 31 MART 1982

KONU : Atatürk Atatürk Arşivi

ARŞİVLERİN KORUNMASINA

İLGİ : (a) Cumhur.ATASE Bşk.lığının, 26 OCAK 1982 gün ve ATASE: 3214-1-HP/ ATA sayılı emri.
(b) ATASE Bşk.lığı ATATÜRK Araştırma Grubu Bşk.lığının 19 ŞUBAT 1982 gün ve ATATÜRK; 3214-1-HP sayılı yazısı.
(c) Cumhur.ATASE Bşk.lığının 30 MART 1982 gün ve ATASE: 3214-1-HP ATA sayılı emriyle Amiğ'a.

1- Prof. Sayın Afet İNAN'a ait ve kendilerine iadesi uygun olacak dokümanları tesbit etmek üzere: ilgi (a) emirle oluşturulan bir komisyon heyeti, Ankara'da Atatürk Arşivinde 26 OCAK 1982 tarihinden itibaren incelemeler yapmıştır.

2- İlgi (a) bir üyenin heyet incelemesi sonuç raporlarından; Prof. Sayın Afet İNAN'a iadesi uygun olanlarla, ATATÜRK Arşivine kalması gerekli görülen dokümanlar belirlenmiş bulunmaktadır.

3- Bilgi ve rapor dağıtımı yapılmıştır.

ATATÜRK'ün ATATÜRK Arşivindeki dokümanlardan 5 No.lu zarfın içinde bulunan (EK 1) listedekilerin, imza karşılığında Prof. Sayın Afet İNAN'a, yine aynı zarftaki (EK-2) de belirlenenler dahil, diğer zarflı ve şartlardaki tüm belgelerin Genelkurmay ATASE Başkanlığı ATATÜRK Arşivi'ne birlikte imzalı arşiv senediyle ATASE Başkanlığı yetkililerine teslimi, rica olunur.

Mahmut Çınkılıç
Orgeneral
İlk not Başkan

DAĞITIM:
EK-1 (5 No.lu zarftaki Prof. Afet İNAN'a teslim edilecek dokümanların listesi, (02 kalem)
EK-2 (5 No.lu zarftaki, Prof. Afet İNAN'a teslim edilmeyecek hal şeklen listesi,

GİZLİDİR:
Sayısı: :
Atatürk Kitaplığı

Bilgi:
Prof. Sayın Afet İnan

Huzur-u İrfanpenâhilerine

Sahib-i Kemâlât Efendim Hazretleri

Zât-ı âlinizi -Selânikli bulunduğum cihetle- daha çocukluğumdan beri ismen ve şahsen tanımak şerefini hâiz ve zıkymet olan asâr-ı edebiyenizin mütâlâsından sonra da fâzl ü Kemâl ve iktidâr-ı hâmenizin meclubu olanlar meyanına dahil olmuş idim. Vakıâ, büyüklüğünüzün meczubu olan kalbimin hissiyât-ı hürmet ve tazimini arz ve takdim için bir defacık olsun ziyâret-i şeref misarınız a şitâp etmeyi pek çok defalar âteşin tehâlüklerle zihnimden geçirmiştim; lâkin tahsil yolunda senelerden beri memleketten uzak bulunmak mecburiyeti, bu şerefe nailiyetime müsaade etmiyordu.

Zâten şeref-i müşafehenize lâyık olanlar seviyesinde bulunamamak bedbahlığı da müştâkı olduğum o âli saadetin tecellisine bir mâni tasavvur olunamaz mı?

Lâkin bu maniâların hiç biri nur-u kemâlâtınızın âmâk-ı ruhuma intişârını ilm ü irfanınızdan feyizmen olmamı bir an bile tehir edememiştir. (Asrımızda) parlak sütunlar vücuda getiren o münevver âsâr-ı fikriyenizi seve seve, sevine sevine gördükçe ulviyet-i dimâgiyyenize karşı mevcut olan meftuniyetim tevessü edi-yor.

Hakikât; o muhterem gazetenizle matbuât-ı Osmaniyemizin terâkkiyât-ı medeniyeye layık bir mevki-i muâllâya is'âline hâdim olduğunuzdan dolayı şâyân-ı takdirsiniz. Vakıâ sâye-i şâhânede memâlik-i Osmaniyenin her noktasında efkâr-ı terâkki-i perverâneye sahâ-i inkişâf olan yüzlerce gazeteler, nazâr-şükür ve mahmedetle görülmektedir. Lâkin bilmem nasıl bir hiss-i cezbedarın tesir-i mukâvemet-suz-i asrın tâkib-i mütâlaasından duyduğum zevki edindiğim itminan-bahş malumâtı diğerlerinde bulamadığımı bütün kalbimle ve bir tarz-ı hususiyet de itiraf ve ilâna bendenizi sevk ediyor.

Enzâr-ı âlemi kanlar içinde kalan dumanlı ufuklara bürünen fethâ-ı şarka kadar cezbeden vekâyi-i car'iye-i menâbi-i muhtelife-i mevcudeden tâkip ve tetkik etmek muhtezây-i mesleğimdir.

İstifaâde-bahş gazetenizde her hususta olduğu gibi mes'ele-i hâzırâyâ ait hususatta dahi-takip etmekte olduğunuz meslek, âsri ve şâyân-ı tebcil muharrirlerini ebedi bir nâm-ı ihtirâmla

yaddettirecektir.

Vukuf ve malumâtınızdaki vus'ate muhâkeme-i dimağiyenizdeki kuvvet-i istihracı hâkâyik hususundaki isabetinizi, hülâsa her hususta büyüklüğünüzü düşündükçe Selânikli bulunduğuma bir hiss-i saadetle seviniyorum...

Daha doğrusunu isterseniz-göğsümün bir hiss-i gurur ile kabardığını duyuyorum.

Asıl maksâd-ı naçizânem gazeteniz muhteviyatının herkesi olduğu gibi bendenize de bahşettiği istifâdelerden dolayı medyun olduğum teşekkûrât-ı acizane arz etmek idi. Fakat dimâğımda canlanan evsâf ve mezâyâ-yı ekmelâneden zât-ı fâzilânelerine karşı ruhumdan kopup gelen ihtirâm sâyhâlarını bu suretle tefsiren vesile-i cemile teşkil etti.

Vicdânî olan maruzâtım âciz bir kalemden çıkmış olduğu için saffet ve nezâketini zâyi etmez sanırım. Bâki takdim-i ihtirâmât eylerim efendim hazretleri.

Erkân-ı Harbiye Namzedi
Mülâzım-i Evvel
Mustafa Kemal

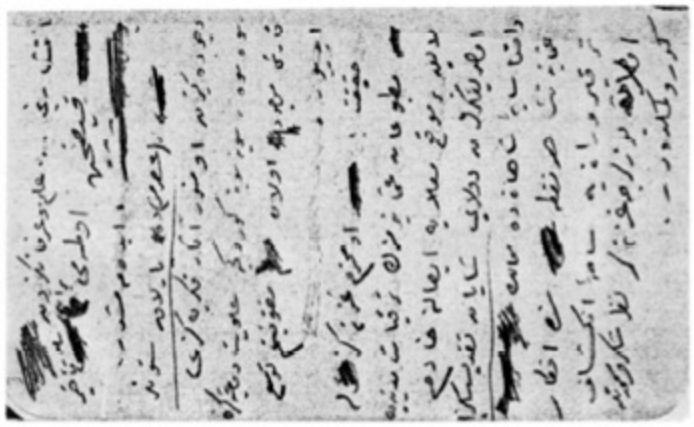
EK-5 a

Erkân-ı Harbiye Namzedi Mülazim-i evvel Mustafa Kemal'in Selânik'te bir yazara mektubu

Ek-5 b

Ek-5 c

DAHİLİYE

Yine tekrar ederim bütün Rumeli yek vücut olarak kıyâm halindedir. Şehirler İstanbul'a doğru boşalıyor.

Ferik Hüsnü Paşa kumandasıyla 5 bin kişilik bir Ordu yürümektedir. Paşa erkân-ı harbiyle yarın Çatalca'da bulunacaktır. Bu sebeple huruşân-ı hâkimiyet karşısında ne söz ne tedbir kâr eder. Trenlerin alamadığı kahramanlar maşiyen azimet hazırlığında bulunuyor. 3 tren topçu levâzımıyle gidiyor.

Pâdişâh'a arz ediniz. Dilhâh-ı millet artık red edilemez.

Pâyıtaht-ı şâhaneleriyle beraber tac ve taht-ı Osmaniyi ve bütün milleti vahim bir izmihlale sevk ediyor. Efrad-ı şâhane de bulunup yevm ü halî feciasını tertibi hain Nadir Ağa, İlyas Bey, Frenk Emin Bey, Musahip Feyzi Mustafa Bey gibi hainler hemen teb'id edilmeli ve mahbusinlerimizin avdetiyle selamet-i nefslerini teminen aff-ı umumiden sonra mütecâsir-i cinayât olanların adalete teslimini süngü ile istifaya mecbur edilen vükelânın meşrutiyet dairesinde iâdesini ve bu suretle yeniden hükûmdârın yemini ispata riâyet etmesini istiyorlar.

İtikât-ı âcizânemizce artık tereddüte imkân yoktur.

1. İdare-i örfiyye ilân olunmuştur. Fırkanızın vaziyesi asliyesi her nevi taarruzdan masun olacak veçhile gayet kuvvetli bir hükûmeti meşruta teşkil etmektir.

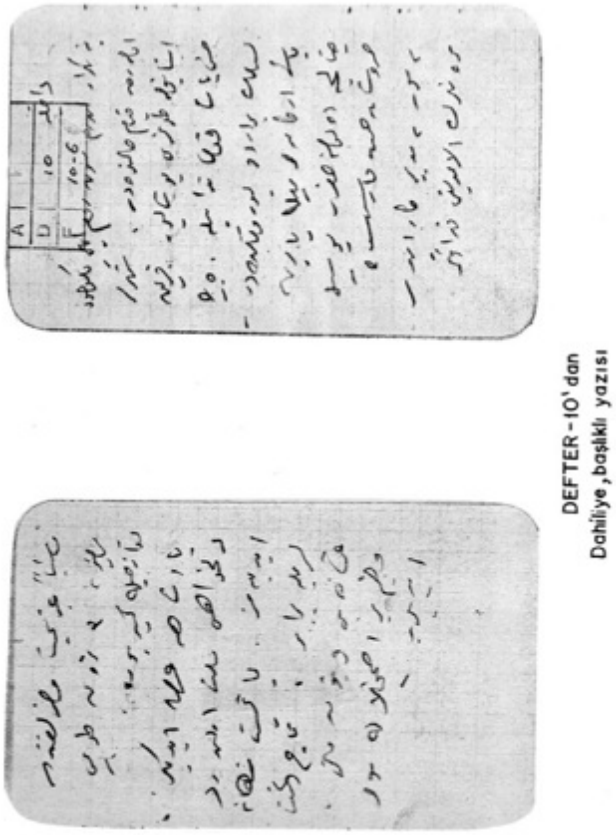
Sokaklarda devriyelerin geştlül-güzarından sevâp nâsevâp mezkûr müfrezelere söz söyleyenler

mesul tutulacaktır.

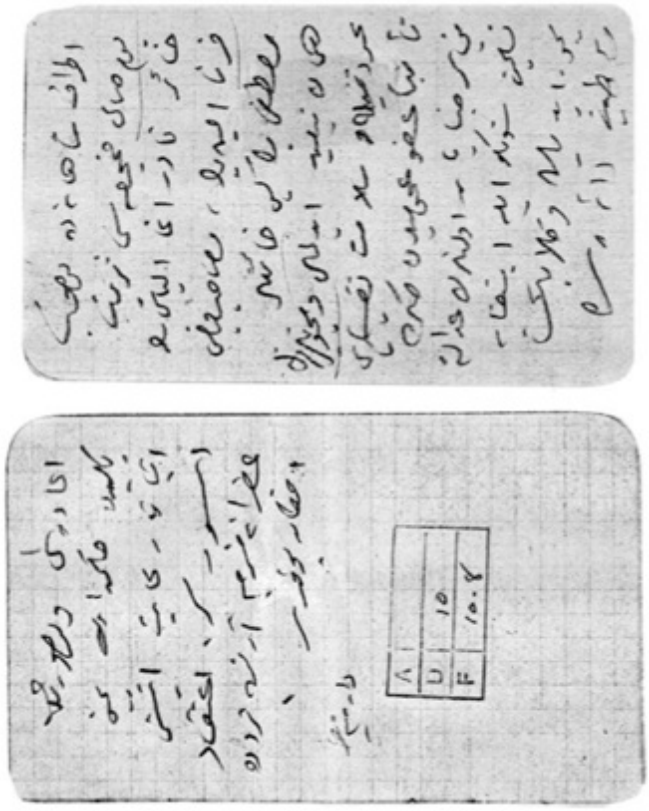
Devriyelerin ifây-ı vâzifede zerre kadar müşkilâta ika olunduğu görülürse silâh isti'mal edecektir.

2. Hükûmetden mezun olanlardan madâsında silâh görülürse müfsitlerden addedilecektir.

3. Cemiyet klüpleri mefsuktur.

DEFTER - 10' dan
Dahiliye, başkılı yazısı

BEYANNÂME

1. Millet senelerden beri icray-ı mezâlim eden kuvve-i istibdâdı parçalayarak hükûmet-i meşrûa-i meşrûtâyı tesis etti.

Bu kansız inkilâb-ı mesutdan mutazarrır olan edani, gayri meşru bir suretde temin-i menfaatlerine hâdim olan hal-i sabıkın iâdesi için bin türlü hile ü desayis ve denaâte müracaât ederek hükûmet-i meşrûa-i meşrûtâmızı rahnedâr etmek istedi ve bütün âllame-i insaniyetin telin ettiği İstanbul faciâsının hususuna sebebiyet vererek masum kanlar döktü.

2. Millet; hayat ve emniyetinin kâfil-i vegânesi olan meşrutiyetin rahmedar edilmek ve ahkâm-ı saâdet-i şeriye ve şiâdan ve selamet-i umumiyey-i milliyemizi zemin olan Kanun-ı Esâsi'mizin ayaklar altına alınmak istenildiğini gördü.

Ve bu harekât-i denaâtkârânenin müsebbib-i aslilerini katiyen te'dip etmek lüzûmunu takdir ederek, hey'et-i umumiyesiyle İstanbul üzerine yürümeye karar verdi.

Bizi; İstanbul surlarının karşısında gördüğünüz işte bu Hareket Ordusu'nu buraya gönderdi.

3. Hareket Ordusu'nun maksadı, Hükûmet-i meşrûa-i meşrûtâmızı hiçbir kuvvetin sarsamayacağı suretde tersin etmek ve sarfı-ı kuvvet şeriât-i gurrâ ile müeyyet bulunan bir kuvve-yi icrâiye olmak üzere Kanun-i Esasi'nin fevkinde hiçbir kanun, hiçbir kuvvet olmadığını ve olamayacağını isbat eylemek ve meşrutiyet-i meşrûâmızın istikrarından memnun olmayan vatan ve millet hainlerine son ve kati bir ders-i intibah vermektir.

4. Mazlum ahali, bîtaraf efrât tamamiyle himaye edilecek, ancak muharrikler, müfsitler ve müşârikler behem-hal lâyık oldukları tedibât-ı kanuniyeden kurtulamayacaklardır.

5. Hey’et-i fâzılâ-i ilmiye ki tâc-ı ihtirâm ve intihapta şayân-ı tekrim ve tâzimdir.

Fakat temin-i melânet ve menfaat-i adiye maksadiyle yalandan kisve-i ilmiyeye bürünerek din-i şerif-i Muhammedi-yi tezyif ve istihfâftan çekinmeyerek temsil-i mefsedete kalkışan bir takım hafiyeler, menfaatperesler elbet de muktezay-ı şer’ ve kanuna göre muamele görmekten halâs olmayacaklardır.

6. Milletin mebuslarının ve bu muhterem mebusların şayân-ı itimât görüp intihâp ettikleri hey’et-i vükelânın hayatları ve Kanun-i Esasi’nin kendilerine bahş eylediği hukuk ve nüfuz ve Kanun-i esasi’nin kendilerine bahş eylediği hukuk ve nüfuz ve selabiyetleri tamamiyle ve kemâliyle temin ve sükûn ve süruru umumiyeye katiyen istihsal edilecektir.

7. Selamet-i vatan ve saadet-i milletimizin istilzam eylediği icraât-ı askeriyemiz esnasında İstanbul’da bulunan bilcümle muhterem süferâ ve ecnebi misafirlerin katiyen muhafaza-i hukuk edilmemelidir.

Memleketin inzibat-ı dahili ve sükûnet-i tammesini ve cümlenin muhafaza-i hayat ve malını temin için her türlü tedâbir ittihazına tevessül edilmiştir.

8 . İstanbul vaka-i feciâsında kanları dökülen şühedânın ervâh-ı muazzaması karşısında hesap vermeye, düçâr-ı havf ve haşyet olmağa mahmûm olanlar ancak o faciâ-ı hûn alûdun fâilleri ve muharrik ve müşrikleridir. Bu maksadı herkez bilmeli ve müsterih olmalıdır.

HAREKET ORDUSU KUMANDANI

Süferâ ve misâfîrîn-i ecnebiyenin de bi-huzûr eyler.

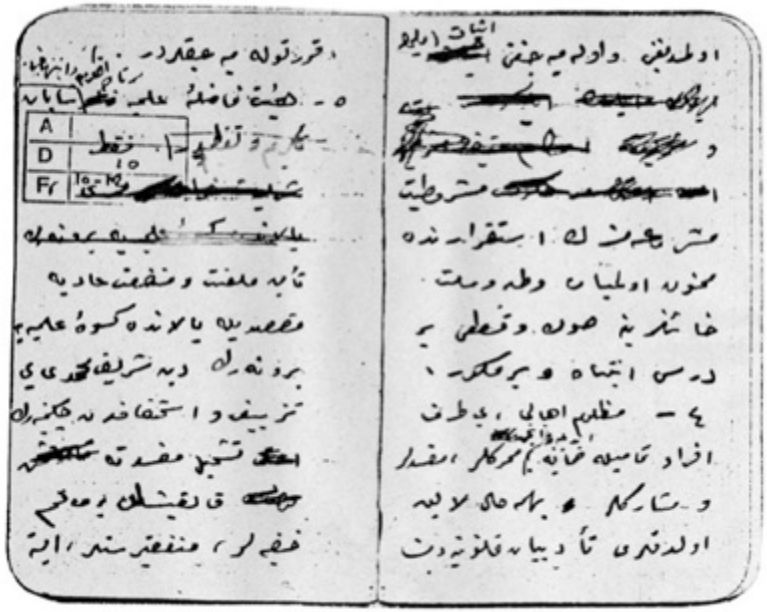
6. Mebusan-ı milletle vükelây-ı devlet ve zabitân ve efrâd-ı saire-i hamiyyyetin mevcut muhteremlerinin nahak yere akıtılan masum kanları sürüyüp getirmesi ile mevkı-i iktidara kâit olan bu nameşru ve kanlı kabine behemhal sukut ettirilecek ve bütün milletin ve binaenaleyh bunların muhterem mebuslarının itimât ve emniyet-i temmesini hâiz olanlar reis-i kâra ilk’ât olunacaktır.

EK-7 a

DEFTER-10 dan

31 Mart için Hazırlanan Ordu " Beyannamesi Müsveddesi

Ek-7 b

Ek-8 - 14 NO.LU DEFTERİN ARZ YAZISI - BÜYÜK HALASKÂRIMIZ MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİNİN HUZUR-U FAHİMÂNELERİNE

Arz-ı mahsûs-u tazimkârânemdir.

Altmışyedi yaşındayım. Altmış senelik vekâi hemen hemen hatırımdadır. Gerek mensup olduğum aile, gerek bilfiil gezip gördüğüm şeyler beni pek çok ahvâl ve hakâyıka muttali etti.

Memleketim için nâfi zannettiığim mülâhâzâtı mezara ve nisyâna defnetmiş olmamak için zihnimde topladığım bazı şeyleri sıra ve tertip gözetmeyerek bu deftere iki aydan beri kaydediyorum. Yazd ığım şeyler arasında memlekete nafi ve icrâsı kâbil olanları varsa, efkâr ve mülâhâzatımı mevkii husule isâl etmesini milletin en büyük halâskârı Mustafa Kemal Paşa'dan rica ederim.

O benim vâsi-i muhtârım olsun... Ben dünyada bulundukça hayatım, öldükten sonra da ruhum zaten minnettarı olduğu Gazi Mustafa Kemal Paşa'yı bir kat daha tebcil etmeyi vecihe-i şükran addeder.

Umum Süvâri Müfettişlerinden
Mütekâid
Keçecizade İzzet Fuât

8 Kânunusâni- 338 (1922)
Şişli-Osmanbey
Ahmet Bey Sokağı No. 4

Hâşi ye : İkibuçuk ay evvel bir ariza takdimine mütecâsir olmuştum. Bilmem ki huzur-u fahimanelerine vasıl oldu mu?

İş-bu muhtıranın sonundaki fihristte bazı mustacel mevat müşahade-i fahimaneleri olacaktır. Ba husus 99'uncu sahifede arz olunan mesele gayet müstaceldir.

Sarayın kayıtsızlığı yüzünden bir define mahv olup gidiyor.

Bir an evvel hakiki ve acilen ıslâhı menût-i rey-i fahimâneleridir.

İ. F.

Ek-8 a - DEFTER 14'DE BULUNAN VE KEÇECİZADE İZZET FUAT BEYE AİT DEFTERİN FİHRİST ÖZETİ

KONU SAYFA

1. Sinemalı Konferans İhdası. 1
2. Saray Ne Derece Kayıtsız İdi 5
3. Yegane Operamızın Ahıra Tahvili. 8
4. Sarayın Halka Biperva Hitabesi 13
5. Yıldız'a Saray denmezdi. 15
6. Sarayın Yevmi (900) Tabla Yemeği. 18
7. Hükümdar Milletsiz Yaşayamaz. 27
8. Damat Ferit Belâsı. 38

9. Son Atalet Nereden Geliyor. 55
10. Şimdiye Kadar Program Yoktu. 63
11. Bize “Extra Ordinaires” Adamlar Demek Lazım. 64
12. Sarayın Sarfiyatı. 66
13. Devlet-i Aliye Nişanları. 76
14. Saray Ziyafetlerindeki Çirkinlikler. 79
15. Güzel Bir Hafiye İhbarı.
16. İmparator Wilheim İle Başımıza Gelenler. 87
17. Define Mahvolmakta. 99
18. Himaye-i Hayvanat Cemiyeti. 112
19. Bize Faydalı Olmayan Rumlar ve Ermeniler. 120
20. Frenklerin Gece ve Gündüz Hayatı. 129
21. Mütefekkirin.
22. İnşirah... Gülmek... İstibdat. 132
23. Koşmak... Uçmak. 135
24. 93’te Ruslara Galebe Etmişken Neden Mağlup Olduk? 170
25. Memleketimizde Sayd-ü Şikâr. 184
26. Harb-i Umumiye İştirakimiz. 192

Ek-9 - 16 NO’LU DEFTERDEKİ ATATÜRK’E AİT 1’İNCİ MAARİF KONGRESİ AÇIŞ NUTKUNUN MÜSVEDDESİ

Ankara: Harbi Umumi’nin memleketimize tercih ettiği mağlubiyeti vesile ittihaz ederek, milletimizi imha etmek isteyenlere karşı vukua gelen galeyân-ı milliyeye muazzam bir sahne oldu. “Harb-i Umumi memleketimize bir mağlubiyet tevcih etti.

Düşmanlarımız bunu vesile ittihaz ederek milletimizi imha etmek istediler. Buna karşı vukua gelen galeyân-ı milliye (Ankara) muazzam bir sahne oldu” (Yazısı eklenmiştir. Devamında ise): “Bizi yaşatmak istemeyenlere karşı yaşamak hakkımızı müdafaa etmek üzere toplanan Türkiye Büyük Millet Meclisi Ankara’da in’ikat eyledi”

Bugün O, Ankara, Milli Türkiye’nin “Milli Maarifini” bünye-i devletde vücuda getirdiği yaraları tedavi için masruf olacak himmetlerin en büyüğü hiç süphesiz irfân yolunda ibzâl etmeniz lâzımdır.

Gerçi bugün maddi ve manevi menbâ-ı kuvvamızı, hudud-ı milliyetimiz dahilindeki memleketlerimiz de müstevli bulunan düşmanlara karşı istimâl etmek mecburiyetindeyiz.

Ve bu sebeple irfân-ı memleket için tahsis edilebilen şey, müstakbel marifimize ma’bihil istinâd olarak bir temel kurmaya kafi değildir.

Ancak vâsi ve kâfi şerâit ve vesâite mâlik oluncaya kadar geçecek eyyâm-ı cidâlde dahi kemâl-i dikkat ve itinâ ile işlenip, çizilmiş bir “milli terbiye programı” vücuda getirmeye mevcut maârif teşkilâtımızı bu günden müsmir bir faaliyetle çalıştıracak esasları ihzar etmeye hasr-ı mesâi eylemeliyiz.

Şimdiye kadar takip olunan tahsil ve terbiye usullerinin, milletimizin tarih-i tedenmiyâtında en mühim bir âmil olduğu kanaatindeyim.

Onun için bir "milli terbiye" programından bahşederken, eski devrin hurâfâtından e evsâf-ı fıtrımızla hiç de münasebâtı olmayan yabancı fikirlerden tamanen uzak seviyye-i milliye ve tarihiyemizle mütenâsip bir (Culture) kast ediyorum.

Çünkü dehây-ı millimizin inkişâf-ı temini, ancak böyle bir (Culture) ile temin olunabilir.

Lalettayin bir ecnebi cultüre şimdiye kadar takip olunan yabancı culturelerin muhrik neticelerini tekrar ettirebilir. (Haraset-i fikriye) zeminle mütenâsiptir. O zemin milletin seviyesidir.

Çocuklarımız ve gençlerimiz yetiştirilirken onlara bilhassa, hakkı ve birliği ile taarruz eden bilumum yabancı ânâsırla mücâdele lüzûmu ve efkâr-ı milliyeyi, kemâl-i istiğrak ile her mukabil fikre karşı şiddetle ve fedakârâne müdafaa zarureti telkin edilmelidir.

Yeni neslin bütün kuvvâ-i ruhiyesine bu evsâf ve kabiliyetin zerki mühimdir.

Daimî ve müthiş bir cidâl şeklinde tebarüz eden hayat-ı akvâmın felsefesi, müstakil ve mesut kalmak isteyen her millet için bu evsafı, kemal-i şiddetle talep etmektir.

Teferruatı tamamen erbâb-ı ihtisasına bırakmak istediğimi bu mesele hakkındaki umumi nokat-ı nazârıyi ikmâlen ifâde için, yeni neslin teçhiz edilebileceği o evsâf-ı mâneviye meyânında kuvetli bir aşk-ı fazilet ve kuvetli bir fikir intizam ve inzibattan da bahs etmek zaruretindeyim.

İşte efendiler biz bu kongreden yalnız, çizilmiş eski yollarda alelâde yürümenin arzı hakkında müdavele-i efkâr etmeyi değil, belki serd ettiğim şerâiti hâiz yeni bir sarâât ve mârifet yolu bulup millete göstermek ve o yolda yeni nesli yürütmek için rehber olmak gibi mukaddes bir hizmet bekliyoruz.

Maarif Vekâletinin sizin gibi halkı tanımış muhiti ve memleketi takdir etmiş muâllim ve mütehasıslardan mürekkep bir ilm-i irfan kongresini Ankara'da toplamayı düşünmüş olmasını ve bugünkü şerâit-i müşküleye rağmen bu teşebbüsünde muvaffak olmuş bulunmasını kemâl-i takdir ile yâd ederim.

Huzurunuzda ve huzur-u millet de milli maarifimiz hakkındaki nokta-i nazarımı ifâdeye imkân bahşolan bu vesileden bilistifâde, hâlâs-ı müstakbelimizin pişdâr-ı mükerremeleri olan Türkiye muallime ve muallimleri hakkındaki hissiyât-ı hörmetkârânemi tizkâr etmek isterim.

İstikbâl için hazırlanan evlâd-ı vatan hiçbir müşkül karşısında serfürü etmeyerek kemâl-i sabr-ı metânetle çalışmalarını ve tahsildeki çocuklarımızın ebeveynine de yavrularının ikmâl-i tahsili için her fedakârlığı ihtiyardan çekinmemelerini tavsiye ederim.

Efendiler, büyük tehlikeler önünde uyanan milletlerin ne kadar sebatkâr oldukları tarihen müsbetdir.

Silahıyla olduğu gibi dimağı ile de mücadele mecburiyetinden olan milletimizin birincisinde gösterdiği kudreti, ikincisinde de göstereceğine asla şüphem yoktur.

Milletimizin saf seciyeleri istidât ile mâlidir. Ancak bu tabii istidâdı inkişâf ile mâlidir. Ancak bu tabii istidâdı inkişâf ettirebilmek usulleriyle mücehhez milletdaşlar lâzımdır.

Bu vazife sizlere teveccüh ediyor. Pek mühim ve hayati olan vazifenizde muvaffak olmanızı Cenab-I Hakka temenni ederim."

Ek-9 a

Ek-9 b

Ek-9 c

Ek-9 d

Jour du Mois 26

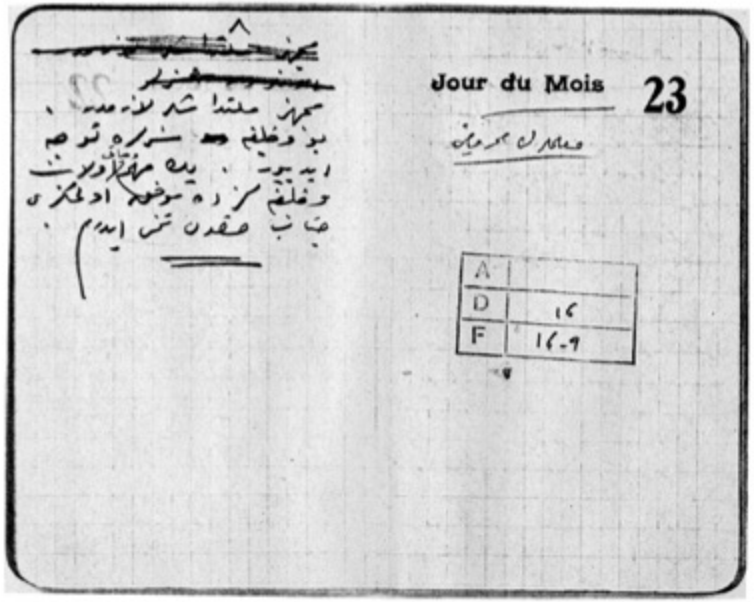
Ek-9 e

Jour du Mois 25

A	
D	14
F	16.2

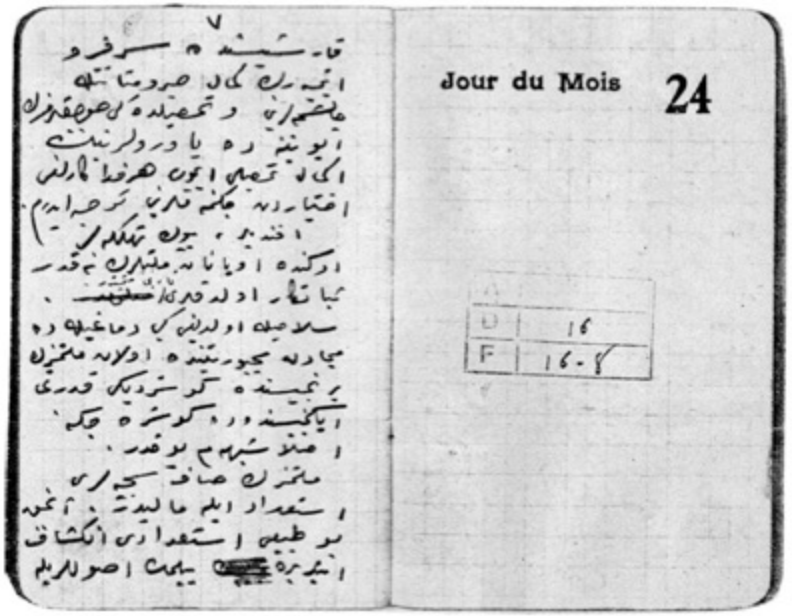
Ek-9 f

Ek-9 g

Jour du Mois 23

A	
D	16
F	16-9

Jour du Mois 24

D	16
F	16-4

EK-10

DEFTER NO : 19

9 Mart, perşembe (9 Mart 1922 Sivrihisar)

-İbrahim Beyin evinde:

Saat 7'de kalktım. Biraz kitap okudum... Aktağ'a. Birinci Fırka, 5 nci Alay hücum Taburu, bir batarya, bir süvari bölüğü teftiş. Memnun olduk...

-Saat 8'e doğru İsmet Paşa geldi. Evvela yemek. Yemekten sonra 10 Mart için sureti hareket kararlaştırıldı...

Ondan sonra hafıza kuran okuttuk...

DEFTER-19'dan

9 Mart Perşembe Gününe Ait Notları

10 Mart 38, Cuma (10 Mart 1922)

Sabah saat 9'da Hüsrev-paşada ileri karakol mevzilerine hareket...

Saat 5 Aziziye, yorgunluk hissettim...

İsmet, Yakup Şevki ve Selahattin Paşalar gelmişlerdi. Beraber yemek yedik... Hafıza Kuran okuttum...

DEFTER-19'dan
10 Mart 38
Gününe Ait Notlar

EK-11

17 Mart, Cuma (17 Mart 1922)

... Karargâha avdet. Saat 8'e kadar yalnız kaldım. Mustafa Abdülhalik Bey geldi. Hafıza Kuran okuttuk.

DEFTER-19'dan

17 ve 18 Mart

Tarihli Günlük Notlar

EK-12

20 Mart Pazartesi (20 Mart 1922)

Müdafaa-yı Hukuk Heyeti, İhsan, Fahrettin Paşalar geldi... İsmet Paşa'ya gittim. Beraber bize geldik. Fahrettin Paşa ve erkan-ı harbini yemeğe davet etmiştim. Hafıza Kuran okuttuk...

24 Mart, anma (24 Mart 1922)

Mütareke teklifini Celâl Bey bildirdi. Cuma namazında hafız Ulucami'de mevlüt okudu...

DEFTER-19'dan

19 - 20 - 21 Mart

Günlerine Ait Notlar

EK-13

24 Mart Cuma
Mütareke teklifini
Celal Bey bildirdi.
Cuma namazında ha-
fız Ulucami'de mevlût
okudu.

DEFTER-19'dan
24 Mart Cuma
Gününe Ait Notlar

EK-14

Ek-15 - İSTANBUL HÜKÛMETİ İLE YAZIŞMA ÖRNEĞİ

SÜDDE-İ SENİYE-İ HİLÂFET-PENAHÎYE

Sâdâ-i milleti boğmak suretiyle memleketin her tarafından yükselen feryâd-ı umumînin hâk-i pay-i şahanelerine vusulünü menederek hem milletini, hem padişahını iğfal etmekten çekinmemiş olan sabık kabinenin müracaat ve şikâyet-i milliye üzerine iskâtiyle yerine metâlib-i milliye dâiresinde temşiyet-i umur edecek bir heyet-i vükelâ ikâme buyurulması, milletin südde-i seniyelerine karşı olan ubudiyet ve sadâkât-i mevrusesini teyit etmiş olmakla şükran-ı umumîyi bütün milet-i mutîâları nâmına atabe-i felek mertebe-i şehriyârilerine ref'a cür'etyâp oluruz. Katıbe-i ahvâlde emr-ü fermân şevketlû, kudretlû, muhabetlû hilâfetpenâh efendimiz hazretlerinindir.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i
Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi namına
MUSTAFA KEMAL

ANADOLU VE RUMELİ MÜDAFAA-İ HUKUK CEMİYETİ HEYET-İ TEMSİLİYESİ'NE

"7 Teşrinievvel 1335 tarihiyle atebe-i ulyâ-yı mülûkâneye takdim olunan telgrafnâme manzur-ı âli buyurularak zât ve mâkâm-ı akdes-i şahânelerine karşı millet-i sadıkaları nâmına teyit edilen hissiyât-ı sadâkâtkâri mucib-i memnuniyet-i cenâbi şehriyâri olmuş ve devlet ve milletin kariben saadet ve selâmete vusulüne dua buyurulmuş olduğu tebliğ olunur.

Sadrâzam
ALİ RIZA

Ek-15 a - ANKARA HÜKÛMETİ'NE AİT YAZIŞMA ÖRNEĞİ

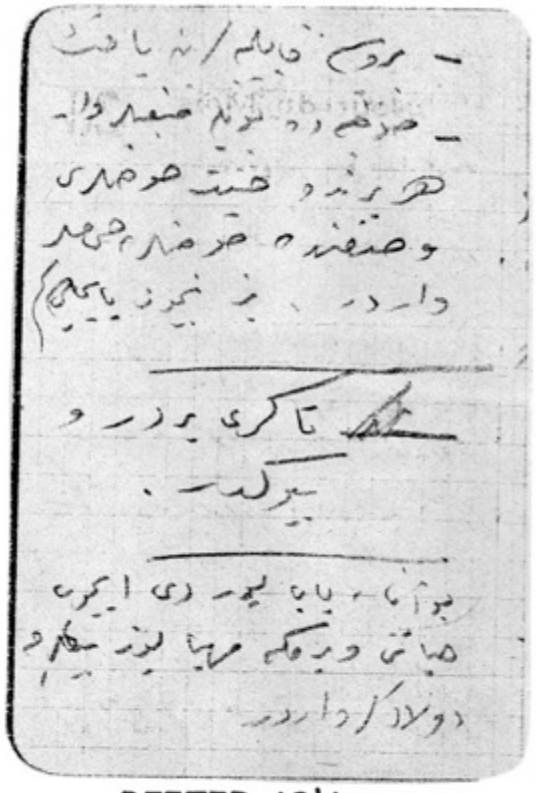
Kâzım Karabekir Paşa Hazretlerine

29.9.335

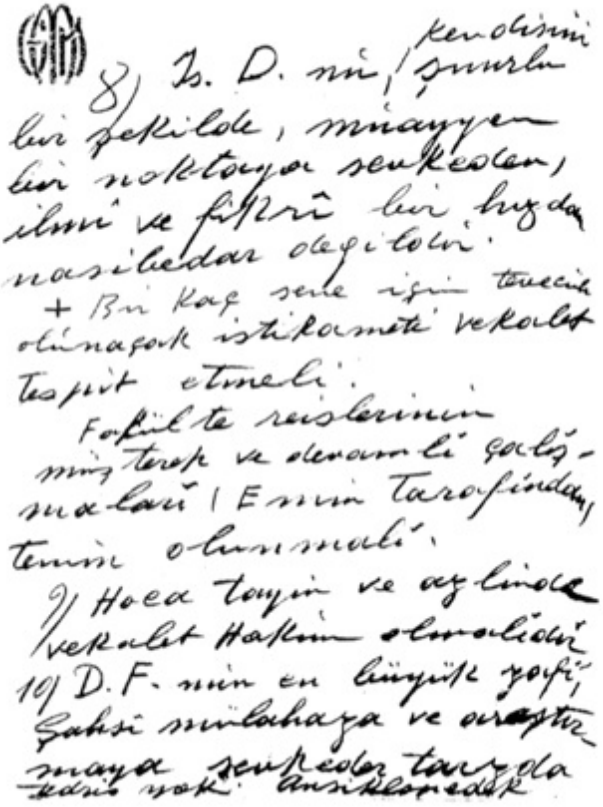
Şifre
Zâtâ mahsustur:

27.9.935 tarihli şifre telgrafname-i âlileri bugün akşam vasıl oldu. Trabzon vilâyeti efkârı umumiyesi hakkında tamamen buraca da tenevvür edilmiştir. Trabzon merkezi müstesna olmak üzere bütün kaza ve livaları ile muhabere edilmektedir. Merkezdeki hal dahi valinin tevkif ve teb'idinden sonra zail olmuştur. Rüştü Bey'in Üçüncü Fırka Kumandanlığı vekâleti ile Trabzon'a gönderilmesinde varidi hatırım olan nıkatı arzedeyim: Evvelâ valiyi tevkif eden Halit Bey'dir. Birkaç gün sonra Rüştü Bey'in bu suretle gönderilmesi Halit Bey'in hareketini oradaki bedhahane karşı tenkit gibi olabilir. Saniyen Halit Bey mühim vaziyetlerde fırkasının başına geçmeye müterakkip iken bugün geçirmekte olduğumuz mühim ve tarihî âvânda diğer bir zatın yerine geldiğini görmekten müteessir olabilir. Binaenaleyh bu tertipten sarf-ı nazar buyurularak Rüstü Bey'in sureti münasebede vazifesi başında ipkasını samimiyetimize binaen ve tamamen hususî olarak rica ederim. Maahaza, kolordunuzun tertibat ve hususat-ı askeriyesini hiçbir veçhile müdahale hatırımdan geçmediği için en nihayet hususiyet-i askeriyede arzu ve tensibiniz veçhile hareket tabiîdir kardeşim efendim."

MUSTAFA KEMAL

DEFTER-18'den
"Tanrı birdir ve Büyüktür "

malûmat veriliyor.
11) ~~Fen~~ Edebiyat fakültesi çok fena.
12) Darülfunun Hocaları yoktur. Şimdilik Hariçten getirmek lâzımdır. Ondan sonra, kendi Çocuklarımızı ecnebi üniversitelerinde yetiştirmek lâzım.
13 – Tıp fakültesinin nakli lâzımdır.
14 – Mülkiye mek. Hukuk f. müştereken dersleri vardır yürütür

14 – Alî ticaret Mek. ~~Hukuk Edebiyat~~ fakültesine devam.
15 – Eczacı M. Fen Fak. müştereken dersler müş. ikmal.
16 – Dişçi M. – Tıp Fak.
17 – Kütüphanelerin ıslahı.

S 79

S. 81. Filolojie.

S. 82. Bizim ~~dilçi~~ bildiğimiz ve tarihî kadar başka

Netlerden 2020

. esarlı not

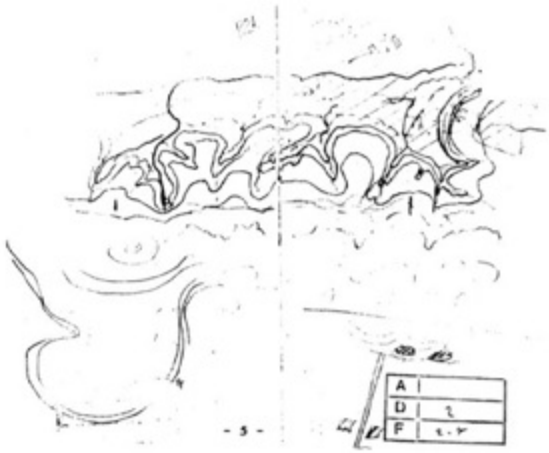
Prof. Malchün rapo-
rü boyları ni hangi
kadar okündüktan sora
dikkat ve tespit olünmaı
lazımgelen noktalar
şünlerdür:
I- Her hangi bir
türk mimerrer mk.

Defter No : 2

A	
D	٦
F	٢٠٧

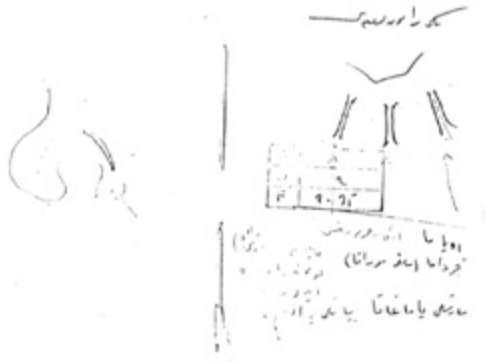
A	
D	٦
F	٢٠٣

Defter No : 2

Defter No : 2

ATATÜRKÇÜ DÜŞÜNCE DİZİSİ

Laikliğe Çağrı Prof. Dr. Muammer Aksoy
Atatürk ve Tam Bağımsızlık Prof. Dr. Muammer Aksoy
Atatürk ve Sosyal Demokrasi Prof. Dr. Muammer Aksoy
Atatürk ve Eğitim Prof. Dr. Mahmut Tezcan
Halkevleri Prof. Dr. Anıl Çeçen
Kültür ve Politika Prof. Dr. Anıl Çeçen
Köy Enstitüleri Nazif Evren
Atatürk'ün Not Defterleri A.Mithat İnan
Kemalizm Üzerine M. Güner Demiray
Misak-ı Milli Komisyon
Atatürk ve Yeni Türkiye Joseph C.Grew
Atatürk'le Yeniden Bakmak Haz.Eren Gündoğan

AB ve TÜRKİYE DİZİSİ

Karen Fogg Dosyası Eren Gündoğan
AB'de Siyasal Bütünleşme Dr.İrfan Kaya Ülger
KIBRIS (Dünden Bugüne) Erol Manisalı
AB ve KIBRIS Eren Gündogan
Temel Kon.Işığın.Annan Belgesi Dr.Ertan Efegil
BM'nin Kıbrıs'ta Son Diplomatik Dr.Ertan Efegil

FELSEFE DİZİSİ

Bilim Tarihi /Hayatta En Hakiki Mürşit Ord.Prof.Dr.Aydın Sayılı
Anlam kavramı Prof. Dr. Teo Grünbeg
Anlama Belirsizlik Çok Anlamlılık Prof. Dr. Teo Grünbeg
Mantık Sözlüğü Prof. Dr. Teo Grünbeg
Çağlar Boyu Kölelik Prof. Dr. H. Malay
Türk Düşüncesinde Çağdaşlaşma. Prof. Dr. A. Kaygı
Tanrıbilim ve Fel. Konuşmaları Prof Dr. Erhan Işıklar
İdealar Kuramı Prof Dr.Ahmet Cevizci
Plotinos'un Aşk Kuramı Dr. Zerrin Kurtoğlu
Menon Platon

Phaidon Platon
İlkçağ Felsefesi Tarihi W.K.C. Guthrıe
Nietzsche Wagner'e Karşı Friedrich Nietzsche
İyinin ve Kötünün Ötesinde Friedrich Nietzsche
Ahlakın Soykütüğü Üstüne Friedrich Nietzsche
Sokrates ve İnsan Sevgisi L. Versenyı
Platon'un Bilgi Kuramı F.M. Cornford
Felsefeye Giriş K. Adjukiewicz
Materyalizm Tarihi F. Alber Lange
Yeniçağ Biliminin Doğuşu A.Koyre
Bir Filozof Bir Alman Heidegger.. P.Hühnerfeld
Heidegger Üzerine İki Yazı Pöggeler/Allemann
Bilim Kuramına Giriş E. Ströker
Tarih Tasarımı Colingwood
Tarihselcilik Sorunu E.Rothacker
Antik Bilim Modern Uygarlık G. Sarton

PSİKOLOJİ / DİN DİZİSİ

Eşya ve İnsan Prof. Dr. N. Bilgin
Hitler İsteseydi Prof. Dr .A. Dönmez
İstatistik J.L.B., B.L.Kintz
Çağımızın Özgürlük Sorunu E. Fromm
Çocuk ve Toplum F. Elkin
İslam Dini ve Tarihi Prof. Dr. Neşet Çağatay
İslam Peygamberi ve Kur´an John Davenport

SOSYOLOJİ / SİYASET / TARİH DİZİSİ

Adalet Kavramı Prof. Dr. Anıl Çeçen
İnsan Hakları Prof. Dr. Anıl Çeçen
Devrimci Öğretmenin Kıyımı Muammer Aksoy..(2 Cilt)
Kültür ve Eğitim Prof. Dr. Bozkurt Güvenç
Kültür ve Demokrasi Prof. Dr. Bozkurt Güvenç
Sosyal ve Kültürel Değişme Prof. Dr. Bozkurt Güvenç
Düşünceler(Atilla İlhan'la) Prof. Dr. Erol Manisalı
Sermaye Birikimi ve Toplumsal Değ.Prof. Dr. Sencer Ayata

CHP Prof. Dr. A. Güneş Ayata
Gençlik Sosy. Yazıları Prof. Dr. Mahmut Tezcan
Körfez Bunalımı Prof. Dr. Doğu Ergil
Siyasal Elitler Prof. Dr. Mehmet Turhan
Siyaset ve Anayasa Prof. Dr. Mehmet Turhan
Devlet ve Hukuk Prof. Dr. Mehmet Turhan
Anayasal Devlet Prof Dr. Mehmet Turhan
Hükümet Sistemleri Prof. Dr. Mehmet Turhan
Tek Parti Yön. Siy. Katılım Prof Dr. Esat Öz
Ordu ve Politika Prof Dr. O. Metin Öztürk
Türkiye ve Ortadoğu Prof Dr. O. Metin Öztürk
Türk İşadamı ve İşletmesi Prof. Dr. Oğuz Aktan
Terör ve Toplum Prof. Dr. Zafer Cirhinlioğlu
Meslekler ve Sosyoloji Prof Dr. Zafer Cirhinlioğlu
Türkiye´de Hukuk Mesleği Prof Dr. Zafer Cirhinlioğlu
Sosyal Değişme Doç. Dr. Aydın Yaka
Türkiyede Siy. ve Devlet. Dr. İhsan Keser
İkinci Meşruti.Dön.Öğrenci Olay. Dr. Yücel Aktar
Parti İçi Demokrasi ve Türkiye Dr. Suavi Tuncay
Modernleşme ve Milliyetçilik Dr. Suavi Aydın
Seçim ve Demokrasi Saim Sezen
Sosyaldemokraside Ayrışma Yıl.1 Teoman Ergül
Sosyaldemokraside Bölüşme Yıl.2 Teoman Ergül
Körfez Krizi Türk Dış Politikası Dr.Ertan Efegil
Kültürel Haklar Pulat Tacar
Toplumsal Çözülme M. Coşturoğlu
Seçkinler ve Toplum T.B. Bottomore
Çağdaş Sosyoloji Kuramları. M. Poloma
Modern Sosyoloji Kuramları Komisyon
Toplumsal Değişme Anlayışı A. D. Smith
Osmanlı İmp.İktisadi Tarihi M. Belin
Sınırlı Devlet Carl J. Friedrich
Türkiye´nin Payl. İçin 100 Proje Trandafir G. Djuvara
Aydınlar Louis Bodin
Yurttaşlık ve Toplumsal Sınıflar Bottomore/Marshall
Feminist Düşünçe R.Putham Tong
Yeni Sosyolojiye Giriş P. Worsley
Kent Sosyolojisi Raymond Ledrut

EDEBİYAT DİZİSİ

Edebiyat Yazıları 1,2,3 Prof. Dr. Gürsel Aytaç
Çağdaş Türk Romanları Prof. Dr. Gürsel Aytaç
Yeni Alman Edebiyatı Tarihi Prof. Dr. Gürsel Aytaç
Çağdaş Alman Edebiyatı Tarihi Prof. Dr. Gürsel Aytaç
Max Frisch'in Gezi Yazıları Prof. Dr. Gürsel Aytaç
Romancı Yönüyle H. Böll Prof. Dr. Gürsel Aytaç
Denemeler Seçkisi Prof. Dr. Gürsel Aytaç
Öykü Seçkisi Prof. Dr. Gürsel Aytaç
Mektup Seçkisi Prof. Dr. Gürsel Aytaç
Gezi Notları Seçkisi Prof. Dr. Gürsel Aytaç
Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi Prof. Dr. Gürsel Aytaç
Türk Lehç. ve Edebiyatları Prof. Dr. Kemal Aytaç
Alman Kültür. Türk İmgesi 1,2,3 Prof. Dr. Onur B. Kula
Demok. Sür. & Eleş. Kültür Prof. Dr. Onur B. Kula
Edebiyat Üzerine Prof. Dr. Nuran Özyer
Dil ve Toplum Prof. Dr. Kamile İmer
İçsavaş Son. İspanyol Rom. Prof. Dr.Yıldız Canpolat
Okumak Anlamak Yorumlamak Prof. Dr. Yılmaz Özbek
Kurmaca Bir Dünyadan Prof. Dr. Yıldız Ecevit
Ortaçağ İngiliz Edebiyatı Bib. Prof. Dr. Burçin Erol
Zenci Romancılar. Prof. Dr. Lâle Demirtürk
Kısa Öykü ve Dilbilimsel Eleş. Prof. Dr. Aysu Erden
Batı Edeb. Sevgi ve Hoşgörü Doç. Dr. A.Osman Öztürk
Türkçe'de Batı Şiiri Doç. Dr.Ali İhsan Kolcu
Tercüme Şiirler Antolojisi Doç. Dr. Ali İhsan Kolcu
Alphonse De Lamartine Ter. Doç. Dr. Ali İhsan Kolcu
Alfred de Musset Tercüm ve Tesiri. Doç. Dr. Ali İhsan Kolcu
Güneşte Gölgenin Yokoluşu B. Frischmuth
Konularım F. Dürrenmatt
Babil Kulesi F. Dürrenmatt
Klara'nın İzinde Elisabeth Hauer
Günce Max Frisch
Montauk Max Frisch
Genç W'nin Yeni Acıları U. Plenzdorf
Canterbury Hikayeleri Geoffrey Chaucer
Göksel Mutluluk C. F. Ramuz
Dağdaki Büyük Korku C. F. Ramuz
İmparatoru Ararken R. Pazzi
Modern Arap Edebiyatı Tarihi M. Landau
Sahteci Thomas Jean Cocteau
Şarkılar G. Leopardi

Elem Çiçekleri Charles Baudelaire
Baykuş Leonardo Sciascia
Doktorlar,Kediler Kırlangıç.ve. Karel Capek
Tek Bildiğim Baba. Ellerinin Büyük Francesco Micielli

İLETİŞİM DİZİSİ

Oyundan Düşünceye Prof. Dr. Sevda Şener
Yapısalcılık Prof. Dr.Ayşegül Yüksel
Televizyonu Anlamak Prof. Dr. Erol Mutlu
Niçin Tiyatro Tamer Levent
Tiyatronun Sorunları F. Dürrenmatt
Sayın Bakanım Leonardo Sciascia

OSMANLI KLASİKLERİ DİZİSİ

Takvîmü'l-Edvâr (Takvimler) Ahmet Cevdet Paşa
Medeniyyet-i İslâmiyye Şemseddin Sâmî
Kadınlar Şemseddin Sâmî
Avrupa Risâlesi Mustafa Sâmi Efendi
Avrupalılaşmak Tüccarzâde İbrahim Hilmi
Osmanlı Müellifleri (Bilginler) Bursalı Mehmet Tâhir Bey
İslamın Yayılış Tarihine Giriş Şemseddin Sami.
Lisân Şemseddin Sâmi.
İbn Rüşd Rızaeddin İbn Fahreddin
Terbiye ve İman İsmaıl Hakkı Baltacıoğlu
Yeni Ahlak Baha Tevfik
Satı Bey Seçkisi Satı Bey

GENÇLİK VE ÇOCUK KİTAPLARI DİZİSİ

Ortaça'dan Gelen Balon Dr. Musa Yaşar Sağlam
Beyaz Çöl Nihal Özüm
Anadoludan Masallar M. Güner Demiray

Meşhur Matematikçiler F. B. Stonaker
Küçük Cadı O. Preusser
Dostluk Hikayeleri Monika Sperr

SAM YAYINLARI

22 Temmuz Bir Dönemin Baş.Dr. Yusuf Devran
IMF Kıskacında Telekom,THY M. Cemal Arpacı
Şöhret /Bir Zamanlar Türkiye Şemsi Sılkım
Kanser Bana da Yakışmadrı Tülay Sağlam
Medyanın Göz. Çeteler ve Susurluk Önder Ayta
Apoletli Demokrasi Fıkraları Önder Aytaç
Devlet Güv. İstihbarat ve Terör Bekir Çınar
Haber Kritik/Siyasi Gündem Haluk Görgün
Cumhuriyet Hükümetleri Haluk Görgün
Türkiyede Kapatılan Siyasi Partiler Mehmet Turan
Çeçenler (İnceleme) Şamil Mansur
Çeçen Sorunu (İnceleme) Argun Terek
Çeçen Savaşı (İnceleme) Cevher Sunçkale
Anadolu Kültür Mozayığı(İnceleme) Halkevleri
2. Cumhuriyete Hayır! T.D.K.
Gümrük Birliğine Hayır! T.D.K.
Güneydoğu Gerçeği T.D.K.
Osmanlı-Macar İlişkileri Hicran Yusufoğlu
İkinci Dil Edinimi ve Yabancı Dil Aslıhan Tokdemir
Türkiye'nin Ateşten Gömlekleri Hikmet Yılmaz
İnsan Sevgi Anadolu(İnceleme) Zeki Büyüktanır
Mutlu Köyün Mutsuz Kadını M. Gülüsever
Cennetten Çıkışın Öyküsü M. Gülüsever
Yatak Arkadaşları Ernur Nurer
Aşk Sanatı Odiavus
SGüneş Atları (Şiir) M.G. Demiray
Sonsuz Yaşamak(Şiir) M.G. Demiray
Güneşe Doğru (Şiir) Recep Bulut
Bir Gecelik Koca M. Nihal Özüm
Ayşe Abla(Öykü) M. Nihal Özüm
Ölümsüz Çağrı Yazıcı-Tanyolaç
Gecede Sır Oldu Mahir Adıbeş
Merhamet Gölgeleri Mahir Adıbeş
Zindan Gülü Atila Er
Geçmişe Bakış Ilse Tielch
Kanıtlamak Zor Ilse Tielch

Bildiklerimi Yaptıklarıma Söyleme Hakan Türköz
Kadın M.Kasım Köyoğlu
Bir gönülden Bir Gönüle Hüseyin Hızarcı
Onlar Dedi ki 2 Gül Karaağaç
Türkiye Dönüştürülürken .Serdar Kuru